

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Навчально-науковий інститут гуманітарних наук

Кафедра журналістики, української словесності та культури

Що вивищує розум,

те повинно вивищувати й душу.

П. Буаст

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА КУЛЬТУРА

В СУЧАСНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ЧАСОПРОСТОРІ:

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ

КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ

ЗБІРНИК

**МАТЕРІАЛІВ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-
КОНФЕРЕНЦІЇ**

21 ЛЮТОГО 2019 РОКУ

Ірпінь 2019

ББК 74.9 (4 Укр) 58 я431

У 45

Розглянуто і схвалено на засіданні вченої ради ННІ гуманітарних наук Університету державної фіскальної служби України (протокол № 4 від 22 січня 2019 року).

Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі: аспекти формування комунікативної компетентності фахівця: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / Укладачі: І.В. Зайцева, О.П. Калита, А.К. Павлова. – Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2019. – 216 с.

Редакційна колегія:

Александрова Г.А. - доктор філологічних наук

Копаниця Л.М. – доктор філологічних наук, професор

Лузан П.Г. – доктор педагогічних наук, професор

Марчук Л.М. – доктор філологічних наук, професор

Зикун Н.І. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор

Зайцева І.В. – кандидат педагогічних наук, доцент

Калита О.П. – кандидат педагогічних наук, доцент

Павлова А.К. – кандидат філологічних наук, доцент

Скуратівська Г.В. – старший викладач

УДК 811.116.2:388.4 (477)(063)

ББК 74.9 (4 Укр) 58 я431

У 45

Матеріали подано в авторській редакції.

За зміст статей та точність покликань відповідальність несуть автори.

Зміст

Александрова Галина. Творча індивідуальність І. Стешенка в контексті української літератури кінця XIX – початку XX століття.....	5
Грицевич Юрій. Лексичні діалектизми однієї берестейської говірки (на матеріалі фольклорних записів Федора Климчука).....	16
Грушко Наталія, Науменко Ліана. Значення та вплив етичної складової на професію журналіста.....	23
Дерев'янка Наталія. Українська культура і глобальні проблеми сучасності.....	29
Доронін Дмитро. Концепти етнічної та національної ідентичностей у творчості Тараса Шевченка.....	35
Зайцева Інна. Вплив особистості фахівця PR – сфери на формування суспільної свідомості	39
Калита Олена, Хлюст Владислава. Культура мережевого спілкування в умовах сучасного глобалізованого суспільства.....	44
Козар Лідія. «Голос совісти українства»: праця Бориса Грінченка на терені української фольклористики.....	48
Копаниця Любов. Моделююча роль фольклорного тексту як критерій прагматичного вимірювання фольклорного твору.....	55
Любарська Ілона, Стельмашук Софія. Міжкультурна комунікація в багатонаціональному регіоні України.....	72
Мацковська Каріна, Табаченко Яна. Сучасні проблеми етики бізнесу	78
Нечипоренко Алла, Черненко Єлизавета. Сучасна телевізійна реклама: мовно-стилістичні особливості.....	83
Нікончук Анастасія. Творчість Григорія Сковороди як приклад утворення духовності: моральність – вчинок – дія.....	89
Павлова Алла, Жук Аліна. Роль авторської інтенції в сучасному медіа тексті: оцінне ставлення до дійсності (на прикладі публікацій про Чорнобильську катастрофу).....	95
Павлов Ігор. Онтологія духовності в українській етнокультурі: проблема морального вибору.....	102
Полковенко Тарас. Особливості відображення соціального простору в сучасному медіатексті.....	109
Починок Людмила. Конфлікт життєвих цінностей у драмі В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь».....	114
Рарицький Олег. «Втеча до життя»: поет Володимир Свідзинський у рецепції Івана Дзюби.....	120
Сотник Ольга Особливості формування професійного мовлення студентів-нефілологів.....	129
Страдецька Олександра. Медіакультура і проблеми сучасного	135

соціуму: людина – самоактивність – соціальне середовище.....	
Сукаленко Тетяна, Позднякова Ольга. Публіцистичний стиль у сучасному медійному просторі.....	144
Ткачук Вадим. Політична культура як мірило політичної зрілості суспільства.....	151
Чорна Олена. Перспективи формування української наукової термінології.....	157
Швець Анна. Ключові екзистенціали у філософській ліриці Павла Гірника.....	165
Янковська Жанна. Лексично-стилістичні засоби фольклоризму творів Ганни Барвінок (на прикладі оповідання Ганни Барвінок «Не було змалку – не буде й до'станку».).....	173

Галина Александрова
доктор філологічних наук, науковий співробітник
Інститут біографічних досліджень
Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського

ТВОРЧА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ І. СТЕШЕНКА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Іван Стешенко (1874 – 1918) нині більш відомий заслугами в царині державотворчій, громадсько-політичній, культурно-освітній, педагогічній (праці В. Білоцерківського, В. Верстюка, В. Головченка, С. Сірополка, Г. Титаренка, О. Тулуба, Ю. Хорунжого), літературознавчій (І. Береза, Л. Білецький, М. Кучинський, Н. Гаєвська, Н. Сташенко та ін.); значно менше вивчена літературна частина його доробку. Причин тому чимало – і відносно невелика за обсягом поетична спадщина – дві збірки 1899 і 1902 років; інші публікації розкидані в періодиці і ніколи не передруковувалися; і періоди творчої «стагнації» – поетична творчість не була основним видом діяльності Стешенка, інколи він «мовчав» по три-п'ять років; і те, що виважених критичних студій не здобувся й за життя, хоч поезії його не були надто слабкими чи літературно-примітивними. Причина неуваги сучасників, була, можливо, і в тому, що Стешенко вступав у літературу серед того покоління, яке заявило про модерні естетичні орієнтації. Тимчасом провідні критики ще перебували на засадах народницької ідеології, внаслідок цього витворювалась атмосфера несприйняття і нерозуміння молодих авторів.

У творчості Івана Стешенка відбилися чи не всі стильові й естетичні суперечності, властиві перехідній добі межі ХІХ – ХХ століть. На формування його як поета вплинуло багато чинників, насамперед – освіта, володіння іноземними мовами, обізнаність із світовою літературою, нахил до наукової діяльності, перекладацька праця. Художнє мислення, літературний стиль митця формувалися в атмосфері спілкування та особистих взаємин із багатьма тогочасними письменниками; навчаючись в університеті Святого Володимира (1894-1896), прагнучи увібрати в себе культуру Києва, він перебував між двома «полюсами» української літератури: з одного боку, на нього відчутно впливало

спілкування з О. Кониським та іншими «громадівцями», з другого – з представниками гуртка «Плеяда», який об'єднував кращі молоді літературні таланти, що були зорієнтовані на високу культуру образу, довершеність поетичної форми, долучалися до європейського літературного процесу через переклади (В. Самійленко перекладав Данте й Мольєра, Леся Українка – Гейне, О. Черняхівський – Шиллера, Є Тимченко – «Калевалу» та ін.).

Стешенко, як і кожен молодий автор, шукав для наслідування поезію, близьку його духовним потребам. Тому його творчість цікава насамперед взаємодією традиції і модерних прагнень, зокрема на рівні форми. В українській літературі тієї доби відбувався відхід від виразно позитивістсько-народницької, реалістичної орієнтації (творчість О. Кониського, І. Манжури, П. Чубинського, Б. Грінченка, П. Грабовського, що виконувала важливу тоді суспільну функцію), втіленої здебільшого в пропагандистській, публіцистичній формі: селянське будівництво, злидні, безправність, темнота, національне поневолення, співчуття до знедолених – до естетичних пошуків, що засвідчили складну взаємодію різних літературних напрямів. У ліриці Івана Стешенка теж функціонують, співіснують елементи різних літературних напрямів, і це є особливістю його творчості.

Леся Українка однією з перших помітила й визнала Стешенків поетичний талант. Вона писала матері про те, що його вірші «...дуже ліричні, але мені здаються надто риторичними, хоч і красивими, – деякі образи неясні і нелогічні, як то у нього часто» [8, 177], непокоїлась, що однодумці О. Кониського «їдять одного зовсім молоденького» (І. Стешенка – Г. А.) [9, 218], присвятила йому лист-вірш «Товаришу мій, не здивуйте з лінивого вірша», який тривалий час не друкувався у зв'язку з тим, що його адресат був затаврований як «український буржуазний націоналіст». Іван Стешенко відгукнувся на смерть поетеси статтею, у якій наголошував, що вона має посісти місце в історії літератури «як представниця високо-інтелігентної думки, як співачка національного щастя, збудованого на матеріалах всесвітньої вдачі і вартості» [7, 48].

Творча індивідуальність Стешенка виразно окреслилася у двох поетичних збірках – «Хуторні сонети» (1899) і «Степові мотиви» (1901), назви яких мали символічне звучання – хутір і степ є одвічними константами природного і суспільного світобуття українців, набуваючи статусу архетипних образів. Степ – це осердя поезії ранніх романтиків («степ широкий – то мій брат»), хутір – центр філософії пізнього романтика П. Куліша.

Звертаючи увагу на першу збірку Стешенка, оглядач «Літературно-наукового вісника» зазначав: майже у всіх віршах відбивається настрій автора; але читати сонети тяжко, бо є важкі звороти, трапляються слова, які можна подолати з великою натугою («небачная згряя», «гвалтовна тьма», «небесний схил промінові тканини в високостях блакитних простелив», «ціновий край низького небосхилу», а рима до нього – «усюди мрака стила», «заласся миле», «догаснуле літо», «жахливий глиб»). Подекуди є незрозумілі речення: «Дай лиш тоді зачути смерті голос, Як на ланах замає вільний колос!» Автор відгуку не відмовляв Стешенкові у письменницькому хисті, але зауважував: читати його сонети – просто мука, це «вимагає такого напруження розумових сил, немов студіюєш якогось тяжко зрозумілого філософа» [3, 121].

Л. Старицька-Черняхівська в огляді нової української поезії проаналізувала творчість Лесі Українки і Агатангела Кримського, а поряд з ними згадала «молодого і талановитого поета... Ів. Стешенка» [6, 71], назвала його поетом громадянської скорботи, у віршах якого чергуються надія і відчай, хоч останній переважає, а провідний мотив їх – недоля рідного народу. Відзначила й недоліки: штучні епітети, які позбавляють вірші простоти і ніби сковують безсумнівну щирість і почуття.

Рецензент «ЛНВ» заперечив ці твердження Л. Старицької-Черняхівської, і назвав Стешенка лише гучним віршотворцем, бо «поезії його штучні, стиль бомбастичний, складня не рідна, а мова немила українському уху» [1, 70]. У критика склалося враження, що вірші поет пише по-російськи, а вже потім перекладає їх українською. Тому він радив: щоб зрозуміти Стешенкові сонети, треба перекладати їх слово за словом російською мовою. Коли ж Стешенкові

вірші з'явилися в антології «Вік», В. Дорошенко зазначив: йому ще рано друкуватися поряд із відомішими авторами, а упорядники видання образили, зокрема Олену Пчілку тим, що з її поезій узяли менше, ніж з віршів Стешенка [2, 68].

Згадка про поетичну творчість Стешенка є і у І. Франка, який, зокрема, зауважував, що оригінальні вірші і переклади цього поета «менш вдалі, ніж у Миколи Чернявського» [11, 155]. На його літературознавчі праці, зокрема про І. Котляревського, він не раз писав рецензії [12] і приєднувався до його висновків – (ці рецензії, до речі, не ввійшли до Франкового 50-томника – саме через заборону в радянські часи згадки про ім'я Стешенка в позитивному плані).

Поодинокі зауваги про І. Стешенка можна знайти на сторінках «Історії української літератури» у 8 томах, зокрема, про вірші зі збірки «Степові мотиви» (її помилково названо «Степові етюди» – Г. А.) зазначалося, що вони «не робили погоди в українській літературі, зате були важливими документами розвитку української поезії на грані двох століть» [4, 351]. Його зараховували до вихідців з буржуазно-ліберальних кіл інтелігенції, поряд з «молодомузівцями» і «хатянами», які «тішили себе сподіванками на якусь особливу «національну революцію», в якій народ лишатиметься інертною масою, а всі справи вирішуватиме за нього каста героїв – національна еліта», всі вони мистецьке новаторство «вбачали головним чином в удосконаленні форми» [4, 351].

Ще менше згадок про Стешенка у 2-томній «Історії української літератури» (1987), в «Історії української літератури кінця XIX – початку XX ст.», кн. 1, (1998) та пізніших підручникових виданнях: лише в «обоймах», у списках авторів певного покоління. Певним «проривом» є звернення до творчого доробку поета у монографії Ольги Камінчук «Художній дискурс української поезії кінця XIX – початку XX ст.» (2009), але в її полі зору були лише збірки «Хуторні сонети» та «Степові мотиви», у той час як спадщина письменника набагато осяжніша і різноманітніша. Дослідниця вбачає у його поезії неокласичні тенденції, що співіснують «з багатоваріантними проявами

романтичного типу художнього мислення» [5, 106-107]. Поезія Стешенка, безперечно, заслуговує на докладніший аналіз, насамперед варто простежити її новаторські риси та суголосність із художньо-естетичними явищами кінця XIX – початку XX ст.

Поезія Івана Стешенка – поліфонічна. У ній – прагнення показати світ у всіх його виявах, виявити і естетичну, і громадянську позицію. У його художньому слові міцно сплелось актуальне й абстрактне, національне й загальнолюдське, філософські і соціальні проблеми. Лірика Стешенка утверджувала ідеал людини суспільно активної, небайдужої, вразливої до людських страждань, і водночас – до земної краси і таємниці кохання (про різноспрямованість творчості свідчать і його псевдоніми – І. Сердешний, І. Степура, І. Січовик, Світленко). Дуже швидко поет відійшов від учнівського наслідування панівних у тодішній народницькій ліриці стилізацій «під Шевченка». У низці віршів відчувуються глибоко трагічні ноти, викликані пекучим болем, соромом і гнівом, розумінням підневільного становища і необхідністю терпіти його. Програмова юнацька мета, щиросердї поривання присвятити життя і Божий дар розвоєві рідного народу і цілому людству завжди було з ним:

Бажання є питимий край любити

І все добро, усе життя своє

Забитому народу присвятити

І працювати, оскільки сили є.

У ліриці поет часто прагнув заявити примат розуму над почуттями. Якщо в Лесі Українки перша збірка називалася «На крилах пісень», то в Стешенка не раз трапляється вислів «на крилах думок»: «Тяжко! Та геть самотність! Лину на крилах думок»; «І чуєш ти в серці святу якусь силу, І линеш угору на крилах думок», «Облинувши в раптовім міркуванні Весь збір світів на крилах дум швидких...». У піснях його ліричний герой чує «струну думок», його оточує то «юрба надій та радісних думок», то «рїй прозористих дум», то «дум незлічні хмари»; він відчуває, як «росли мої думки», «рвуться думи чорторієм».

Бувають «важкі думки, безкраїм злом сповиті», що зливаються «в зграю... хмуру», а ще вони – журні, святі, величні, високі, зловтішні, глупі, розважені, «слободні», пахучі, прикрі, вогняні, скрутні, сумні, смутні, тихомірні, пекучі, бурхливі, тихі, темні, щасливі, пригнічені, мрійні, старі, пекельні, чорні, необорні, запальні, хижі, хворі, святкові, гіркі, живі, бентежні, перелякані, щирі, таємні, ніжні, охололі, морозні, мужні, турботні, рідні, чужі, тяжкі, розкуті, молоді, пильні... І, зрештою, признається в тому, що джерело його поетичного натхнення – не почуття чи враження, а думки: «Досить дум, і святих, і прекрасних – Жвавий розум натхненням поїть»; думками він плаче, думки ридають, а вірші здебільшого закінчуються висновками-роздумами. Є в поезії і численні образи пісні та

небес!)), – усе це свідчить про «неокласичну пріоритетність розуму, думки» [5, 106].

Основне призначення своєї творчості Стешенко вбачає у просвітленні суспільства, умінні словом збудити віру в краще життя. Поет сумує і страждає, коли «не ллються з-під пера рядки живого слова». «Цілющими словами» можна вколихати, слово може бути крилатим, віщим, ніжним, текти «струмком срібла», міцним, як криця, вбиратися в іскри. Неоромантична ідея всемогутності слова, притаманна поезіям Лесі Українки («Слово, чому ти не твердая криця», «Як я умру, на світі запалає...» та ін.) розкривається у Стешенковому вірші «Пророку»:

*Коли пролється слово те,
Яке б од сна весь світ збудило
І на життя нове, святе
Усіх покликала нас сміло?*

Взаємопов'язаним із образами думи, пісні є образ мрій (і знову – перегуки – вже з назвою другої Лесиної збірки «Думи і мрії»). Думи зроджують у серці безкраї мрії; які – «мов хмари дощовії, Розпалися туманом по ріллі», це – «багатства єдині, Слізьми обмиті». У народницькій поезії образ сліз був

традиційним – «скрізь плач, і стогін, і ридання» (Леся Українка). Стешенко їх примножує: сльози, ридання, печалі – постійні атрибути його поезії. У Лесі Українки сльози особистої туги і сльози громадського болю поєднуються в єдиному образі, оплакування народної недолі, заклики до невтомної праці поступаються місцем непокорі й протистоянню: сльози зайві там, «де навіть крові мало».

Сльози – вияв даремної туги, яка нічим не допоможе знедоленому краєві, а лише пригнічує душевні сили («Україно! Плачу слізьми над тобою...»), тому лірична героїня прагне «...так заридати, щоб зорі почули, Щоб люди вжахнулись на сльози мої» і водночас переконує, що спроможна стримати «Навіть і хвилю ридання гарячу». Натомість у Стешенка переважають мотиви зневір'я і розпачу, його ліричний герой здебільшого не бачить виходу: «Я тільки плачу», «Я лиш сльози невтримано ллю», «І гасну я, і затримавши сльози, Лиш ворогу безсилі шлю погрози!».

—

, Ридає покинута мати По зрадниках – рідних синах...
І лише коли над рідним краєм засяє «радісний час», він заспіває так, «що стануть степи танцювати».

Часто з'являються оніричні мотиви: сон – це таїна, у легкокрилих снах оприявнюються найзаповітніші поетичні мрії і зливаються з реальними подіями («Діва скелі»), сон – це омана, після пробудження з нього стає ще важчою стає дійсність («Невольнику»). Порівняймо: у Лесі Українки – «Люди сплять, спить і людськеє лихо», «...від мене сон милий тіка, навколо темнота тяжка, навколо все спить, як в могилі», – від такого сну треба пробуджуватись до активної діяльності. Підтримуючи поетичну традицію зображення сну як «ясних мрій та світозорих втіх», ліричний герой Стешенка вірить у їхню прогностичну і життєствердну силу:

Прилинь же ти, та не навіки... зроду!

Серед руїн борцям злочинно спать –

Я ж хочу сна, я хочу в серце згоду

Лишень за тим, щоб ще міцніше стать,

замість снів, сповнених райських утіх, пропонує створити дійсність, – «од них іще кращу!» («Сон»).

Поетів він порівнює із зірками, які осявають людський шлях «крізь млу густу і темряву сумну», вони воскрешають минулу славу, прагнуть «зламати тягар пут»; поет – світлий янгол «в долині сліз, і горя, і жалів». Помітна роздвоєність ліричного героя: він і замріяний естет, стомлений життям і його несправедливістю, що повсякчас перебуває у мінорному настрої, і полум'яний борець, що оптимістично вірить у прийдешні часи і закликає наближувати їх. Такий суперечливий, непослідовний, новочасний «фаустівський тип» ліричного героя продовжував традиції Івана Франка у жаданнях правди, пошуках істини, сумнівами і драматичною боротьбою із самим собою. Цим поезія порушувала питання про утвердження прав людини такими ж вартісними, як і права суспільства, про цінність її духовного світу, пошуки гармонії й рівноваги поряд із соціальною активністю.

Традиційна для української літератури тема поета і поезії, місце поета в суспільстві не лише перегукується з поемою Лесі Українки «Давня казка», а й осягається по-новому – йдеться про те, що і в моменти натхнення, емоційного піднесення слід не замикатися в ілюзорному світі, втікати від дійсності:

Ти, рідний поете, у щасті високім,

Зазнавши невідомий рай,

Про люд безталанний з їх горем глибоким

Ніколи думок не лишай!

І в пісні дзвінкучій, натхненням сповитій,

Що в небі, мов струм розлилась, –

Не смій ти радіти і щастям облитий, –

Бо злий і важкий тепер час.

Через творчість Стешенка проходить виразний мотив: поет – особлива людина («Поет не син юрби простої... Ніщо для нього біль і тьма!»),

відповідальна за долю народу, за всі несправедливості цього світу: «...із якою б страшною охотою Ліг я за вас всіх в труну!», він саможертвовно прагне «віддати життя за скривджених людей!».

Сила, енергія, непримиренність Лесі Українки, домінування мотивів боротьби, гніву, ненависті до ворогів батьківщини, картання всього кволого, половинчастого, її гострий тон і темпераментне слово, яке часто переходить до гарячих закликів, не могли не вплинути на поезію Стешенка. У центрі поетичного світу Лесі Українки – образ сильної активної, вольової особистості, незламної духом, здатної боротися з підневільним становищем, що засуджує рабську психологію. А філософські мотиви лірики Стешенка неоднозначні – від безсумнівного і категоричного сприйняття громадянського сенсу життя, афористично сформульованого у пізньому вірші «Коваль»:

*Маю до праці я силу великую,
В серці ж – ще більш почуття,
Я собі долю по новому викую,
Краще здобуду життя!*

до пасивного споглядання того, що невідоме, символічне розгортання шекспірівської тези «життя – театр»:

*І, мов невтішений глядач,
Дивлюсь на дивне грище світу,
Де на таємній мові грач
Гра п'єсу, тайністю повиту,
Де і початок і кінець
Для нас однаково незнані,
Де й нерозумний і мудрець
Обидва ходять у тумані...*

і до повної зневіри у можливості в сили людини, що суголосьне декадентському світовідчуттю:

*Цілком один... На думці смерть.
На серці все живе поснуло,*

*І дух, потоплений ущерть,
До всього ставиться нечуло.*

Шукаючи «ключ до світових питань», болісно вдумуючись у сенс людського існування, ліричний герой переживає тугу, скорботу, безнадію, розпуку – маємо весь «набір» трагічного світобачення, характерний для тогочасної модерністичної атрибутики. Дочасне існування і невідворотна смерть («весь світ – мов смерть окрила неоглядна»), усвідомлення того, що «в світі є один безкрай сум», мисляться як закономірності, що наголошують

– ! Віки ідуть, а й досі
темна ти...», «Чого ж лиш ти із тугою тяжкою Не спиш, душе? Чому тривожна ти?»).

Поетові притаманна антонімічність світобачення: людський світ – це одночасно і координати горя та крові («похмурий світ... невітішно все у ньому»), і справжні виміри щастя, у яке не перестає вірити («вже займається нам усе більш усе більш Сонце правди, свободи й науки!»). Ліричний герой здатний відчувати крайнощі життя, взаємозалежність краси й потворності, добра і зла, утіхи й смутку, розуміючи, що «крізь сяйво, радість, спів, Немов до сонця смуга темна, До серця крадеться сумнів».

бентежний океан!». Розум ліричного героя вгамується від сумніву й жалів лише тоді, коли «Побачит – Владичну мисль над рухом світовим!»

Отже, мотиви і образи поезії Стешенка деякою мірою перегукуються з лірикою Десі Українки і вписуються в загальний контекст тогочасної української літератури: у ній втілена драматична і трагічна дисгармонія мислячої людини зі світом зла і насильства, чітко висловлена позиція неприйняття існуючого світовлаштування, є синтез емоційного й

інтелектуального, своєрідно корелюються елементи народництва і модернізму. Тому несправедливо забутий невеликий поетичний доробок Івана Стешенка цінний тим, що демонструє різноманіття українського письменства, складність і суперечливість літературної доби кінця XIX – початку XX століть, різнорідність її компонентів, різноспрямованість тенденцій.

Список використаних джерел:

1. В. Щ. Д. Новинки української поезії // Літературно-науковий вісник (далі – ЛНВ). 1903. Кн. 1. С. 69 – 70.
2. Дорко В. Вік, 3 т. (Київ, 1902) // ЛНВ. 1903. Кн. 1. С. 68 – 69.
3. И. М. Стешенко. Хуторні сонети. Киев, 1899 // ЛНВ. 1899. Кн. 8. С. 121.
4. Історія української літератури: У 8 т. / Ред. кол. Є. П. Кирилюк / голова / та ін. К.: Наук. думка. Т. 5. 1968. 523 с.
5. Камінчук О. Художній дискурс української поезії кінця XIX – початку XX ст. К.: Педагогічна преса, 2009. 352 с.
6. Старицкая-Черняховская Л. Новинки украинской поэзии // Русская мысль. 1902. № 10. С. 44 – 72.
7. Стешенко Ів. Поетична творчість Лесі Українки // ЛНВ. 1913. Кн. X. С. 32 – 48.
8. Українка Леся. До О. П. Косач. 5 листопада 1893 р., Київ // Зібр. творів: У 12 т. К.: Наук. думка, 1979. Т. 9. С. 176 – 178.
9. Українка Леся. Лист до М. П. Драгоманова. 9 лютого 1894 р. // Зібр. творів: У 12 т. К.: Наук. думка, 1978. Т. 10. С. 217 – 221.
10. Франко І. И. Стешенко. И. П. Котляревский в свете критики (КСт. – 1898. – Июль – авг. С. 83 – 151 ; Сент. – С. 267 – 316 ; Окт. С. 1 – 32) // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – ЗНТШ). 1898. Т. 26. Кн. 6. С. 38 – 39; Франко І. И. Стешенко. И. П. Котляревский и Осипов в их взаимоотношении (КСт. – 1898. – Т. 61. – Кн. 7–8. – С. 1–82) // ЗНТШ. 1898. Т. 26. Кн. 6. С. 36 – 38.
11. Франко І. Южнорусская литература // Зібр. творів: У 50 т. К.: Наук. думка. Т. 41. 1984. С. 101 – 161.

У статті аналізуються основні мотиви поезії Івана Стешенка, що репрезентувала розвиток естетичних тенденцій кінця XIX – початку XX ст., простежуються її новаторські риси та суголосність із творчістю Лесі Українки.

Ключові слова: поезія, образ, мотив, ліричний герой, неокласицизм, неоромантизм.

Basic reasons of poetry of Ivan Steshenko are analysed in the article, that presented development of aesthetically beautiful tendencies of end 19 – to beginning of 20 item, traced it innovative lines and consonantness with creation of Lesya Ukrainian.

Key words: poetry, appearance, reason, lyric hero, neoclassicism, neoromanticism.

Гребенюк Ганна

студентка Університету державної фіскальної служби України

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТА

Журналістика належить до професії, де важливими особливостями є справедливість, неупередженість та об'єктивність; де висока соціальна відповідальність виносить питання етики та регламентації її норм на перший план. Враховуючи тенденції сучасної етики журналіста, актуальність порушеної проблеми щодо відсутності чи наявності професійної етики в електронних ЗМІ та у пресі сьогодні досить відчутна, оскільки журналістську етику деякі представники цієї професії трактують так, як їм це вигідно. Професійна етика в діяльності журналістів була предметом досліджень науковців О. Кузнецова, О.М. Бандурки, В.В. Голіни, О.В. Нестеренко, О.М. Джужі, В. Іванова, Н.В. Кушакової, М.Й. Коржанського, Р. Блюм, І.Я. Козаченка, В.Я. Тація.

Метою статті є з'ясування рівня оволодіння журналістами етичними нормами, правилами, які стають їх особистісними принципами, та ступінь їх

використання у професійній діяльності, а також виявлення випадків порушень морально-етичних норм.

Журналістика – порівняно молода професія, відлік її існування становить не більше трьох із половиною століть, а що стосується професійної етики журналістів, то вона також є новою галуззю. У своїй діяльності журналіст керується етичними цінностями, принципами та нормами. А. Москаленко вирізняє такі основні принципи і норми професійної етики журналіста: принцип соціальної відповідальності, правдивості й об'єктивності, сумлінності і чесності, вірності загальнолюдським цінностям, професійної солідарності [1]. Автори підручника «Журналістська етика» В. Іванов та В. Сердюк зауважують, що журналістська етика формується з трьох основних складових: із професійного досвіду, загальноприйнятих норм суспільства та власного життєвого досвіду журналіста [2].

Отже, з цих основних принципів ми можемо сформулювати поняття журналістської етики. Зауважимо, що це самостійна, професійна, прикладна наука, що вивчає особливі закономірності, етичні цінності, норми та правила їх застосування у фаховій діяльності, а також етикетні вимоги під час праці та у неформальних умовах збирання інформації. Журналістську етику можна характеризувати як набір правил і норм поведінки, яких мають дотриматися всі, хто збирає, опрацьовує та поширює масову інформацію. Насамперед це внутрішні переконання тих, хто займається журналістським ремеслом, їхнє розуміння того, що можна, а чого не можна робити, на яких моральних цінностях та нормах акцентувати у репортажі [1].

Журналісти мають враховувати не тільки свої особисті та корпоративні інтереси, а передусім інтереси суспільства загалом та окремих соціальних груп зокрема. У Кодексі професійної етики українського журналіста, прийнятому на Х з'їзді Національної спілки журналістів України в 2002 році йдеться, про те, що «журналіст повинен уникати у своїх публікаціях та передачах образ із приводу національних, расових, етичних та релігійних поглядів і почуттів

людей, протидіяти екстремізму та обмеженню громадянських прав за будь-якими ознаками [2].

Журналіст згідно з нормами професійної етики утримується від натяків або коментарів, що стосуються фізичних недоліків чи хвороб людини, зобов'язаний уникати вживання образливих висловів, ненормативної лексики. Особливу чуйність і тактовність представник цієї професії має виявляти щодо дітей та неповнолітніх. Водночас журналіст зобов'язаний сприяти зміцненню моральних та етичних засад суспільства, збереженню національних, культурних традицій, протистояти впливу культу жорстокості та аморальності [3]. Проте не всі випадки порушень журналістської етики були враховані у цьому документі, тому Національна експертна комісія з питань захисту суспільної моралі розробила власний проект етичного кодексу і затвердила його 11 березня 2010 року.

Серед основних принципів журналістської етики, окрім названих у Кодексі професійної етики українського журналіста, виокремлюється також нейтральність: «Журналіст, висвітлюючи ті чи інші події, не повинен ставати на будь-який бік і зобов'язаний поширювати точні та достовірні матеріали, що відображають реальність, а не власні або чужі уявлення про неї. Поширювана інформація не може вважатися безсторонньою, якщо вона є неповною, недоречною, неправдивою, надміру емоційною [4]. Для того, щоб професійно виконувати свої обов'язки, журналіст повинен знати принципи журналістської етики та неухильно їх виконувати.

До таких джерел слід віднести: а) інституційні та виробничі нормативно-етичні документи; б) міжнародні, національні, корпоративні нормативно-етичні документи; в) міжнародні документи з журналістської етики та їх принципи: Аналіз Декларації принципів поведінки журналістів (Міжнародна федерація журналістів, 1954 р.); Аналіз Міжнародних принципів професійної етики в журналістиці (ЮНЕСКО, 1983 р.); г) Національні документи з журналістської етики та їх вимоги: Аналіз «Кодексу професійної етики українського

журналіста» (2002 р.); Аналіз «Етичного кодексу українського журналіста» (2004 р.).

Незалежно від рівня розвитку законодавства в тій чи іншій державі, журналістська професія, як і професія лікаря або юриста, потребує обов'язкового виконання писаного або неписаного кодексу професійної честі. Усе це становить внутрішній потенціал соціальної відповідальності перед суспільством загалом і перед окремою особистістю. Вже не перший рік українські журналісти обговорюють питання ухвалення Хартії українського журналіста. Та, окрім Кодексу професійної етики українського журналіста, прийнятого в 1996 році, в Україні не ухвалено жодного документа, який би регулював етичну складову діяльності українського журналіста.

Однак, не можна сказати, що в Україні мало місця приділяється питанням журналістської етики – навпаки, будь-яка солідна редакція намагається укласти свій етичний кодекс відповідно до правил і вимог, що забезпечують українські і міжнародні (ратифіковані в Україні) документи з питань професійної етики, зокрема журналістської [5].

Дискусії про журналістську етику є актуальними й досі, оскільки важливим залишається визначення основних цінностей, які повинні стати орієнтиром у журналістській діяльності. С. Криворучко у дослідженні «Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні» подає таку класифікацію цінностей: загальнолюдські (світ, мир, життя, злагода, справедливість, доброчинність); національні (нація, національна культура, національна політика, національна держава); етнічні (етнос, етнічна культура, історія етносу); професійні (зокрема журналістські: свобода слова, правдивість, відповідальність, солідарність, неупередженість, порядність); індивідуальні (самовдосконалення, самовираження, саморозвиток, лицарство, шляхетність, відвага, співчуття, доброта, совість, щирість) [6]. Як зазначає дослідниця, нині в нашому суспільстві панівною є влада «грошового мішка», тобто економічні цінності переважають над духовними.

Сучасний суспільний розвиток вимагає формування духовності журналіста і журналістики в цілому. «Цей процес нелегкий і передбачає виховання та самовиховання в людині непримиренності до відхилень від моральних принципів і норм, особливо, коли йдеться про журналіста, адже майже в усіх сферах суспільства дедалі більше зростає роль та значення моральних принципів» [7]. Отже, журналіст повинен ставити собі за мету захищати суспільство від зловживань ЗМІ, а також розв'язувати конфлікти в середовищі журналістів, тобто насамперед нести відповідальність перед аудиторією за достовірність, повноту й об'єктивність оприлюдненої інформації. Журналіст не повинен використовувати незаконні методи отримання інформації, він зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо вона не відповідає дійсності.

На нашу думку, основними проблемами професійної етики в Україні є почасти недотримання етичних вимог деякими журналістами, маніпулювання громадською думкою, а також завуальована пропаганда цінностей, що відповідають лише груповим інтересам, а не загальнолюдським. Тому для вирішення цих проблем журналістам насамперед потрібно виховати у собі неприйняття будь-яких інших принципів діяльності, окрім морально-етичних, а також слід доносити до аудиторії ту інформацію, яка стосуватиметься інтересів її споживачів, а не власників ЗМІ. Також найважливішим аспектом є те, що журналіст повинен вміти зберегти свою незалежність від зовнішніх впливів [7].

Слід зазначити, що етика журналіста категорично виключає одержання кореспондентом плати за поширення помилкової або приховання достовірної інформації, а також одержання будь-яких винагород від третіх осіб за публікацію матеріалів. Етичні правила строго оберігають від необґрунтованого вторгнення в приватне життя людини. Таким чином, можна говорити про те, що в основі етичної поведінки журналістів лежить принцип пріоритету інтересів особистості перед професійними обов'язками, журналіст не може на догоду своєму професіоналізму розкривати особисті аспекти життя людини, втручатися в життя громадян, ганьбити їхнє ім'я й репутацію, саме в цьому й

полягає вищий професіоналізм журналіста, який у своїй роботі опирається на етичні норми [6].

Отже, ми можемо зробити такий висновок, що у професійній діяльності журналісти мають керуватися певними моральними принципами. Працівники мас-медіа мають не лише права, а й обов'язки. Один із найголовніших обов'язків журналіста – чесність, правдивість, відсутність права на брехню. Журналіст повинен бути чесним перед собою і своєю аудиторією. Вигадки, підлаштування фактів під завчасно визначені висновки є брутальним порушенням журналістської етики і журналістських стандартів. Журналіст має ретельно перевіряти інформацію (достатньою вважається перевірка з двох незалежних джерел). Лише за цієї умови ми зможемо говорити про якісно новий рівень дотримання етичних вимог в українській журналістиці.

Список використаних джерел:

1. Етичний кодекс журналіста від НЕ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/news/2010-05-05/52777>
2. Кодекс професійної етики українського журналіста. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://centra.net.ua/old/codensju.htm>
3. Корню Д. Етика засобів масової інформації: Пер. з фр. С. Гринцевич / Д. Корню. – Київ : КІС, 2004. – 130 с.
4. Криворучко С. Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні / С. Криворучко. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://disser.com.ua/content/31495.html>.
5. Кузнєцова О. Журналістська етика та етикет / О. Кузнєцова. – Львів, 1998. – 412 с.
6. Правовые и этические нормы в журналистике / сост. Е.П. Прохоров. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 231 с.
7. Хлисту Г.Ю. Етика засобів масової інформації в сучасних політичних умовах: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.03 / Ганна Юріївна Хлистун;

Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних віносин. – Київ, 2005. – 20 с.

Статтю присвячено питанню професійної етики журналістів, виокремлено основні етичні принципи представників цієї галузі, способи запобігання використанню недостовірної інформації у публікаціях та шляхи вирішення цих проблем. Автором акцентовано на джерелах журналістської етики, а також основних принципах і нормах, якими повинен керуватися журналіст.

Ключові слова: етика, моральні цінності, кодекс професійної етики, морально-етичні норми.

The article deals with the concept of professional ethics of a journalist, highlighted the basic ethical principles of the journalist is able to prevent the use of false information to journalists and solutions to these problems. It highlights the source of journalistic ethics and the basic principles and norms that should be operated journalist.

Key words: ethics, moral values, code of ethics, moral and ethical standards.

Юрій Грицевич

кандидат філологічних наук, асистент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЛЕКСИЧНІ ДІАЛЕКТИЗМИ ОДНІЄЇ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ ГОВІРКИ (НА МАТЕРІАЛІ ФОЛЬКЛОРНИХ ЗАПИСІВ ФЕДОРА КЛИМЧУКА)

Дослідження говірки одного села створює основу для глибшого й ґрунтовнішого вивчення діалектної групи, уможлиблює з'ясування взаємозв'язку з іншими говірками. Мета пропонованої статті – системний аналіз лексики однієї берестейської говірки с. Симоновичі на матеріалі фольклорних записів.

Село Симоновичі знаходиться на 10 км північніше від м. Дрогичина Брестської області. Перша згадка про нього в писемних джерелах датується 1452 р. Видатним уродженцем с. Симоновичі став Федір Данилович Климчук (27.02.1935–22.10.2018), старший науковий співробітник Інституту

мовознавства імені Якуба Коласа НАН Білорусі, який опублікував чимало праць із детальним аналізом різних структурних рівнів говірки рідного населеного пункту. У 1973 р. Ф. Д. Климчук захистив кандидатську дисертацію «Да лінгвагеаграфіі Заходняга Палесся (фанетыка чатырох палескіх гаворак)». Відомі широкому науковому загалу й окремі його публікації у вигляді статей-фіксацій зразків фольклору с. Симоновичі. Варто зауважити, що, упорядковуючи уснопоетичні тексти, Федір Данилович дотримувався настанови максимального відтворення народнорозмовних особливостей на різних рівнях. Такий підхід, як показало наше спеціальне комплексне дослідження діалектного компонента у західнополіських фольклорних текстах [2], дає підстави вважати уснопоетичні твори надійним джерелом для дослідження репертуару одиниць живого народного мовлення.

Опрацьовані фольклорні тексти в записах Ф. Д. Климчука містять лексику, що належить до різноманітних тематичних та лексико-семантичних груп, які представляють духовну та матеріальну культуру поліщуків Берестейщини.

-

— ковтати, пор.: «

» [6, с. 168]; напоротыся — наїстися, пор.: «

» [6, с. 162], пор. літ.

напоротыся, напорюватися «1. наскакуючи, натикаючись на що-небудь гостре, ушкоджувати, ранити собі щось; 2. несподівано наштовхуватися, натикатися на що-небудь (переважно на якусь перешкоду)» [8, т. V, с. 157]; б) позначення психічних станів та процесів репрезентують номінації: вгараты — хвилювати, пор.: «

— заздрити, пор.:

«

» [6, с. 166]; в) дієслова руху: судосыты —

зустріти, пор.: «Судосыла штыры морозы в дорозы. Зморозыла тэшча зятя на дворі. — Ны я ж ёго зморозыла на дворі, Зморозыла ёго ясна зыронька, шчо вгорі» [7], «Як в полы за воламы, То йдітэ пырыймітэ. Як в лісы за грыбама,

двору ходыть, Лывы гусонькы гонить: – Ой гыля, лывы гусы, До хлыва ночоваты! Буду вас катоваты, Вычэру готоваты» [7], «Ой пьють людэ горілоньку лывы гусы – воду» [5, с. 203]; валовытый – незграбний, неповороткий, повільний у рухах, пор.: «

» [6, с. 161]; кунджырявый – кучерявий, пор.: «Ны пы, жынышок, пэрышый міркі, Вылы половынку конюм на грывку, Коб була грывка кунджырявая, Коб була дівонька послушная» [7]; ошолóпуватый – дурний, пор.: «Чырызык ны вылік Да й забóкуватый. Який чортов мужык Ошолóпуватый» [4, с. 512].

Семема «чоботи, які під час ходи риплять (для цього спеціально вставляли березову кору)» репрезентована словосполученням чоботы на рыпах, пор.: «

сорочку білу» [4, с. 497]. Лексема пацёрки реалізує значення «прикраси, намісто», пор.: «

Народні назви хвороб представлені найменуваннями: скула – великий гнійний нарів з кількома верхами або без верхів; чиряк; враз – біль у животі від надмірного фізичного перенапруження; надрив у середині живота, пор.: «

– різкий біль у животі, пор.: «

» [6, с. 160]; шыхля – лихорадка, пор.: «

– я трасэ» [4, с. 506]. Тематична група назв тварин, птахів представлена лексемами буянэць – бик-плідник, пор.: «Чый жэ гэто буянэць По полю рыкае? Чый жэ гэто молодэць, Шо жинкы ны мае? Зажынітэ буянця, Ныхай ны рыкае. Ожынітэ молодця, Ныхай жинку мае» [4,

– горобець, пор.: «

» [6, с. 162]. Широко засвідчено лексичні одиниці на позначення предметів побутового вжитку: скамныця – ослін, пор.: «Плакала Манічка в свытлыці, Прыложывшы голывку к скамныці. Палы, батыньку, свічы на скамні, Коб було выднэнько кланятысь нызэнько» [7]; обрус, настыльник – скатертина, пор.:

«Витэ ж мойі настылнычкы, Дэ ж витэ робылыся, Дэ ж витэ былылыся, Кому ж витэ згодылыся?» [7], «Ой послала нас маты Столыкув застылаты. Дала нам тры обрусы, Коб заслалы молодусы» [7]. Лексична одиниця мнякына слугує для позначення відходів при молотьбі, пор.: «Додому, сватовэ, додому – Пойілы конькы солому, Шэ й тианычную мнякыну, Шэ й попудплыттю прокыву» [7]. Словом поплав називають сінокіс біля городів, де навесні багато води, пор.: «По Сымоновському поплавы чорны галонькы плавалы» [5, с. 209], «Ой лытіла пава, На поплавы впала. Шо Манічка шо Колічка, То хороша пара» [7].

Зафіксовано пласт ритуально-обрядової лексики, яку репрезентують номени: сэрп – ритуальний хлібець у вигляді серпа, який пекли на Благовіщення, пор.: «Буську, буську, на тобі сырпа, дай мыні жыта снопа» [5, с. 210]; борона – ритуальна булочка у вигляді борони, яку випікали на Благовіщення, пор.: «Буську, буську, на тобі борону, дай мыні жыта сторону» [5, с. 210]; вповывальцэ – полотно, яким покривали молоду, пор.: «Будь здоровэ, дытя, пуд вповывальцэм, Пуд вповывальцэм, пуд Божым даром

– дні пам'яті померлих, пор.: « , як на ды

– кладовище, пор.: « » [6, с. 162].

Абстрактна лексика представлена діалектними одиницями на кшталт: посвіт – світло, освітлення, пор.: «Ты святыі поньділку, Зопсовав ты нам дівку: Посадыв пуд польцію, Нарадыв молодьцію, Посадыв пуд посвітом, Нарадыв білым цвітом» [7]; прыгана – ганьба, пор.: «Я ж тыбэ ны любыла, ны люблю; Я ж тобі прыганькы ны даю, Дала мыні твоя маты прыгану, Я с тобою говорыты ны стану» [4, с. 513].

На позначення назв страв зафіксовано лексеми: лустка – шматок, пор.: « !» – « ». – «

» [6, с. 158], пор. фіксацію Г. Л.

Аркушина: лусток – перша відрізнана від паляниці скибка [1, с. 291]; парыш – страва із запареної (гречаної) муки, пор.: «

» [6, с. 159].

Помітне місце посідають найменування лексико-семантичної групи «людина та її риси»: приступа – приймак, пор.: «...» [6, с. 161]; прысы – перенісся; ніздрі, пор.: «...»: *Ой як тягнэ да потягнэ Всю капусту (усэ мнясо, усю кашу) з мысы* [7], пор. західнополіське приси «1. передня частина голови лося, оленя; 2. ніс зубра, лося; 3. ніс собаки; 4. закінчення рила свині; 5. кінчик носа собаки без шерсті; 6. ніздрі корови» [1, с. 445]; храпы – ніздрі, пор.: «...»

: *Ой як тягнэ да потягнэ На всі штыры лапы* [7]; пэрдя – людина, яка голосно звільняється від газів, пор.: «*Коныкы тупу-тупу, Прывызлы добру ступу, Шо хліба ны замісыть, По пояс сунэль вісыть. Коныкы гэрдю-гэрдю, Прывызлы добру пэрдю*» [7].

Одиничними прикладами представлено прислівникову лексику, зокрема виявлено маніфестанти: а) підгрупи міри або ст

«так само; точно так», пор.: «...» [6, с. 157], «...» [6, с. 157], пор. пол. *rychtyk* «якраз, точно; правильно», *rychtyg, rycht, rychtycznie* «тс.» [3, т. 5, с. 185]; б) які визначають місце за розташуванням на горизонтальній осі: окола «навколо», пор.: «...» [6, с. 162].

Увиразнюють тексти місцевого фольклору ще й такі локальні одиниці, як-от: оно – тільки, лише, пор.: «*Гон-чук-чуки-чуки-чуки, Я ны йіла рыбы-шчўкы, ...*» [4, с. 496], «...», *то* ...» [4, с. 495]; бы – ніби, немов, пор.: «...» [6, с. 157].

Отже, проаналізовані фольклорні тексти в записах Федора Климчука репрезентують тематичну різноманітність діалектної лексики. Найбільш актуальними виявились лексеми, які відображають специфіку номінації в місцевому мовленні назв дій, процесів, предметів побуту, страв, назв людини та

її рис. Усе розмаїття народних назв в уснопоетичних текстах просто й не може бути представлене з огляду на призначення й іншу специфіку самого фіксованого матеріалу. Ареал багатьох діалектизмів продовжують суміжні волинськополіські говірки.

Залучений для дослідження фактичний матеріал підтверджує думку про наявність в мові фольклору вузькодіалектних елементів, а отже, є одним із аргументів на користь того, що фольклор репрезентує один із функційних різновидів діалектного мовлення.

Список використаних джерел:

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. Вид. 2-ге переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016. XXIV + 648 с.
2. Грицевич Ю. В. Діалектний компонент у фольклорних текстах із Західного Полісся : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Луцьк, 2018. 19 с.
3. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1982 – 2012. Т. 1 – 6.
4. Клімчук Ф. «А в нашого свата... (прыпыкы з вёскі Сіманавічы Брэсцкай вобласці)» // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2003. С. 494 – 516.
5. Климчук Ф. Д. Песенная традиция западнополесского села Симоновичи // Славянский и балканский фольклор: Генезис. Архаика. Традиции. Москва: Наука, 1978. С. 190 – 218.
6. Клімчук Ф. Прыказкі і прымаўкі з вёскі Сіманавічы Драгічынскага раёна // Беларуская дыялекталогія. Матэрыялы і даследаванні. Мінск: Беларуская навука, 2014. Вып. 3. С. 157 – 168.
7. Клімчук Ф. Традыцыйнае вяселле вёскі Сіманавічы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zagorodde.na.by/folk.html>

8. Словник української мови : в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. I – XI.

Стаття присвячена аналізу лексики говірки села Симоновичі Дрогичинського району Брестської області на матеріалі фольклорних записів Федора Климчука. Виділено основні тематичні групи лексики. З'ясовано семантику зафіксованих іменників, дієслів, прикметників, службових частин мови, вигуків. У науковий обіг уведено новий лексичний матеріал, який можна використати для подальших діалектологічних досліджень. Залучений для дослідження фактаж підтверджує думку про наявність в мові фольклору вузькодіалектних елементів, а отже, є вагомим аргументів на користь того, що фольклор репрезентує один із функційних різновидів діалектного мовлення.

Ключові слова: фольклорні записи, Західне Полісся, діалект, говірка, лексика, лексико-семантична група, номінація, Федір Климчук, Симоновичі.

The article analyzes the dialectal vocabulary in the folklore texts, recorded by Fedir Klymchuk, famous folklorist and linguist, in the village of Symonovychi, Dorohychyn district of the Brest region (Republic of Belarus). The author highly evaluates the conscientiousness and scrupulosity of their collector. The article considers the semantic peculiarities of the detected dialectal nouns, verbs, adjectives, adverbs, interjections, exclamations. The new lexical materials, which is possible to use for the further dialectological studies is introduced into the scientific usage. The dialectal core of the oral-poetic text language of the Western-Polissian dialect proves the necessity of involving multi-ethnic folklore texts into the dialectological research.

Key words: folklore records, Western Polissia, dialect, vocabulary, lexical-semantic group, nomenclature, Fedir Klymchuk, Symonovychi.

Ліана Науменко

старший викладач

Університет державної фіскальної служби України

Наталія Грушко

студентка Університету державної фіскальної служби України

ЗНАЧЕННЯ ТА ВПЛИВ ЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ НА ПРОФЕСІЮ ЖУРНАЛІСТА

Журналістика належить до професій, в яких етичний бік займає чільне місце. Особливістю цієї професії є те, що на представників даного виду діяльності (журналіста) покладена висока соціальна відповідальність, що виносить питання етики та регламентації її норм на перший план. Журналістику часто порівнюють із дзеркалом, бо журналістський текст демонструє суспільству відображення подій і становища (щодня, щогодини), надає інформацію про стан цього суспільства, про дотримання певних норм або відхилення від них [4]. У сучасному суспільстві слово «журналіст» сприймається не просто як певний вид професійної діяльності людей, а як певне звання, представники якого наділені великим суспільним авторитетом. До них звертаються пересічні громадяни та небайдужі люди у скрутні моменти свого життя, шукаючи підтримки.

Журналістика постійно знаходить на межі між творчістю й ремеслом, гармонійно поєднуючи ці два поняття в собі. Журналістика – ремесло, бо має ужитковий характер, спрямована на досягнення очікуваного результату, пов'язаного в першу чергу з формуванням громадської думки в певному напрямку, із службовим характером пильності журналіста. Журналістика – це творчість, тому що пов'язана і народженням нових креативних думок та суджень, і створенням раніше неіснуючих, невідомих, цінностей.

Дана тема є актуальною не лише для українського медіапростору, а й для зарубіжного, адже розвиток сучасної журналістської діяльності має значний вплив на суспільство. Тому відповідність дій журналістів етичним та моральним кодексам набирає все більшої ваги.

Питання пов'язані з вивченням етичної складової журналістської діяльності в Україні та інших європейських країнах досліджували в своїх роботах Є. Прохоров, Г. Штромаєр, В. Іванов, Д. Мак-Квейд, Д. Вайріх та інші, проте дана проблематика потребує подальших досліджень.

Мета роботи – наголосити на необхідності дотримуватися моральних цінностей засобами масової інформації, які є важливим фактором формування суспільної моралі.

У сфері журналістики постійно виникає безліч невирішених гостро актуальних проблем, які є перспективними для подальших досліджень. Одним із питань є проблема низького морального рівня діяльності друкованих ЗМІ та винайдення нових ефективних шляхів утвердження суспільної моралі в пресі.

Журналісти у всі часи та у різних країнах світу викликали до своєї діяльності як прихильність та довіру, адже більшість асоціюють їх з «голосом народу» або так званою «четвертою владою», так і недовіру та невдоволення. Авторами особливо красномовних висловів є можновладці. «Журналіст – це людина, яка помилилась у виборі професії» – це думка Отто фон Бісмарка, а англійський письменник Оскар Уайлд якось констатував: «Колись ми мали тортури. Тепер ми маємо пресу» [7]. Дискусії про етику, мораль та відповідальність в медіа-бізнесі є однією з найпоширеніших тем.

В умовах глобалізації, у світі, який окремо взятій людині важко охопити у всій його повноті, і за умов, коли ця дійсність може доноситись до свідомості людей здебільшого лише через мас-медіа, на журналістів покладається функція надання інформативних послуг. І саме дотримання професійної етики узгоджує діяльність професіонала із суспільством, а також змушує його виробляти якісний продукт і не шкодити людству. Саме професіоналізм, дотримання журналістської етики стали гаслом доби на сучасному етапі. Особливої гостроти проблема щодо етичних принципів діяльності вітчизняних журналістів набула у жовтні 2002 року, коли почався рух українських представників ЗМІ проти цензури. Третього жовтня 2002 року учасники круглого столу «Політична цензура в Україні» підписали «Маніфест українського журналіста з приводу політичної цензури». Зокрема в документі зазначалося, що журналісти України, усвідомлюючи унікальне значення правдивого слова для розвитку і зміцнення нашої Батьківщини, усвідомлюючи особисту відповідальність за чесне інформування суспільства [6].

Незважаючи на те, що етичні настанови у кожній професії свої, вони все ж мають спільну основу. Етичні норми кожної професії зорієнтовані саме на вище благо для суспільства. Журналістська етика – це насамперед внутрішні переконання тих, хто обрав собі це ремесло, їхнє розуміння того, що можна і чого не можна робити. Журналістська етика формується на засадах узвичаєних норм роботи працівника мас-медіа, а також власного життєвого та професійного досвіду журналіста [3].

Важливим аспектом професійної діяльності журналістів є демократичність та відкритість перед загалом читачів чи глядачів. Адже, демократична преса слугує справжнім інструментом діяльності громадянського суспільства, рушійною силою механізмів демократичної форми правління. У цьому аспекті етика преси повинна зосередити увагу на принципах демократії та її цінностях, щоб на їхній основі визначити норми професійної діяльності журналістів у демократичних країнах [1].

Основні обов'язки журналіста під час виконання своєї роботи можна розглянути у трьох вимірах. По-перше, це обов'язки журналіста перед окремою особистістю (аудиторією). Журналістика існує для того, щоб забезпечувати право кожної особи на отримання інформації, яка їй цікава, без будь-яких обмежень. По-друге, це обов'язки журналіста перед джерелами інформації, все таки не вся інформація, яку надають джерела, може бути суспільно вагомою, тому журналіст мусить фільтрувати, критично оцінювати сказане й, виходячи із суспільного інтересу, оприлюднювати те, що може знадобитися громадськості. Окрім цього, джерела інформації можуть приховувати важливу інформацію, у такому випадку журналіст має скористатися своїм правом на отримання суспільно вагомої інформації. По-третє, це обов'язки журналіста перед суспільством. Беручи на себе зобов'язання перед суспільством, журналіст дотримується правила найбільшого блага для найбільшої кількості людей. Звичайно у повсякденній практиці не завжди легко виконати ці високі вимоги [4]. Однак варто, принаймні на мить, замислитись про власну роль і відповідальність у вирі повсякденних справ. Тому, торкаючись проблеми

високоякісної професійної журналістики, її етики та свободи, слід зауважити, що досягаються ці високі стандарти завдяки саморегулюванню професії. Цей процес передбачує виховання і самовиховання в людині стійкості до порушень моральних принципів і норм.

Вітчизняні дослідники наголошують на тому, що моральні принципи, як одна з форм моральної свідомості, є узагальненим вираженням основних вимог системи моралі до духовної сутності людини, її призначення, сенсу життя, характеру взаємин між людьми. Вони є виразниками сутності моральних стосунків і забезпечують соціальну орієнтацію діяльності. Дискусії на тему моралі загострюються дедалі більше з огляду на суцільний диктат грошей в суспільстві, бо за таких умов економічні цінності переважають духовні.

Необхідною умовою здійснення журналістської діяльності є дотримання основних професійних принципів, які об'єднують представників мас-медіа всіх країн світу в єдину платформу та силу протидії несправедливості. До зазначених принципів слід віднести: об'єктивність, правдивість, переконаність, принциповість, організованість, дисципліна, вміння швидко орієнтуватися в конкретно-історичних умовах і вміння їх правильно оцінювати. А також це – точність, коректність, аргументованість та цілісність. Ця сума професійних правил найбільш точно відповідає теорії «соціальної відповідальності журналіста», яка притаманна саме демократичному суспільству [6].

За словами Ігоря Балинського, керівника Школи журналістики УКУ, одна з причин, чому українське журналістське середовище має проблеми з етичністю, – це вища освіта. На думку Наталії Лигачової, голови Незалежної медійної ради, головна проблема полягає у звуженні поняття етики до дотримання стандартів інформаційної журналістики. Наталія Лигачова зазначає: «Журналіст має бути щирим. Якщо ти пишеш статтю з авторською позицією, за цим не має стояти якогось замовлення чи твоєї особистої вигоди. Такі речі пишуть, лише коли не можна мовчати. Ось тоді – це справжня журналістика і дотримання етики» [2]. Адже часто журналісти вдаються до

тривіальних або обтічних фраз там, де з міркувань власного сумління та професійної етики потрібні чіткі формулювання.

Отже, окрім надання інформації суспільству, журналісти мають слідувати за рівним представленням різних структур у суспільному діалозі та під час суперечливих питань розставляти пріоритети, керуючись, перш за все суспільним інтересом. Необхідною передумовою є самокритичний аналіз стану у власній галузі та усвідомлення необхідності ґрунтовного виправлення допущених помилок.

Список використаних джерел:

1. Криворучко С. В. Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні : автореф. дис...канд. філол. наук.: 10. 01. 08. Київ, 2003. 17 с.

2. Залєвська В. Кінець етики? Чи лишилося місце в журналістиці для професійної етики? Дискутують медіаексперти. Конспект з V Lviv Media Forum URL: <http://medialab.online/news/kinets-ety-ky/>

3. Литвин В. Є. Етичні засади діяльності журналістів у нормативно-правових документах України / В. Є. Литвин // [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2322>

4. Стеблина Н. Етика у сфері соціальних комунікацій: навчально-методичний посібник. Львів : ПАІС, 2014. – 228 с.

5. Мостовий В., Різун В. Журналістська етика: навчальний посібник. Київ, ТЗОВ «ЗН УА», 2014. 224 с.

6. Приступенко Т. О. Журналістська етика і вибори URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1024>

7. Вайріх Д. Етика і журналістика / Д. Вайріх // [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://journal.univ.kiev.ua/trknew/>

У статті йдеться про те, що сучасні засоби масової інформації змінюються та розвиваються разом зі змінами та розвитком суспільства. Приписи професійної журналістської етики базуються на прийнятих у

суспільстві моральних цінностей і, водночас, являють собою механізм легітимації у суспільстві цінностей (зокрема демократичних).

Ключові слова: етична складова, журналістська етика, моральні принципи, професійна діяльність, етика.

The article states that modern media are changing and developing along with changes and development of society. The prescriptions of professional journalistic ethics are based on the moral values adopted in society and, at the same time, represent a mechanism of legitimization in society of values (in particular, democratic ones).

Key words: ethical component, journalistic ethics, moral principles, professional activity, ethics.

Наталія Дерев'янюк

вчитель Ірпінської загальноосвітньої школи № 17

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА І ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

З точки зору державотворення і реалізації національного питання ХХ ст. стало вирішальним для України. В її економіці відбувся остаточний перехід від виробництва продукту до виробництва речей. З точки зору геополітики Україна набула територіальної цілісності, юридичного визнання свого державного суверенітету з боку інших держав світу, оформившись як повноцінний учасник світового культурного й економічного процесу.

Разом з цим від свого колоніального минулого у спадок Україна отримала цілу низку культурологічних, антропологічних, політичних, економічних й екологічних проблем, до яких долучилися і проблеми загальносвітові. Назріла необхідність аналізу причин і наслідків їх, а також вироблення шляхів вирішення їх, тому що так чи інакше усі проблеми утворюють справжній гордіїв вузол сьогодення.

Найголовніша антропологічна проблема сучасного світу полягає у відчутті самотності людини: «ХХ століття певною мірою загострило відчуття

залежності людини від гри світових сил. Звідси уявлення про суспільство як про абсолютно чужу, ворожу силу, від якої йде зло і яка, як рок, пригнічує людину. Звідси ж і певне відчуття безсилля людини, випадковості її буття, покинутості й самотності. Звідси ж прагнення замкнутися у своєму особистісному світі, спиратися тільки на себе, нікому й нічому не довіряючи. XX століття ознаменувалося зростанням відчуженості людини і суспільства» [1, с.527]. Ця проблема накладається на іншу проблему культурологічного плану – створеної масовою культурою та ЗМІ підтримки знеособленої людини-споживача, усередненої, пересічної, відкритої будь-яким ідеологічним впливам через власну обмеженість, яка всотує ті зразки поведінки і цінностей, що подаються й плекаються масовою культурою. Масова культура – це теж культурологічна проблема, породжена перед усім неконтрольованістю й доступністю інформації, товаризацією мистецтва. Поняття твір мистецтва заступається поняттям товар мистецтва, який створюється з однією метою – бути спожитим, а отже, придбаним. Для того, щоб бути спожитим, твір мистецтва сучасного постіндустріального суспільства має бути зрозумілим більшості споживачів, що є можливим лише за умови спрощення змісту його, вирівнювання відповідно до ціннісної парадигми масового споживача. До твору висувається економічна вимога якості, а не естетичної цінності. Під якістю твору мається на увазі захопливість його. Таке ставлення до мистецтва знаходить своє теоретичне обґрунтування у постмодернізмі.

Сукупно антропологічні й культурні проблеми становлять соціокультурну кризу сьогодення у світі. Водночас соціокультурна криза сучасності зумовлюється й економікою, тому що «життя і національна культура підкоряються міжнародній системі капіталізму» [3, 291], яка прагне уніфікації усіх національних культур, що загрожує злиттям культур в одну, втратою національної самобутності. Цим має завершитися процес глобалізації, який тягне за собою не тільки загрозу злиття національних культур, а й загрожує тенденцією «до глобалізації конфліктів, перетворення їх у потрясіння всього світового ладу» [1, с. 525]. Йдеться насамперед про те, що в основі глобалізації

лежить спільність людства, яку побудовано «на зіткненні у спільному протистоянні» [1, с. 525]. Під глобалізацією мається на увазі «цілісність світу, породжена спільною бідю й загрозою, яка виявляється у цій спільній біді й загрозі й протистоїть їм» [1, с. 525]. Сучасна цілісність світу характеризується як негативно-конфліктна цілісність.

Більшість економічних проблем сьогодення зумовлені «несправедливим розподілом негативних впливів науково-технічного прогресу на різноманітні прошарки населення, країни й регіони світу. Країни, які мають великі енергоресурси, здійснюють їхню первинну обробку, створюючи гігантське навантаження на екологію. Заможні шари населення створюють для себе умови життя, які відмежовують їх від екологічних неприємностей, перекладаючи екологічний ризик на інші соціальні групи» [4, с. 425].

Економічні проблеми тягнуть за собою й екологічні проблеми. Виділяють два типи проблем цього характеру: 1) обмеженість певних видів ресурсів, вичерпання ресурсів по регіонах; 2) перероблення ресурсів і екологічне навантаження на довкілля [4, с. 426].

Лише цей побіжний огляд сучасних світових проблем підтверджує думку про взаємозв'язок і взаємозумовленість їх. Єдине, що зрозуміло, – це те, що сучасне суспільство відчуває брак нової духовної опори, нових культурних цінностей, здатних утримати цей світ від сповзання до знищення.

Перейдемо тепер до аналізу культурологічних проблем України. Найголовнішою проблемою сучасної України вважаємо пригніченість власного культурного простору. Національна культура України опинилася між двох потужних сил, кожна з яких самотужки здатна її знищити: 1) західною масовою культурою; 2) агресивною експансією російського інформаційно-ідеологічного простору. Як бачимо ці дві сили мають різне походження, проте так чи інакше б'ють по найбільш незахищеному – українській культурі, перед якою через історичні обставини зараз постає питання: бути чи не бути? З історичної точки зору це питання зумовлене постійним тиском на українську культуру і її носіїв з боку тоталітарної держави, яка прагнула розчинити їх, долучивши до

вироблення радянського надетносу. У цій ситуації українська культура мала єдино можливий захист – діяльність національно свідомих носіїв, які були здатні кинути виклик системі, зробивши відчайдушну спробу вивести національну культуру на світовий рівень. Ці спроби сприяли збереженню національної культури у латентному вигляді серед вцілілої маси українства, а також у збереженні національної пам'яті.

Водночас українська культура була майже витіснена з усіх сфер ужитку. Зі зникненням Радянського Союзу утворилася культурно-ідеологічна порожнеча, яку миттєво заповнила західна масова культура, що швидко влилася у ніким неконтрольований інформаційний потік на теренах пострадянської України. Спочатку ця масова культура виконувала роль засобу психологічного вивільнення від шоку, пов'язаного зі зламом радянської ідеології. Коли шок минув, то змушені були констатувати: маємо псевдокультуру, яка виробляє фальшиві, не національні, цінності для українців, свідомість котрих перебуває в інформаційно-ідеологічному полоні сучасної кремлівської пропаганди, що встигла досить швидко оговтатися, щоправда у незначній мірі втративши ідеологічні позиції, проте розширивши технічні можливості впливу.

Національній культурі і національному мистецтву шлях закрито, навіть більше того – постала загроза їх руйнації, що загрожує вже Україні як геополітичному суб'єкту. Тому що сприйняття мистецтва ґрунтується передусім на знанні коду, який лежить в основі його. Можна розглядати твір мистецтва як повідомлення, яке можна зрозуміти, знаючи мову його.

Йдеться не тільки про вербальні види мистецтва, які ґрунтуються на мові і на здатності людини до мови. Насамперед мається на увазі зв'язок мистецтва і мови, в якому мистецтво виступає вторинним, похідним. Підстави стверджувати це нам дає той факт, що спочатку в людині виникає мова з найголовнішою одиницею – словом, яка створює нову реальність – реальність образів предметів і понять. З виникненням мови людська психіка набуває здатності до абстрагування, що є головною умовою появи мистецтва як «проміжної реальності, ... в якій віддзеркалюється поліфонія станів свідомості

художників,... в якій відбувається зустріч рівнів свідомості мільйонів людей між собою і з свідомістю художника» [6, с.91].

Таким чином, твір мистецтва включено у позачасовий і позাপросторовий діалог між його автором і тими, хто його сприймає, як інформацію, повідомлення, «голос». Тому, спираючись на ідеї М.Бахтіна, можемо говорити про «багатоголосся» («поліфонічність») національних культур зокрема і світової культури взагалі.

Сприйняття твору мистецтва ґрунтується на тому, що «той, хто сприймає, і той, хто передає, користуються одним спільним кодом» [5, с. 34-36], тобто мають спільну мову. Наявність спільної художньої мови передбачає наявність спільних уявлень в автора й того, хто сприймає твір, тому що твір мистецтва ґрунтується на образах чи образі як базовій категорії сприйняття, збереження, обробки й відтворення інформації. Звичайно, ці образи матимуть різну природу залежно від виду мистецтва: словесно-мовну, наочно-просторову чи слухову і т.д.

Сприйняття образів, отримуваних свідомістю, забезпечуватиметься розумінням значення їх, що передбачає наявність спільного семантичного поля в автора і того, хто сприймає. Це спільне семантичне поле базується на спільних колективних уявленнях, що в свою чергу виступають джерелом формування асоціацій, які полегшують розуміння інформації художнього твору.

Кожна мова і кожна культура є унікальною, тому що є національними, а поняття «національності» мистецтва передбачає в ньому наявність виключно специфічних рис, притаманних саме цій національній культурі, колективних уявлень, символічних структур, які творять духовний код нації, здійснюючи процес вирізнення її серед інших культур.

Руйнація національної мови призводить до викривлення парадигми колективних уявлень, знищення її, а потім заповнення цієї порожнечі іншими колективними уявленнями, які нав'язуються ззовні і не мають ніякого духовного зв'язку зі знищеною культурою. Так відбувається заміна

«духовного коду» нації, тобто вона перестає існувати як єдиний і неповторний суб'єкт світової культури.

Жалюгідне становище української культури сприяє тому, що націю позбавлено основного чинника формування національної еліти. Звідси зв'язок проблеми пригніченості культурного простору з іншою культурологічною проблемою – відсутністю національної еліти. Натомість маємо велику кількість регіональних еліт, що опікуються власними «клановими» інтересами, нехтуючи національними, які маніпулюють національними цінностями, використовуючи їх у прагматичних політичних цілях для досягнення кращих економічних умов для власного бізнесу.

Здатність регіональних економічних еліт «проштовхнути» вирішення будь-якого питання стосовно своїх інтересів призвела до нерівномірного перерозподілу економічних ресурсів в Україні. Наслідком цього стала надмірна поляризація у суспільстві, зумовлена нерівноправністю у реальному задоволенні потреб.

Найтривожнішим у цій ситуації є те, що всі ці проблеми, які мають різне підґрунтя, утворюють нерозривне коло. Пригніченість власної культури призводить до неможливості вироблення національної еліти, що унеможлиблює реалізацію національної ідеї і перешкоджає пришвидшенню консолідації нації; і все це на тлі агресивної інформаційно-ідеологічної експансії Росії і ненав'язливого знищення національної культури масовою культурою.

Список використаних джерел:

1. Барулин В.С. Социальная философия: Учебник –М: ФАИР-Пресс, 2000. – 560 с.
2. Бокань В. Культурологія: навчальний посібник – К: МАУП, 2003. – 2-ге вид. стереотип. – 136 с.
3. Кормич Л.І., Багацький В. В. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ століття): навч. посібник. –Х.: Одиссей, 2004. – 304 с.
4. Культурология: Учебное пособие /под ред. проф. Г. В. Драча / – М.: Альфа-М, 2003. – 432 с.

5. Лотман Ю. М. Структура художественного текста, М.: Искусство, 1970. – 350 с.

6. Подольська Є.А., Лихвар В.Д., Іванов К.А. Культурологія. – К: Центр навчальної літератури, 2005. – 392 с.

У статті йдеться про найголовніші проблеми сучасного світу й України, проаналізовано їхні причини та наслідки, а також їх вплив на розвиток української культури.

Ключові слова: культура, глобалізація, національна еліта, мистецтво, національна культура.

The article deals with the most important problems of the modern world and Ukraine, analyzed their causes and consequences, as well as their influence on the development of Ukrainian culture.

Key words: culture, globalization, national elite, art, national culture.

Дмитро Доронін

студент Університету державної фіскальної служби України

КОНЦЕПТИ ЕТНІЧНОЇ І НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У сучасних суспільно-політичних умовах надзвичайно актуальною постає творчість Т. Шевченка, письменника, художника, філософа, дослідника народного життя. Однією з найбільш ціннісних концепцій, висунутих ним, була концепція національної свідомості. В Україні, як і в інших тодішніх державах, виникнення цієї концепції свідчило про наближення сучасної епохи.

Варто зазначити, що аудиторією Т. Шевченка як «кобзаря» був народ, тому й мова поета проста, народна; першочерговим своїм завданням він бачив пробудження національної свідомості, а тому говорив про спільну й трагічну минувшину, однакове для всіх «лихо сьогочасне», про достойників і облудників, про науку, політику й мораль, про цінності та Бога – всуціль об'єднавчі моменти буття і свідомості. Німі, ниці, розтлінні, збезчещені,

прокляті – таких «убогих», «юродивих» поет прагнув обігріти й уздоровити словом, дати їм світло істини [1, с. 143].

Митець свідомо паралельно індивідуалізує і типізує образний світ – із його творів постає омріяна Україна через гнилу свитину каліки, опухле дитя під тином, тлін замогильний тощо; він удається до вірша, пісенного ритму, бо прагне торкнутися струн чутливої душі народної, спертися на емоцію. У цілому ж ХІХ століття закінчувало епоху великого європейського зрушення народів та самоформування націй, і геній Т. Шевченка це усвідомлював, роблячи, що було сил і можливостей, для національного визволення українців і постання України. Можемо стверджувати, що свою місію поет довершив, спочатку вибудувавши українську «Державу Слова» (бо після нього вітчизняне письменство вже не могло не відбутися, й не просто так наступне покоління літераторів називало себе його дітьми), а далі й сформувавши образ національного героя, котрий мав би постати в новітній історії вже не рабом чи нащадком рабів, а цілком модерною повноцінною людиною [2, с. 82].

Дослідники вважають, що важливу роль у формуванні політико-правових поглядів Т. Шевченка відіграло Кирило-Мефодіївське товариство. Політичний світогляд цієї громади став визначальною основою для формування суспільних позицій Т. Шевченка, який збагатив його більшою увагою до особистості, зокрема української людини як представника нації.

Визначальною політичною ідеєю Кирило-мефодіївського товариства було, як зазначено у Статуті, «духовне і політичне поєднання слов'ян» як «їх призначення, до якого вони повинні прагнути». Об'єднання слов'ян в одну державу мислилося на основі поваги народів один до одного, а головною умовою єднання визначалася державно-політична самостійність кожного народу. Необхідним вважалося встановлення у всіх народів республіканської форми правління та політико-правової рівності громадян. Основою для суспільного і державного ладу вбачалися принципи християнської моралі. Загалом документи братства свідчать про національно-державницький принцип формування слов'янської єдності. Проголошувалися ліквідація соціальної

нерівності, зокрема кріпацтва, просвітництво як головний засіб досягнення мети, моральність дій та дотримання християнського віровчення: «Як все товариство в цілому, так і кожен його член повинні свої дії узгоджувати з євангельськими правилами любові, покірливості і терпіння; правило ж «Мета освячує засіб» товариство визнає безбожним [3, с. 31].

Загалом національно-визвольна ідея у Шевченка безпосередньо пов'язана зі свободою особистості, вона реалізується у трьох вимірах: свобода особистісна, свобода національна і свобода суспільна. Тарас Шевченко осмислює ці три аспекти, стоячи на тому, що повна свобода можлива лише за умови реалізації цих трьох вимірів. Хоча ще до знайомства з товариством Шевченко сформував власний національно-політичний ідеал політичної незалежності України. Самостійницька думка є визначальною для його творчості, починаючи від ранніх романтичних творів і завершуючи передсмертною філософічною лірикою. Письменника дослідники відносять до так званого радикального крила братства, оскільки існували певні його розходження з поміркованими поглядами братчиків [2, с. 32].

Т. Шевченко стояв на позиціях свідомого демократизму та політичного радикалізму. Він послідовно проголошував пріоритет загальнолюдських цінностей, всеслов'янську соборність, замирення вселюдське на засадах рівності, справедливості, правди:

Чи є що краще, лучче в світі,

Як укупі жити,

З братом добрим добро певне

Пожить, не ділити? [4, с. 03].

Шевченкові близькі ідеї панславізму і соціального реформаторства. Об'єднання слов'ян митець вважає історичною необхідністю та неминучістю, підтримуючи основну думку «Книг буття українського народу» – історія є накреслений Богом людству шлях до спасіння.

Одним із визначальних суспільно-політичних образів Шевченка є «Цар всесвітній, цар волі» – Ісус Христос, що є втіленням ідеї правди, волі, духу

України. Це підтверджує характерне для Шевченка «помоліться на волі», оскільки «щастя національного визволення має увінчатися вільною молитвою» [2, с. 303].

Тарас Шевченко стверджує тезу, що «у своїй хаті своя правда, і сила, і воля». Зокрема, його мрія про справедливі закони відображена в урочистій сцені виборів гетьмана у поезії «У неділеньку святую». Він захоплюється одностайністю сільської громади, православного братства, козацького товариства. Політичний ідеал незалежної України Шевченка асоціюється з демократично обраною владою і законами, однаковими для всіх правами, із громадською злагодою, єдністю у рішеннях та ідеях. Для київських романтиків, на відміну від харківських із їхнім захопленням історією і старовиною, майбутнє, історична перспектива нації складає головний інтерес. Особливо це притаманне Шевченку. Він підносить християнство як світогляд, той високий моральний дух, який воно дало людству. У концепції держави Шевченка визначальними є поняття «Слово», «Правда», «Слава», що синтезують у собі традицію, сучасність і майбуття. Слава і Правда тісно між собою пов'язані. Їхній ідеал митець бачить у майбутті, бо у його часи «скрізь неправда, де не гляну».

Шевченко послідовно висловлює свою переконану віру у світову благодать: *«Діла добрих обновляться, / Діла злих загинуть»* [5, с. 303].

Список використаних джерел:

1. Возняк С. Національна ідея як концентрований вияв ціннісних орієнтацій українського народу: віхи історичного розвитку. URL: <http://newright.primordial.org.ua/voznjak>.
2. Губернський Л.В., Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. К.: Знання України, 2002. 380 с.
3. Забужко О.С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – Видання друге виправлене. Київ: «Факт», 2001. 160 с.
4. Сліпушко О. Суспільно-політичні ідеї Кирило-Мефодіївського братства у художньому просторі поезій Тараса Шевченка // Шевченкознавчі студії. К.:

У статті досліджуються політичні погляди Т. Шевченка у порівнянні з концепцією Кирило-Мефодіївського товариства. Політичний ідеал незалежної України Шевченка асоціюється з демократично обраною владою і законами, однаковими для всіх правами, із громадською злагодою, єдністю у рішеннях та ідеях.

Ключові слова: політичний ідеал, історична перспектива нації, громадська згода.

In the article the political looks of T.Shevchenko are probed in comparing to conception Kyrylo-Mefodiivskogo societies. The political ideal of independent Ukraine of Shevchenko is associated with democratically select power laws, identical for all the rights, with a public consent, by unity in decisions and ideas.

Key words: political ideal, historical prospect of nation, public consent.

Інна Зайцева

кандидат педагогічних наук, доцент
Університет державної фіскальної служби України

ВПЛИВ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ PR-СФЕРИ НА ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Спроби налагодити зв'язки з громадськістю такі ж старі, як і сама цивілізація. Пам'ятники, інші форми монументального мистецтва стародавнього світу є свідченням перших спроб впливати на людей. Піраміди, статуї, храми, могильники, живопис і стародавні пам'ятки писемності – приклади увічнення, обожнювання правителів, сила яких трималася на релігійних переконаннях. Стародавнє мистецтво й література теж прославляли героїчні вчинки полководців і вождів, що подавалися публіці як боги або богоподібні. Промови вождів або тих, хто прагнув до них належати, наповнювалися високим красномовством, а тому готувалися з використанням риторики (ораторського мистецтва) як одного з головних засобів переконання.

Для задоволення своїх потреб особи і соціальні групи встановлюють і постійно підтримують між собою різні взаємозв'язки. Якщо справа йде про відносини і взаємодію між окремими організаціями, між цими організаціями і оточуючими їх суспільними групами, то цими питаннями займається теорія і практика зв'язків з громадськістю – «паблік рілейшнз».

Наука і мистецтво встановлення контактів, підтримки відносин з громадськістю – паблік рілейшнз – особливо необхідні в умовах демократизації суспільного життя, переходу до ринкової економіки і виходу незалежних держав на міжнародну арену. Поява в Україні public relations як сфери професійної, прикладної й наукової діяльності була зумовлена об'єктивним розвитком суспільних відносин, інститутів громадянського суспільства, а також соціально-економічних, ринкових механізмів [2].

Паблік рілейшнз (PR) є, безперечно, феноменом сучасного суспільства, який на підставі високорозвинених інформаційно-комунікаційних технологій створює принципово нові можливості інформаційного контролю та впливу на суспільну свідомість. Насправді, паблік рілейшнз пов'язані із соціальною комунікацією, є масовими за масштабами, завданнями та способами поширення за допомогою ЗМК.

Паблік рілейшнз можна розглядати як управлінську діяльність, що спрямовується на встановлення взаємовигідних, гармонічних відносин між організацією і громадськістю, від якої залежить успіх функціонування цієї організації. PR мають справу з реальною, а не уявною дійсністю, з фактами, а не фікцією. Тому це професія, орієнтована на таке надання послуг, де основне значення мають інтереси суспільства, а не власна вигода. Вона включає в себе вирішення різних проблем: забезпечення керівництва організації інформацією про громадську думку й надання йому допомоги в розробці відповідних заходів, забезпечення діяльності керівництва в інтересах громадськості, підтримання управлінців у стані готовності до різних змін шляхом своєчасного передбачення тенденцій, використання досліджень та відкритого спілкування як засобів діяльності. «Біблія» американських спеціалістів у сфері PR, яка

написана С. Катліпом, А. Сентером, Г. Брумом, дає, на наш погляд, найбільш вдале визначення цього феномена: «PR – це функція менеджменту, яка встановлює і підтримує взаємокорисні відносини між організацією та громадськістю, від якої залежить її успіх чи невдача» [3, с. 125]. Такий самий підхід, але в більш розгорнутому викладенні демонструє така думка М. Менчера: «PR – це функція менеджменту, яка оцінює відносини громадськості, координує політику та дії індивідуума чи організації із суспільними інтересами й реалізує програму дій для досягнення суспільного розуміння та сприйняття» [6, с. 26].

Оскільки PR – це одна з функцій управління, яка сприяє встановленню та підтримці спілкування, взаєморозуміння, прихильності й співробітництва між організацією та її громадськістю, піармен зобов'язаний звертатися до громадськості і шукати у неї підтримки програм і напрямків політики організації, головним критерієм вибору яких повинен бути суспільний інтерес. Піармену потрібно бути мужнім, щоб не боятися сказати ні своєму клієнту чи відмовитися від виконання програми, яка формує хибну суспільну думку.

Враховуючи те, що піармен звертається до різних соціальних груп через засоби масової інформації, які є за своїм характером суспільними каналами комунікації, він зобов'язаний зберігати чистоту цих каналів. Знаходячись між організацією і оточуючим її суспільством, піармени зобов'язані бути ефективними комунікаторами, передавати інформацію в обох напрямках до тих пір, доки не буде досягнуто взаєморозуміння. Для реалізації такої співпраці й створення більш ефективної комунікації, працівники паблік рілейшнз повинні добре знати думки і настрої різних суспільних груп. Для того, щоб глибше зрозуміти хвилюючі суспільство проблеми і знайти кращі шляхи виходу з них, фахівці PR-сфери повинні покладатися виключно на інтуїцію, опираючись на знання таких соціальних наук, як психологія, соціологія, соціальна психологія.

Піармену необхідно роз'яснювати суспільству суть проблем завчасно, ще до того, як вони переростуть в кризу. Діяльність працівників паблік рілейшнз слід оцінювати на основі єдиного критерію – етики поведінки. Особистісні риси

піармена визначаються виключно тим, якою репутацією він користується.

Щоб ефективно виконувати свою роботу, піармену-професіоналу потрібно бути здібним дослідником, ініціативним лідером, мудрим порадиником, здійснювати перспективне планування, навчати інших і спілкуватися з різними аудиторіями. Він повинен нестандартно підходити до вирішення складних проблем, пристосовуватися до незвичних ситуацій іноді, навіть, критичних, і витримувати величезне психологічне навантаження. Реалізація такого підходу часто потребує колективної праці, вміння працювати в команді, терпляче ставитися до різних точок зору. Піармен, прислуховуючись до різних думок, остаточне рішення повинен приймати самостійно. Для нього дуже важливо змусити людей повірити в можливість вирішення складних проблем. Не тільки за посадою, але і завдяки особистісним якостям, він повинен користуватися повагою і абсолютною довірою серед комунікантів, заслужити які може лише відверта, здатна критично мислити людина, адже, щоб уникати будь-яких намагань приховування фактів, навіть якщо це не до душі керівництву, піармену необхідна неабияка мужність і рішучість [5].

Особливого значення для функціонування PR набуває відкритість інформації та чесність тих фахівців, що вивчають цей різновид управлінської діяльності. Ці принципи комунікації відомий діяч Міжнародної асоціації паблік рілейшнз С. Блек вважає провідними: «Паблік рілейшнз – це мистецтво і наука досягнення гармонії за допомогою взаєморозуміння, заснованого на правді й повній інформованості» [1, с. 24].

Етичні кодекси паблік рілейшнз не випадково забороняють професійному піармену репрезентувати неетичну поведінку. Звідси витікає багато проблем, які стоять перед спеціалістом з паблік рілейшнз. Йому, як правило, доводиться вибирати одне з двох: бути слугою, який працює за наймом заради грошей, або залишатися чесним професіоналом у своїй галузі.

Основними принципами поведінки працівників паблік рілейшнз є:

1. Чесність і правдивість.
2. Повага до клієнта.

3. Вміння прогнозувати майбутній розвиток комунікаційних зв'язків.
4. Формування позитивного враження.
5. Вміння будувати зв'язки з громадськістю так, як ніби від цього повністю залежить доля компанії.
6. Бути урівноваженим, толерантним [7].

Питання етики і соціальної відповідальності професії паблік рілейшнз знаходяться у центрі уваги національних і міжнародних організацій і асоціацій паблік рілейшнз.

Отже, важливо зрозуміти, що public relations – це активний фактор суспільного середовища та його цілеспрямованого розвитку. Як слушно підкреслює відомий дослідник Т. В. Колісниченко, «...потреба в public relations виникає лише на визначеному етапі розвитку громадянського суспільства з появою основних його інститутів (партій, ЗМІ, профспілок), коли держава і громадяни стають взаємозалежними» [4, с. 72].

Список використаних джерел:

1. Блэк С. Паблик Рилейшнз. Что это такое? / С. Блэк ; пер. с англ. – Москва : Новости : Модино пресс, 1990. – 240 с.
2. Досенко А. К. Засади паблік рилейшнз: сутність стратегій / А. К. Досенко // Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації. – 2014. – № 3. – С. 118–121. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2014_3_27.
3. Катлип М. С. Паблик рилейшенз. Теория и практика : учеб. пособ. / М. Скотт Катлип, Х. Аллен Сентер, М. Глен Брум ; пер. с англ. – 8-е изд. – Москва : Вильямс, 2003. – 624 с.
4. Колісниченко Т. В. Культурологічний контекст дослідження подієвих комунікацій / Т. В. Колісниченко // Держава та регіони: Серія: Соціальні комунікації, 2014 р., № 3 (19) 121 Серія: Соціальні комунікації. – 2013. – № 1 (13). – С. 163–166.
5. Королько В.Г. Основы паблик рилейшнз / В.Г Королько. – Москва, "Рефл-бук", К.: "Ваклер" – 2000. – 528 с.

6. Обрицько Б. Реклама і рекламна діяльність / Б. Обрицько. – Київ : МАУП, 2002. – 240 с.

7. Почепцов Г. Паблік Рилейшнз, или как успешно управлять общественным мнением : монография / Г.Г.Почепцов. – Москва : Центр, 1998. – 349 с.

У статті досліджено вплив особистості фахівця PR-сфери на формування суспільної свідомості. Акцентовано, що Public relations – це активний фактор суспільного середовища та його цілеспрямованого розвитку.

Ключові слова: паблік рилейшнз, піармен, комунікатори, професійна етика.

The article investigates the influence of the personality of a specialist PR-sphere on the formation of social consciousness. It is emphasized that public relations is an active factor of the social environment and its purposeful development.

Key words: public relations, pyrmen, communicators, professional ethics.

Олена Калита

кандидат педагогічних наук, доцент

Університет державної фіскальної служби України

Владислава Хлюст

студентка Університету державної фіскальної служби України

КУЛЬТУРА МЕРЕЖЕВОГО СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА

Ми живемо в глобалізованому світі, що залежить від технічного прогресу та інформації. Сучасна людина багато часу витрачає на спілкування в соціальних мережах, що дозволяють передавати інформацію на величезні відстані в лічені миті за допомогою спеціальних засобів. До таких відносимо радіо, телебачення, комп'ютери, телефони. Вони створюють особливе комунікаційне середовище, що призводить до активного розвитку комунікаційних відносин, опосередкованих системами віддаленого доступу. Це, в свою чергу, доповнює форми безпосереднього спілкування між людьми. У всіх випадках ми маємо справу з передачею ідей, вражень, переживань від однієї людини або групи людей до іншої.

В інтернеті є свої правила спілкування – мережевий етикет або нетикет. Це правила поведінки, спілкування, традицій у мережі Інтернет. Здавалося б, така платформа вседозволеності, але не варто забувати, що за кожним профілем стоїть людина.

Немає, звичайно, якоїсь чіткої настільної книги нетикету, але правила встановлюються самими користувачами. Наприклад, Янчук А.М. у своїй праці виділяє декілька основних правил:

1. Пам'ятайте, що ви спілкуєтесь з людиною.
2. Дотримуйтеся тих самих стандартів поведінки, що і в реальному житті.
3. Пам'ятайте, що ви знаходитесь у кіберпросторі.
4. Поважайте час і можливості інших.
5. Не слід очікувати миттєвої реакції на повідомлення.
6. Зберігайте свій імідж.
7. Публікуючи якусь інформацію, перевірте її достовірність, пишіть грамотно.
8. Допмагайте іншим там, де ви це можете зробити.
9. Не створюйте конфлікти та не допускайте їх.
10. Уникайте образ і не беріть участі у конфліктних обговореннях.
11. Поважайте право на приватне листування.
12. Не поширюйте в Мережі інформацію про себе та інших людей – реальні імена, адреси, телефони, фотографії.
13. Пам'ятайте про авторське право.
14. Пам'ятайте про безпеку [1].

Погоджуючись з автором, зазначимо, що ці правила надзвичайно важливі, але проаналізуємо їх з позиції звичайного інтернет-користувача. Стандартний користувач – людина віком від 10 до 40 років. І часто всі наведені вище правила просто ігноруються. Не завжди можна побачити людей, які проходять повз конфлікти, наприклад, у коментарях, допомагають іншим та поводять себе цивілізовано. Інтернет дає змогу лишитися інкогніто, не створити собі поганої репутації в реальному світі, але скинути весь негатив, що людина назбирала під

час важкого робочого дня. Тобто, можна сказати що хочеш і кому хочеш, але при цьому бачити лише блакитний екран, а не обличчя співрозмовника.

Цікавими для нас стали погляди С. М. Іщук, яка зазначає, що принцип ввічливості виражається в особливих правилах мовленнєвого етикету в Мережі, відомого як нетикет. Зокрема, ці правила стосуються коректного й толерантного поводження в Мережі, підтримки співрозмовника, обмеження електронного повідомлення однією темою та виділення цієї теми спеціальним рядком. Елементами стратегії ввічливості виступають рекомендовані до застосування клішовані фрази й, навпаки, заборона використовувати певні вирази. На думку дослідниці, емоційна амплітуда цих виразів в Мережі є досить широкою, що свідчить про різні вияви стратегії: від дружніх до суто формальних і офіційних стосунків [2].

Серед найбільш поширених клішованих фраз і форм звернення для підтримки комунікації назовмо: AFAIK (as far as I know), BTW (by the way) – між іншим, IOW (in other words) – іншими словами (інакше кажучи), WRT (with respect to) – з повагою до..., WB (welcome back) – з поверненням, WM (wait a minute) – зачекайте хвилинку, TNX (thanks) – дякую.

Зауважимо, що реальне спілкування в Мережі відрізняється від етикетних правил. Наприклад, зараз у спілкуванні відступає скорочення без потреби. Часто можна почути думку, що ти не платиш за кожен букву, яку друкуєш для свого співрозмовника, тому можна писати слова повністю, не псуючи тим зовнішній вигляд власних повідомлень. Та й у спілкуванні українською мовою ніколи не було великої кількості скорочень. Адже неможливо подати конкретне та стале скорочення, наприклад, слова «дякую».

Ю.А. Данько акцентує, що спілкування в соціальних мережах, на перший погляд, здається абсолютно безпечним. Але ця думка може бути оманлива. При частому спілкуванні в мережі у людей на підсвідомому рівні розвивається фобія спілкування з реальними людьми. Людям, які весь свій вільний час віддають спілкуванню через соціальні мережі, в реальному житті стає складно

заводити нових друзів, вони перестають спілкуватися зі своїми однолітками, і, як наслідок, зовнішній світ починає сприймати їх як відлюдників.

Ще однією причиною, через яку слід обмежити час перебування в соціальних мережах, це те, що, більшість людей, видають себе в мережі зовсім не за тих, ким вони є у реальному житті. Жертвами такого обману можуть стати люди, які розміщують правдиву інформацію про себе. У такому випадку, псевдоособистість, обманом домагається розташування до себе і може піддати небезпеці людину, з якою веде активну бесіду[3].

Зазначимо, що в інтернеті часто трапляються «фейки», тобто аккаунти/сторінки, які не мають нічого спільного з тим, хто сидить за комп'ютером. Це має свої переваги, зокрема – це полегшена комунікація. Якщо раніше додзвонитися комусь було проблемою, то зараз можна просто відправити СМС-повідомлення або інформацію через мережу і за декілька секунд людина знатиме, чого від неї хочуть[4].

Схиляємось до думки, що спілкування в соціальних мережах мало враховує аспект збереження культурних норм.

Отже, соціальні мережі комунікаційного обміну формуються на основі певних закономірностей. Обмін повідомленнями різного типу формує багаторівневу систему зв'язків між людьми, організаціями, країнами, континентами. Люди не просто обмінюються повідомленнями – вони підтримують систему взаємодії всередині великого суспільного організму.

Сучасна людина переживає період активної переоцінки цінностей завдяки зміні стереотипів сприйняття, методів пізнання, моделей поведінки. Ці процеси знаходять своє відображення і в формах розвитку мережевої культури, яка у свою чергу робить свій помітний вплив на зміну нормативного базису.

Список використаних джерел:

1. Янчук А.М. Культура віртуального спілкування //Культура віртуального спілкування: методичні поради. Упр. культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін.; ХОУНБ ім. М. Островського. Хмельницький, 2014. 28 с. URL: <http://www.ounb.km.ua/vidanya/2014/kvs.pdf>

2. Іщук С. М. Поняття культури Інтернету в системі споріднених понять // Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Філософія. Культурологія, 2013, № 2. С. 100 – 104.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2013_2_25

3. Данько Ю. А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси // Сучасне суспільство. 2012. Вип. 2. С. 179 – 184.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2012_2_25

4. Культура мови в інтернетних публікаціях на економічну тематику // Культура слова. 2013. Вип. 79. С. 153 – 161.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kuls_2013_79_28

5. Культура в епоху інтернету: зміна ціннісних орієнтацій [Електронний ресурс] / А. А. Машталер // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія. 2008. № 2. С. 130 – 134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2008_2_32

У статті проаналізовано особливості культури спілкування в соціальних мережах. Акцентовано на правилах коректного й толерантного поведіння в Мережі. Наголошено на специфіці використання скорочень, клішованих фраз, «фейків».

Ключові слова: інтернет, нетикет, культура, комунікація, спілкування, соціальні мережі, повідомлення, кіберпростір, глобалізація, суспільство, інформація,.

The article analyzes the peculiarities of the culture of communication in social networks. It is focused on the rules of correct and tolerant behavior in the Network. It is emphasized on the specifics of the use of abbreviations, cached phrases, "fake".

Key words: internet, netiquette, culture, communication, social networks, cyberspace, globalization, society, information.

Тетяна Калита

старший викладач Університету державної фіскальної служби України

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

На сьогодні формування комунікативної компетентності є важливою складовою професійної підготовки фахівців у системі вищої освіти України. У сучасному суспільстві комунікація є необхідною передумовою для духовного та професійного розвитку його членів, адже саме під час її реалізації відбувається обмін інформацією та науково-технічними досягненнями між людьми. Таким чином здатність фахівця будь-якої спеціальності до здійснення ефективної комунікації посідає важливе місце серед інших його якостей та вмінь, необхідних для реалізації професійної діяльності. Ми вважаємо, що посилення вимог щодо компетентностей майбутніх фахівців обумовлює перегляд змісту навчання, впровадження ефективних педагогічних технологій, форм та методів навчання. Тому проблема компетентності, зокрема комунікативної, останнім часом належить до числа актуальних проблем суспільства.

Дослідженням комунікативної компетентності як умови ефективності спілкування займалися такі вітчизняні та російські науковці, як О. Бодальов, В. Захаров, М. Заброцький, Г. Костюк, Л. Петровська, С. Петрушин та ін. Поняття комунікативної компетентності в різних професійних контекстах розглядається в дослідженнях Ю. Ємельянова, Є. Герасименко, Г. Данченко, Л. Кайдалової, С. Максименка, В. Черевко, Б. Шапіро та ін. Також комунікативну компетентність з погляду лінгвістики, педагогіки, психології, соціології, теорії комунікації, культурології досліджували і зарубіжні вчені L.Bachman, M.Canale, N.Chomsky, K.Foss, O.Argie, J.Koester, D. O'Hair, A. Palmer, G.Rickheit, H. Widdowson, C.Sabee та ін.

Метою нашої статті є визначення ролі комунікативної компетентності у

професійній підготовці сучасного фахівця; характеристика її основних компонентів та особливостей формування в освітньому процесі вищого навчального закладу.

Сьогодні серед науковців немає єдиної точки зору щодо визначення понять «компетенція» і «компетентність». На думку А. Хуторського, компетенція – це готовність використовувати засвоєні знання, уміння і навички, а також способи діяльності в житті для вирішення практичних і теоретичних завдань, а поняття компетентність він розглядає як володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до цієї компетенції й предмета діяльності [1]. Відповідно до трактування В. Ягупова та В. Свистун, компетентність – це підготовленість до здійснення певної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей фахівця, які сприяють цій діяльності [2]. На думку українських науковців (Г. Данилова, О. Ситник, О. Лошкіна, О.Пометун, Т. Смагіна та ін.), компетентність включає не лише професійні знання, навички та досвід, але й здатність ефективно використовувати їх у професійно-практичній діяльності [3].

Проблемами формування компетентностей у процесі навчання займаються не лише окремі вчені, а й міжнародні організації, серед яких ЮНЕСКО, ПРООН, ЮНІСЕФ, Рада Європи, Міжнародний департамент стандартів, Організація Європейського Співробітництва та розвитку та ін. Наприклад, Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнення та освіти (IBSTPI) визначає поняття компетентність як здатність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання та роботу. Вказується, що компетентність складається з набору знань, навичок та відношень, що дозволяють особистості діяти та виконувати функції, спрямовані на досягнення визначених стандартів у професійній галузі або певній діяльності [4].

Незаперечним є факт, що важливою якістю компетентного фахівця є комунікативність, що передбачає здатність успішно функціонувати у системі міжособистісних стосунків. Під комунікативністю («комунікативною

компетентністю») розуміють здатність організовувати інформаційний процес між людьми як активними суб'єктами з урахуванням стосунків між ними. Серед науковців є різні визначення поняття комунікативної компетентності.

С.С. Макаренко під «комунікативною компетентністю» розуміє вміння особистості спілкуватися з різними людьми, в середовищі яких вона проживає і працює; проте це не тільки вміння спілкуватися, правильно оформляти думку в усній та письмовій формах, але й уміння шукати і знаходити компроміс, поважати думки інших людей [5, 105]. Є.С. Кузьміна та В.Є. Семенов розглядають поняття «комунікативної компетентності» як вміння орієнтуватися у різних ситуаціях спілкування, що базується на знаннях та чуттєвому досвіді індивіда; здатність ефективно взаємодіяти з оточуючими, завдяки розумінню себе та оточуючих, враховуючи зміну психічних станів, міжособистісних стосунків та умов соціального оточення [6, 23]. Узагальнення результатів вивчення літературних джерел щодо тлумачення комунікативної компетентності і власне теоретико-експериментальне дослідження дали змогу розглядати комунікативну компетентність як складно організоване, внутрішньо суперечливе поєднання комунікативних знань і вмінь, що відображають цілі та результати здійснюваної суб'єктом спілкування комунікативної діяльності. Ми погоджуємося, що комунікативна компетентність передбачає широке коло вмінь, серед яких виокремлюють прості та складні комунікативні вміння, а саме:

- уміння вербального і невербального спілкування, тобто вміння говорити, слухати, використовувати жести, міміку, пантоміміку, погляд, інші невербальні засоби;
- уміння розподіляти свою увагу;
- уміння соціальної перцепції (сприймати та розуміти внутрішній стан партнера за зовнішніми ознаками);
- уміння здійснювати прогнозування реакції партнера за спілкуванням;
- уміння керувати своєю поведінкою в спілкуванні.

На думку вчених, структурними компонентами комунікативної компетентності особистості виступають знання (усвідомлення того, яка комунікативна поведінка є найбільш влучною в конкретній ситуації), уміння (здатність застосувати цю поведінку в даному контексті) та мотивація (прагнення ефективної та компетентної комунікації). Таким чином, комунікативна компетентність поєднує життєві цінності, мотиви, знання, вміння та навички і риси та якості людини.

На нашу думку, найбільш вагомими складовими є вміння будувати контакти з людьми, спілкуватися, управляти своїм емоційним станом, вирішувати конфліктні ситуації тощо. Ефективним є спілкування, коли людина спочатку націлена на позитивну розмову, здатна аналізувати вчинки свої та партнерів. При цьому важливо давати правильну самооцінку та об'єктивно оцінювати інших людей.

Отже, сформована комунікативна компетентність надає можливість фахівцю успішно вступати у різного роду (вербальні та невербальні, усні й письмові) контакти для вирішення комунікативних завдань (передачі інформації, ведення переговорів, встановлення та підтримки контактів, інші).

Не можемо не погодитися з дослідниками, які до комплексу комунікативних знань та вмінь, що складають комунікативну компетентність фахівця, відносять наступні:

- знання норм та правил спілкування (ділового, повсякденного, святкового тощо);
- високий рівень мовленнєвого розвитку, що дозволяє у процесі спілкування вільно передавати і сприймати інформацію;
- розуміння невербальної мови спілкування;
- уміння вступати в контакт із людьми з урахуванням їх статевих, вікових, соціокультурних, статусних характеристик;
- уміння вести себе адекватно в ситуації та використовувати її специфіку для досягнення власних комунікативних цілей;

- уміння впливати на співрозмовника таким чином, щоб схилити його на свій бік, переконати у силі своїх аргументів;
- здатність правильно оцінити співрозмовника як особистість, як потенційного конкурента або партнера й обирати власну комунікативну стратегію залежно від цієї оцінки;
- здатність викликати у співрозмовника позитивне сприйняття власної особистості. Вважаємо, що усі названі характеристики мають бути притаманні фахівцям будь якої галузі, тому комунікативна компетентність є невід’ємною складовою професійної підготовки.

Формування комунікативної компетентності у вищому навчальному закладі може розглядатись як формування системи знань, умінь, навичок, якостей особистості в досягненні мети або досягненні позитивного результату в процесі навчально-виробничої діяльності, тобто як готовність фахівця до професійної діяльності. Наприклад, працівники економічної галузі відносяться до сфери професійної діяльності з підвищеною комунікативною відповідальністю. Тому вони повинні володіти високим рівнем комунікативної компетентності.

Вибір методів навчання та виховання з метою забезпечення формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців залежить: від змісту підготовки, вимог освітніх стандартів, загальних і професійних цілей освіти, особливостей, змісту й методики викладання конкретної навчальної дисципліни та визначених її специфікою вимог до вибору методів; витрат часу на вивчення даної теми, модуля; рівня матеріально-технічної бази; професійної компетентності та педагогічної майстерності викладачів тощо.

Проведені дослідження свідчать, що на процес формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців впливають такі чинники: професійна спрямованість навчання; інтерес; здібність до оволодіння майбутньою професією; чітка мотивація навчання; уміння навчатись самостійно; потреба у самовдосконаленні; інноваційні технології та засоби навчання, застосування комп’ютерних та інформаційних технологій тощо.

Однак, як показують дослідження багатьох науковців з питань формування комунікативної компетентності, на сьогодні у навчальних планах підготовки фахівців відсутня достатня кількість відповідних гуманітарних дисциплін; недостатнє використання інтерактивних, тренінгових методів навчання; слабка теоретична поінформованість студентів про проблеми спілкування; відсутня необхідна методична база та прослідковується неготовність викладачів до використання інтерактивних форм роботи зі студентами під час лекційних та семінарських занять; недостатньо уваги до здобуття студентами практичних навичок ділового та міжособистісного спілкування тощо.

На нашу думку, щоб уникнути такої ситуації необхідно змінити підходи до організації освітнього процесу, зокрема, будувати процес навчання студентів на основі інтеграції загальнопрофесійних та спеціальних дисциплін. В освітньому процесі повинні активно використовуватися такі інноваційні технології: презентація та захист проектів, рольові та ділові ігри, дискусії, кейс-технології тощо.

Вивчаючи дисципліни «Етика ділового спілкування», «Риторика», «Ділова українська мова», «Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Педагогіка вищої школи», студенти можуть виконувати такі завдання: моделювання ситуації переговорів, ділових бесід, нарад на різні професійні теми; підготовка матеріалів і презентація з мультимедійним супроводом інформації на тему, пов'язану з майбутньою професійною діяльністю; розробка та реалізація ділових ігор[2].

Таким чином, комунікативна компетентність являє собою складну інтегральну характеристику особистості майбутнього фахівця, яка передбачає, що комунікативна компетентність – це не лише наявність знань, умінь та навичок, а здатність їх адекватного та умілого використання у безпосередній професійній діяльності. Комунікативна компетентність містить норми та правила комунікативної поведінки у суспільстві, є особистісною характеристикою майбутнього фахівця, у якій відображається і спрямованість

студента на виконання майбутніх професійних завдань, і його ставлення до обраної професії, до самого себе і типу взаємодії з іншими людьми. Спеціаліст будь-якої професійної сфери повинен не тільки володіти певними професійно-комунікативними знаннями та вміннями, а й мати досвід використання цих знань та вмінь на практиці, в тому числі й у незвичних для неї ділових ситуаціях, а також постійно підвищувати власний рівень цієї компетентності у професійній діяльності.

Отже, високий рівень сформованості професійно-комунікативної компетентності фахівця є необхідною умовою для його успішної професійної діяльності та подальшого її розвитку.

Список використаних джерел:

1. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. / А.В. Хуторской // Народное образование.– 2003. N 2.– С. 58 – 64.
2. Ягупов В.В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В.В. Ягупов, В.І. Свистун // Наукові записки НаУКМА, Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.» – 2007.–Т.71.–С. 3.
3. Смагіна Т.М. Поняття про структуру соціальної компетентності учнів як наукова проблема /Т.М. Смагіна // Вісник Житомирського державного університету. Вип. 50. Педагогічні науки. – 2010.– С. 138 –142.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : «К.Е.С.», 2004. –112 с.
5. Макаренко С.С. Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності учителя: Дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07. / С.С.Макаренко – К., 2001. – 180 с.
6. Коллектив. Личность. Общение: словарь социально-психологических понятий (под ред. Е.С. Кузьминой и В.Е. Семенова) / Е.С. Кузьминой, В.Е. Семенова – Л.: Лениздат, 1988. – С. 54.

В статті розглянуто питання розвитку комунікативної компетентності майбутнього фахівця, основні підходи вчених до визначення сутності та структури комунікативної компетентності, а також шляхи її вдосконалення.

Ключові слова: компетенція, компетентність, комунікативна компетентність.

The article deals with the development of communicative competence of the future expert scientists basic approaches to defining the essence and structure of communicative competence and ways to improve it..

Keywords: competence, competence, communicative competence.

Лідія Козар

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М.Т. Рильського НАН України

«ГОЛОС СОВІСТИ УКРАЇНСТВА»: ПРАЦЯ БОРИСА ГРІНЧЕНКА НА ТЕРЕНІ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

«Прийде колись час, що процвіте життя українське пишним цвітом. Отоді озирнемося ми назад, щоб побачити, який шлях пройшли. Тоді згадаємо ми наших діячів, розберемо, хто робив добро, а хто зло. Виразно тоді поділимо їх на дві частини: на тих, що віддали своє життя за рідний край, і тих, що продали свій рідний край» [7, с.36], – писав Б. Грінченко в одному з листів до М. Драгоманова. До таких українських діячів, що віддали своє життя за рідний край, належав і він сам, виділяючись, як відзначав В. Чорновіл, «серед другого по-шевченківського покоління світоглядною послідовністю, болісно загостреним чуттям національної і соціальної кривди, якимсь аж фанатичним творчим горінням, невичерпною працьовитістю» [16, с.104].

Борис Грінченко відомий як письменник, педагог, літературознавець, мовознавець, фольклорист, бібліограф, видавець народно-просвітницьких книжок, редактор газети «Громадська думка» і журналу «Нова громада», голова київської «Просвіти». Вся його подвижницька багатогранна діяльність була поставлена на вівтар відродження України і просвіти її народу. Співвітчизники

по праву вважали його «справжнім апостолом українського націоналізму» [4], «голосом совісти українства» [2]. Цим пояснюється його особливий інтерес до українського фольклору як засобу піднесення національного самоусвідомлення. Протягом усього життя Б. Грінченко збирав і публікував народні пісні, казки, легенди, перекази, приказки, організовував їх збирання через численних кореспондентів усієї України, виховував збирачів-фольклористів, редагував етнографічні збірники.

Хто ж посіяв ту незгасну любов до рідного? Адже в дрібнопанській змосковленій сім'ї Грінченків, яка мешкала на хуторі Вільховий Яр, що на Харківщині, де 27 листопада (9 грудня) 1863 р. й народився Борис Дмитрович Грінченко, українською не говорили. Мати не знала її, а батько цурався і дітям забороняв уживати «мужицького наріччя», навчав розмовляти «по-благородному». Та ще й у рік народження Бориса російський царизм увічнив себе горезвісним Валуєвським циркуляром, дія якого посилювалася указом 1876 року про майже повну заборону українського слова. Але всупереч усьому, хлопець змалку прислухався до мови селян, вивчав їх пісні, казки, оповідання. «Чарівна і глибока, та надзвичайно багата українська усна словесність так приманила і прикувала до себе Грінченка, що він з нею не розставався до кінця свого життя» [1], – відзначав дослідник І. Брик.

Під впливом Т. Шевченка, якого вважав «з'явищем феноменальним, єдиним, може, на світі у справі національного відродження краю», безповоротно став на стежку народництва. *«Шевченко зробив з мене зараз же українського націонала (хоч і чудно се казати про хлопця 13 – 14 р.), – його поезія була вже мені не жартом, а його «Кобзар» зробився моєю Євангелією»* [12], – писав Б. Грінченко у листі до К. Паньківського. З того часу хлопець починає уважніше придивлятися до селянського життя, усвідомлюючи свій важливий обов'язок перед народом: *«Узнавати, як живе нещасливий, приходити до його на поміч, роблячи так, щоб хмари не закривали йому сонце правди, краси і добра, – ось на що ми повинні жити»*[8]. Таким чином, фольклористична діяльність Б. Грінченка мала виразні риси патріотизму. Це

був своєрідний опір політиці всезагальної русифікації, «могутній поклик до служіння українській національній справі»[4].

Листи Б. Грінченка, щоденникові записи та інші архівні матеріали засвідчують, як пристрасно боровся він проти страшного приниження українського слова, української культурної спадщини і шукав виходу з цього становища. Так, у листах до своєї майбутньої дружини Марії Гладиліної він неодноразово наголошував, що «для нас головною працею повинна бути праця для України» [9]. Учителюючи по селах Харківщини, Борис Грінченко вивчав народну мову, записував фольклорні твори, спонукаючи до цього своїх товаришів. *«Чи багато записав по етнографії та лінгвістиці? Що ти зробив для рідного діла? Тобі треба записувати народні твори і лексичні матеріали і вчитися мові»* [10], – питаннями такого змісту рясніють його листи до вчителя І. Зозулі. Бажаючи, щоби «вільна наука озивалася рідним словом» до дитини, Борис Грінченко склав для своїх учнів «Українську граматику» й «Українську читанку». Основний дидактичний матеріал посібників – живе мовлення: прислів'я та приказки, загадки, казки, дитячі пісні, переважно записані Борисом Грінченком.

Вагомим напрямком народознавчої діяльності Бориса Грінченка було видання просвітницьких книжок для народу, щоб «можна було з їх скласти популярну бібліотечку таку, щоб з неї міг читач здобути елементарну загальну освіту». У листах до друзів Борис Грінченко весь час наголошував на тому, що тепер «уся усна народна література мусить сотнями тисяч «лубочних» виданнів піти у народ», щоб «привчити» його до книжки на рідній мові, а тоді вже вчити»[11]. Його турбувало те, що народ не знає більшої частини кращих своїх казок, дум, пісень, що діти не мають змоги читати їх рідною мовою. *«Що ви дасте дитині читати після того, як вона тільки що вивчилася розбирати книжку?»* – писав Борис Грінченко у листі до М. Комарова, який дотримувався думки, що «народ учить треба не його ж власними творами». – *«А чому ж ви не хочете дати українські казки? Чи москалі, німці й інші ховають свої казки од*

народу й дітей? Ні, вони тисячами пускають їх у світ то в первопочатковій формі (Грім), то в обробках (Гофман)»[11].

Б. Грінченко підготував майже 50 видань: збірники казок («З народного поля», «Мудра дівчина», «Колоски», «Кузьмина. Три бажання. Казки», «Книга казок віршем», «Українські народні казки, вибрані для дітей»), дум та пісень («Живі струни», «Думи кобзарські»), анекдотів («Веселий оповідач»), книгу «Байки» та інші, які фактично довели, що «ідея українства безсмертна та що її не можна замкнути навіки в тюрм», і викликали заслужену похвалу з боку передових культурних діячів. *«Ви ціма виданнями одні, без грошей ... за 2-3 роки зробили трохи не більше, як цілі громади за 20 літ, ховаючись своїм українством трохи не од самих себе... Спасибі вам за се велике» [3],* – писав Федір Вовк із далекої еміграції.

Працюючи з 1894 р. у Чернігові, Борис Грінченко видав чотири капітальні томи українського фольклору – «Етнографічні матеріали, зібрані в Чернігівській і сусідніх з нею губерніях», «Із уст народу». Борис Грінченко глибоко розумів суспільну і наукову значимість таких зібрань, про що свідчить його напис на одному із збірників «Етнографічних матеріалів»: *«Ця книжка складається з творів, записаних од народу. Записуються вони між іншим на те, щоб по їх можно було ізучати народ, його мову, звичаї, розвиток – увесь народний світогляд. Тим людям, що хочуть працювати для добра свого народу, треба знати цей народ. З такою думкою складалася й ця книга» [8].*

Фундаментальне чотиритомне зібрання Грінченка відзначається обсягом (понад 2500 №№), якістю (чітка паспортизація, наукова систематизація і класифікація матеріалу, посилення на паралелі), тематичною та варіантною різноманітністю; кожний том відкривається передмовою та супроводжується бібліографічними довідками. Воно вийшло певною мірою аналогічне до таких монументальних зводів народної творчості, як «Праці»... П. Чубинського, «Народні пісні Галицької і Угорської Русі» Я. Головацького, «Покуття» О. Кольберга. Тут представлено багатство українського фольклору понад 30-ти повітів Харківської, Київської, Чернігівської, Подільської, Волинської,

Катеринославської, Полтавської, Херсонської губерній, а також Воронежчини, Курщини, Бессарабії, Галичини, Добруджі (територія Румунії). Разом з упорядником працювало близько 60 кореспондентів-збирачів; серед них відомі фольклористи та письменники – В. Горленко, М. Грінченко, М. Дикарев, Т. Зіньківський, Н. Кобринська, М. Коцюбинський, В. Кравченко, М. Кропивницький, І. Липа, В. Степаненко.

Перший і другий збірники «Етнографічних матеріалів...» вийшли у Чернігові 1895 – 1896 рр. Вони об'єднали різноманітні жанри фольклорної прози – міфологічні й апокрифічні оповіді, легенди, перекази, казки, анекдоти, прикмети, повір'я, замовляння, приказки та загадки. Збірники викликали схвальні відгуки на сторінках преси – «Киевская старина» (1895, № 12), «ЗНТШ» (1896, № 17), «Зоря» (1895, № 18; 1896, № 17), «Вестник Европы» (1897, кн.1), «По морю и суше» (1896, № 1), «Русское обозрение» (1897, № 3), «Этнографическое обозрение» (1898, № 36).

А. Кримський дав високу оцінку казковим матеріалам, вміщеним в обох збірниках Б. Грінченка (200 №№): «.... це дуже й дуже корисна вкладка до української казкової літератури. Вони становлять, мабуть, чи не найважливішу для нас частину Грінченкової двотомової книги. Здебільшого, все це новини, опубліковані досі хіба у варіантах великоруських або білоруських, і то тільки почасти» [13].

Вагомим здобутком української фольклористики стало також пісенне зібрання Б. Грінченка, що увійшло до 3 тому «Етнографічних матеріалів» (Чернігів, 1898). Тут є зразки майже всіх жанрів українського пісенного фольклору – колядки, щедрівки, веснянки, пісні русальні, петрівчані, троїцькі, купальські, косарські, жнивні, весільні, про кохання та родинне життя, колискові та забавлянки, наймитські, бурлацькі, чумацькі, рекрутські, солдатські, історичні, жартівливі, балади. Пісенний збірник Б. Грінченка відразу ж здобув широке визнання. Високу оцінку збірнику дали І. Франко, В. Гнатюк, Ф. Вовк, М. Дикарев та ін. *«Що ударяє в збірнику в очі, – писав В. Гнатюк, – то значне число зовсім нових пісень, не друкованих ще ніде»*[5].

Ф. Вовк у листі до Б. Грінченка також відзначав, що це «цілий монумент». *«Дуже гарний том, – писав він, – а узагалі нема що й казати, що після Чубинського це найбільша етнографічна праця, яка у нас є, та до того ще видана без ніякої допомоги Географічного товариства і без тих 31 тисячі крб., що він одбірав щороку своєї експедиції [...]». Нема чого й казати, що його наукова вартість далеко вища, ніж у Чубинського, оброблено далеко більш старанно і вміючи» [3].*

Четвертий фольклорний збірник Б. Грінченка вийшов у 1900 р. під назвою «Із уст народа». Він став завершальним випуском його фундаментального видання. Збірник містить 265 оповідань, легенд та переказів, казок, анекдотів, 245 прислів'їв, 64 загадки, понад 100 оповідань і замовлянь. Високо оцінив збірник, та й загалом всі фольклорні видання Б. Грінченка, В. Гнатюк: «Матеріали, опубліковані Б. Грінченком, стоять перші по «Трудах...» Чубинського на Україні і належать до найповажніших видань на полі нашої етнографії, а навіть узагалі слов'янської»[6].

Отже, фольклорні збірники Б. Грінченка зайняли гідне місце в науковому українознавстві, здобули загальнослов'янське та європейське визнання. Здійснене ним серійне видання різножанрового фольклору було найбільше в Наддніпрянській Україні на межі XIX – XX ст., яке дало в науковий обіг значну частину творів маловідомих або зовсім невідомих до нього в друкові.

У 1901 р. Б. Грінченко здійснив видання першого бібліографічного покажчика «Література українського фольклору (1777 – 1900)», який охоплював фольклорні записи, видані з науковою та популяризаторською метою, твори художньої літератури, хрестоматії, шкільні читанки і наукові праці, в яких є народні тексти, дослідження, присвячені українському фольклору та історіографії науки про народну творчість, різноманітні довідки про фольклористів тощо, – всього 1763 назви. З приводу виходу цієї праці І. Франко писав: «Зібрати і впорядкувати суцільно все, що було доси опубліковано з нашого народного словесного скарбу і що було писане з

приводу його – се один із дезидератів не тільки українського патріотизму, але загалом слов'янської науки»[15].

Значним здобутком української фольклористики став відгук Б. Грінченка на «Збірник матеріалів малоруського фольклору» (СПб., 1907) О. Малинки, в якому вчений обґрунтував ряд принципово важливих теоретичних положень в справі класифікації, систематизації, наукового коментування та текстології фольклорних матеріалів. Б. Грінченко детально прокоментував кожний вміщений зразок збірника О. Малинки, виділив основні казкові мотиви, проаналізував сюжети тощо.

Не випадково М. Сумцов писав, що «науковими працями Б. Грінченка могла б пишатися всяка нація, високу вартість його наукових розвідок визнають усі, навіть такі, цілком безсторонні й авторитетні інституції, як Харківський університет і Російська Академія наук» і «в історії національного українського відродження ім'я колишнього народного вчителя буде записане золотими літерами»[14].

Важко уявити поступ українознавства без таких фундаментальних видань Грінченка, як «Етнографічні матеріали ...», «Література українського фольклора», «Словар української мови», які стали базовими для подальших досліджень, явищем в історії національної науки.

Список використаних джерел:

1. Брик І. На народній роботі. Борис Грінченко: Праця і заслуги. – Львів, 1910. – 53 с.
2. [Брик І.] Некролог про Б. Грінченка / І.Б. // Календар Просвіти на 1911р.
3. Вовк Ф. Листи до Б.Грінченка // ІР НБУВ. – Ф.ІІІ. – Од.зб. 35951 – 35958.
4. Галіп Т. Борці за мрії// Громадянин. – 1910. – Ч.36.
5. Гнатюк В. [Рец. на зб.]: Гринченко Б. Этнографические материалы... – Чернигов, 1899. – Т. 3. – XXXII+765 с. // ЗНТШ. – 1900. –

Т.ХХХVІІІ. – Кн.1. – С.28 – 33: Передруковано у вид-ні: Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. – Нью-Йорк, 1981. – С.213 – 217.

6. [Гнатюк] В. [Рец. На зб.]: Гринченко Б. Из уст народа. – Чернигов, 1901. – VII+488 с. // ЛНВ. – 1901. – Т. 14. – Кн.5. – С.26.

7. Грінченко Б. Листи із України Наддніпрянської // Б.Грінченко – М.Драгоманов. Діалоги про українську національну справу. – К., 1994. – С.36.

8. [Грінченко Б.Д.] Поч.: «Ця книжка складається з творів, записаних од народу». В кінці є дописка, зробл. Рукою Грінченко М.М.: «це, здається, напис на книжці «Этнографических материалов...», що Б.Грінченко подарував Зін. Гр. Богдановій» // ІР, ф.І, од.зб.31441.

9. Грінченко Б. Листи до М.Гладиліної // ІР НБУВ. – Ф. ІІІ. – Од. зб. 42251 – 42269.

10. Грінченко Б. Листи до І.Зозулі // ІР НБУВ. – Ф.ІІІ. – Од.зб. 49834 – 40904.

11. Грінченко Б. Листи до М. Комарова // ІР НБУВ. – Ф.ІІІ. - Од. зб. 40910 – 40928.

12. Грінченко Б. Листи до К. Паньківського // ІР НБУВ. - Ф. ІІІ. - Од. зб. 44818 – 44853.

13. Кримський А. До етнографії Чернігівщини // Твори в 5т. – Т.3. – С.457.

14. Сумцов М. Літературно-наукова діяльність Б. Грінченка // Сніп. – 1912.– № 17.

15. Франко І.Я. [Рец. на кн.]: Гринченко Б. Литература украинского фольклора. – Чернигов, 1901. – 317 с. // ЗНТШ. – 1901. – Т.ХLIV. – С.44 – 49.

16. Чорновіл В. Слово про Кобзаря (Тарас Шевченко в оцінці Б. Грінченка) // Широке море України. Документи самвидаву з України. – Париж – Балтимор, 1972. – С.104.

Любов Копаниця

доктор філологічних наук, професор

Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МОДЕЛЮЮЧА РОЛЬ ФОЛЬКЛОРНОГО ТЕКСТУ ЯК КРИТЕРІЙ ПРАГМАТИЧНОГО ВИМІРЮВАННЯ НАРОДНОПІСЕННОГО ТВОРУ

Вивчення прагматики фольклору, принаймні у другій половині ХХ століття, обмежувалося загалом окремими спостереженнями стосовно побутування фольклорних текстів – ситуацій, в яких мають бути чи не мають бути розказані, наприклад, казки, або зауваженнями щодо впливу змін у світогляді носіїв традиції на фольклор [1]. При всій актуальності цих завдань ними не можна обмежитися. Значно більшу вагу має встановлювання альтернативної наукової методики, метою якої є з'ясування семантики культурних символів, усвідомлення справжньої сутності явищ традиційної культури і більш-менш адекватний переклад її.

Для позначення культури як символічної діяльності в науковій традиції вкорінилася назва «вторинні моделюючі системи» або «семіотичні системи». При цьому моделююча роль семіотичних систем має дві сторони: перша – вони стають засобом збереження і відтворення інформації від покоління до покоління, забезпечуючи таким чином тяглість культури, а друга – їхня здатність бути механізмом регуляції соціальної поведінки носіїв цієї традиції [2, с.114]. Так, у сучасній фольклористиці досить активно досліджуються тексти, які моделюють поведінку, а в результаті – виявляють характерні правила тлумачення й логіку уснопоетичного тексту [3]. Між тим принципи інтерпретації фольклорного тексту й собі розширюють наші уявлення про способи моделювання поведінки в архаїчних культурах. Тому ідея прагматики допоможе виявити не формальні правила, яких носії традиції додержуються в своєму повсякденні, а саме існування в культурі ідей, смислів і універсалій, як вони утворюються й ужиті, моделюючи повсякденне життя суб'єкта культури.

У фольклористиці розрізняють два рівня прагматичної структури фольклорного тексту: внутрішній, що співвідноситься із ситуацією створення тексту та з його умовним автором, і зовнішній, що співвідноситься із ситуацією відтворення тексту та з його прагматичними параметрами й приписами [4, с.34]. У прагматичній площині проблема практичної цінності фольклорного

тексту виявляється в тому, що не так важливе розрізнення між складанням і відтворенням тексту, як зміст цього тексту та яким способом він співвідноситься з параметрами ситуацій, описаних у ньому.

І тут проблема прагматики фольклорного твору обов'язково торкнеться питання фольклорного жанру. Оскільки уже традиційне у фольклористиці розуміння жанру народнопоетичної творчості робить наголос на єдності поетики, спільності сюжетів, способі побутування й відношенні до музики і рухів (визначення жанру, запропоноване В. Проппом), то зрозуміло, що лише частина параметрів фольклорного жанру пов'язана з прагматикою.

На основі класифікації прагматичних функцій, що практикується в науці [5, с.258] і відповідає основним способам моделювання поведінки, дати визначення, яка ж домінантна функція жанру ліричної пісні, важко. Адже текст пісні моделює поведінку носія традиції посередньо – через внутрішню природу фольклорного тексту. Але жанр традиційної ліричної пісні є прагматичною категорією вже тому, що має відкритий і динамічний міжжанровий характер. У зв'язку з цим апеляція до рецитування в пісні про кохання, наприклад, «тексту» замовляння, який, правильно кажучи, в усній поезії прямо не належить до жанру замовлянь, але, виходячи за межі текстових зв'язків, суголосний із замовлянням як універсальним зведенням знань та коментатором упорядкування, ритуалізації всього життя.

Однак цей аргумент, у свою чергу, пов'язаний з двома висновками. Один з них – замовляння як найдавніший жанр акумулює, утримує в собі безперервність ритуалу та дискретність міфу не інтегруючись з ними, у різних контекстах може передавати головну ідею ритуалу – однаковість, торкаючись сфери підсвідомості, і забезпечувати «успішне проходження найбільш напружених точок сценарію життя» [6, с.10].

Орієнтація на непередбачене і випадкове для конкретної людини, але, звичайно, передбачене типовим набором життєвих ситуацій, що виникає в контексті магічного обряду, виявляється ефективним раціональним у своїй основі, психологічним, суб'єктивним процесом творчості. Хоча автор-

виконавець творить в межах традиції або певної «послідовності», як сказав В.Пропп, він абсолютно вільний у виборі особистих засобів, персонажів та навіть мотивів, що так само може бути культурно узалежнено соціальним та культурним досвідом аудиторії. У ліричній пісні у подібних ситуаціях автор-виконавець «неофіційний», вільний від ритуального контексту, що є природним, обов'язковим при виконанні більшості обрядових дій, але який і поглинає словесну частину обряду.

У пісні слово не тільки не втрачає свою самодостатність і незалежність, а навіть набуває деякої інтимності, яка здатна бути важливим чинником психотерапії. І в структурі поетичної фрази, і в її ритмічній організації – універсальному маркері ритуалізованих форм, і в розвитку мотиву, і у вираженні настрою – скрізь відчувається спорідненість пісні з магічним обрядом. Однак рівень доступності до магічної реальності в пісенному творі цим і обмежується: носій традиції звертається до неї, але не перебуває в ній.

З усього наведеного все дозволяє мати на думці, що лірична пісня й замовляння об'єднуються не лише установкою на спільний блок «слово – діло» чи рецитуванням в пісні «тексту» замовляння, магічних дій, а прагненням переінакшення реальності. Це правда, що у замовлянні людина може вступити з деструктивними силами у «діалог», бо в ньому первісно закладена установка на «високий позитивний смисл світу і людини» [7, с.11], але ця специфіка тільки доводить поліфункціональність слова, його здатність консолідувати громаду навколо «своїх» культурних цінностей, передати свою рятівну силу на благо людини. Ліричні пісні, що оформились порівняно пізно, увібрали в себе, пристосували для своєї мети застигли готові кліше замовлянь.

З давніх-давен люди усвідомлювали особливу роль слова, його «магічну» силу. Віками люди прагнули знайти ці ідеальні слова, запам'ятовували їх, записували, а людина, яка професійно володіла мовою, вважалась чаклуном. Аналогічні аргументи наводить В. Топоров, пояснюючи особливий «соціальний престиж» жерця, шамана, вішуна, поета саме тим, що вони володіють особливими знаннями, якимось початковим або скритим значенням слів,

завдяки чому «вони не тільки можуть зрозуміти світ, але й контролювати його в тому фрагменті, з яким співвіднесене дане слово» [8, с.206].

Але мова йде не про використання пісню текстів замовлянь чи вдавання автора-виконавця до якоїсь магічної дії. Питання стоїть так: чи може слово-знак однієї ситуації (наприклад, замовляння) через генетичну пам'ять, асоціативне мислення носія традиції бути інструментом моделювання іншої. У ліричній пісенності процедура «замовляння» прямо не співставляється з прагматичною метою, яку Ч. Морріс влучно називає «організацією знакової (семіотичної) поведінки» адресата та його дій, стану [9], як у традиційному замовлянні. Сказати б інакше: пісня, певною мірою, ігнорує об'єкт замовляння. Але магія поетичного слова обернена до підсвідомості виконавця-слухача. У пісенному творі на перший план виступає переконаність ліричного героя-виконавця пісні в досягненні «емоційного комфорту» та своєрідний спосіб самонастроювання, упорядкування внутрішнього світу людини.

Як ритм замовляння – вагома складова у перетворенні початкової ситуації в бажану, а замовляння – не спосіб комунікації між учасниками ситуації, а спосіб самонастроювання, так і лірична пісня вже у своєму виконанні прагне наблизити події, які відбувалися у минулому, до сучасності, вона «театралізує теперішність» (Д. Лихачов), у якій відсутні «глядачі», а є лише ліричний герой – сам виконавець.

Водночас як другий висновок дозволяє показати, що і з міфу лірична пісня бере слово як привід, основу, «притчу», як осердя комплексу знань про світ, який можна вважати певною мірою взагалі універсальним для менталітету людини. Точно таку саму функцію щодо колективу виконує пісня: вона не лише один із шаблонів смислів, етнічних культурних кодів, артефактів, а й одна з форм соціальної взаємодії. Пісня транслює етнокультурні тексти, «ментальне тіло» з минулого у майбутнє через події теперішності, через об'єднання усіх учасників комунікативного процесу спільною реальністю соціокультурної традиції. А риторичний рівень організації пісенного тексту є структурною експлікацією прагматики жанру ліричної пісні.

Звісно ж, народну ліричну пісню як жанр не можемо розглядати (хоча б і як довгий та складний процес), але ж результат прямого її виділення з синкретичної міфологічної єдності. Такий підхід зумовлює наступну опозицію, що оприявлюється на рівні адаптування піснею ритуалу і міфу як «моделі» сюжету, образів. Міф співвідноситься з позаобрядовою піснею, з правилами, на рівні міфологічних ремінісценцій, які, можливо, прийшли в пісню через обряд, через розширений зміст обрядових текстів. Але й у цьому випадку, коли міф і народна пісня співвідносяться через ритуальний субстрат, фольклорні пісенні мотиви, хай не оформлені твердо як комплекс уявлень про світ, спільноту, людину, однак несуть у собі сліди прагматичних функцій ритуалу й поєднаного з ним міфу.

Цілком очевидно, що у визначенні ролі міфу і ритуалу в розвитку різних жанрів фольклору слід підходити до них не як до вічних моделей мистецтва, а як пракоріння людської думки, «колективних уявлень», психологічного «символізму» та поетичної образності. Адже не окремі ритуали сприймаємо як архетипи жанрів, сюжетів, мотивів, а ту пояснюючу функцію міфу та компенсаторне начало в ньому, ритуально-міфологічні світоглядні категорії, що трансформуються в жанри, а також сюжети, мотиви і структурні системи, котрі взаємодіють з матеріалом житейського досвіду. Звідси узагальнені теми народної лірики, позбавлені випадкових й особистісних мотивів, універсальний поетичний матеріал, який дає можливість розрізняти художні коди народної культури у залежності їх відношення до знаку. Цей комплекс уявлень існує в різних фольклорних системах і найбільш виразну відповідність йому можна побачити в ліричних піснях про кохання. Естетика тотожності, у відповідності з якою будується твір усної народної творчості, вимагає дотримання певних конвенцій, таких, приміром, як заданість, запрограмованість художньої точки зору у творі кожного жанру. А заданість, стереотипність ситуацій породжує в ліричній пісні й заданість емоційних реакцій.

У позаобрядовій пісні більшість універсальних культурних понять відірвались від своєї першооснови й втратили свої початкові функції. Але

поетичне слово при цьому набуло тієї свободи, котру покладала на нього функцію вираження магічного смислу дії, ставлення до життя у найважливіших естетичних та світоглядних категоріях. Однак без урахування психологічної функції слова, ритму прагматична картина пісенного твору була б неповною. Як зазначає російська дослідниця С. Адоньєва, якщо соціальна дія за визначенням не може бути некомунікативною, то результатом буде не тільки зміна дій партнера комунікації, що приймає. Таке пояснення видається слушним: «Результатом соціальної дії є зміна мовця, ініціатора події, а також усіх тих реальних та уявних спостерігачів, котрих дана соціокультурна традиція включає в комунікативний контекст» [10, с.37].

І хоча феномен сугестії традиційно зараховували до царини магії, релігії, медицини й психології, ми можемо сказати: народна пісня звертається до способу впливу на виконавця-слухача знаками-медіаторами – магічним словом, ритмом – і зцілює душу не менше, ніж замовляння, заклинання та інші традиційні сугестивні тексти. Її мета пов'язана, з одного боку, з соціальним і культурним досвідом автора-виконавця, з його соціальним статусом, а з другого – з тією комунікативною стратегією, яку й надала йому традиція для досягнення своєї мети. Її місце – в межах і міфу, і замовно-магічної дії, і гри. Коротко кажучи, людське мислення залежить від уміння користуватися історичним досвідом і комбінувати культурні знання, семіотично і психологічно значущі для спільноти фольклорні тексти, що забезпечує його самоідентифікацію.

Отже, ідентифікація комунікативної події в пісні може бути виражена через універсальні уявлення, ментальні культурні коди, формульні мотиви, тобто через знак, який поєднує спостережуваний світ реальності та світ значень. Записані переважно в XIX – на початку XX століття, народні ліричні пісні, безперечно, не можна віднести до архаїчного фольклору, вони еволюціонувались, але зберегли численні миттєвості свого багатовікового буття, духовну основу національних традицій у багатоваріантних трактовках, які можна й слід прочитати, і прочитати їхню поетику саме як синкретичне

явище, не відмежовуючи механізми створення поетичного образу, художнього слова від предмета, дії, стану, абстрактного – від реального, мікросвіту – від макросвіту, не надаючи перевагу категоріям мистецтва як визначаючому, інтегруючому фактору.

Навряд чи є потреба спеціально переконувати, наскільки важливе виявлення давньої міфологічної спадщини, дослідження міфоритуальної метасхеми для осягнення народної культури. Однак у цьому разі варто передусім говорити про метамову та навіть спільну логіку міфологічного мислення, які свого часу блискуче були інтерпретовані О. Фрейденберг у праці «Міф і література древності». Згідно з висновками дослідниці, первісне мислення антиказуальне, і зайве шукати виведення з причин наслідку, оскільки: «Причина одного явища лежала для нього (первісного мислення. – Л.К.) у явищі суміжному. Так утворювалося, – підкреслює О.Фрейденберг, – сплетення причин і наслідків у вигляді кола, замкненої лінії, де кожний член низки був причиною і наслідком.

Така приреченість породжувала уявлення про все, що оточує як про незмінність, що перемінюється» [11, с.20]. Тому ідея прагматики фольклорного пісенного тексту як міфологічного програмування повсякдення знову спрямована на дослідження залежності між знаками і тими, хто їх використовує, тобто – функціонування знакових систем. Якщо звернутися до пісенного тексту, його символічних парадигм, які хай і не послідовно описують світ, то переконуємося: через них у пісні уявляється і пояснюється загальна картина, ототожнюючи суб'єктивне та об'єктивне. Народна пісня, надаючи слову значення головного засобу пізнання й вираження, зберігає ці уявлення. Попри це все фольклорну пісню слід розглядати на двох рівнях: з одного боку, у її глибинному закоріненні в явища й ситуації буденного життя, а з іншого – через її міфоритуальну основу. Тож тексти позаобрядової ліричної пісні проектують міфологічну свідомість на рівень повсякдення, іншими словами, актуалізують, об'єктивують міфологічні уявлення в конкретних життєвих ситуаціях. Але і поведінка людини, виступаючи кодифікованою, «описаною» в

цих текстах, проектується на архетипову модель і тим самим наповнюється міфологічним змістом.

Отже, вивчення мислення у фольклорі, його процесуальності, розглянуті через існуючі в жанрі ліричної пісні ментальні процеси і постійні метапонятійні моделі та їх варіанти в окремому фольклорному тексті, виявляє існуючі моделі та механізми існування фольклорної свідомості як розумові настанови, як прагматичний шаблон, що формує етнопоетичну свідомість, моделює картину світу і проектує на окремі жанри народнопоетичної творчості.

Проблема метапонятійних моделей в усній творчості закономірно переходить у проблему історичної й генетичної пам'яті етносу. Ліричні пісні є невичерпним джерелом пам'яті людності, що дбайливо зберігає знання про життя народу в різні історичні часи, його побут, неписані закони співжиття, етичні, естетичні ідеали, мета яких не просто пов'язана з соціальним та культурним досвідом етносу. У цьому випадку, як влучно висловився Ю. Лотман, пісня як фольклорний текст виступає транслятором «небіологічної пам'яті колективу» з минулого у майбутнє через правдиві події реального «я» автора-виконавця твору. Беручи до уваги, що фольклор – це знання, то передача культурного досвіду-знання – один із результатів фольклорної комунікації, проте не сама комунікація.

Так і в пісні, знання, що містить пісенний текст, завдяки постійній ретрансляції, служать інструментом організації життя традиційної спільноти, гарантом стабільності соціуму, а значить, і кожного, хто себе до нього відносить. Тому головне в ліриці – не стільки здатність оцінити об'єктивне буття, відтворити в слові різноманітні явища, події та факти реального життя, скільки переказати ставлення до них, дати ідейно-емоційну оцінку через ліричний образ, образ-переживання. Ці переживання покликані до життя різними фактами дійсності й дуже різноманітні: інтимні, побутові, морально-етичні, соціальні тощо.

Пісня як фольклорний текст має в собі значний емоційний потенціал, який активно адаптується і використовується тільки on-line. Однак і тоді – це

завжди лише один з варіантів, який уживає стилістичні й сюжетно-тематичні стереотипи, модифікуючи або трансформуючи їх. У пам'яті виконавця завжди зберігається певна стабільна й плинна структура розвитку теми, сюжету, типових побутових і ритуально-церемоніальних ситуацій, постійних словесних формул, жанрового етикету, що й визначає специфіку функціонування народної пісні.

Можна назвати цілий ряд сюжетних мотивів, що не тільки є стабільними для пісень, але й визначають метапонятійну модель пісенного тексту, його індивідуальність, жанрову своєрідність і словесну поетику. Ось орієнтовно тематичний діапазон пісень про кохання: зародження інтимних почуттів, вірність, краса й гармонія почуттів, роздуми й надії в пору кохання, дівоча та парубоча краса, зустрічі закоханих, від'їзд милого, розставання й зустрічі, непорозуміння між закоханими, примирення, ревності, дорікання, перепони на шляху закоханих, остороги з боку батьків, поговори й ворожі обмови, соціальна нерівність, біль зради, відчай насильної розлуки, журба за милим.

У цьому, власне, і полягає суть ідеї про «одвічне повертання» як основи художнього комунікування, на що звернув увагу М. Еліаде, дає підстави вважати, що неодмінне й постійне вдавання до зразків глибокої та важливої інформації є фундаментальним для традиційної пісні, дає їй свіжі мотиви й нові почуття, веде до формування художньо-поетичної структури. Однак ця теза неодмінно породжує іншу: належить ще раз зауважити, що у визначенні якісних, зокрема й музичних, характеристик народнопісенного твору як одиниць вимірювання, вирішальне значення має не його побутова функція, а настанови конкретного етнічного середовища, мова середовища, «модус мислення» (С. Грица), які в пісенному фольклорі відтворюють функціональність вищого порядку – спрямування цього середовища на певний тип мислення, а не просто досягнення культурою на певному етапі історії якогось «рівня» у кількісному розумінні. Звідси виходимо на моделюючу роль пісенного тексту як критерій його прагматичного вимірювання.

Пісенний текст артикулює не стільки самі «загальні знання», скільки закони його формування й функціонування, іншими словами, – логіку мислення, засновану в тексті. Ця логіка визначає залежність архаїчної людини до навколишнього світу та її поведінку в ньому. Цілком на рівні вимог логіки мислення будь-яка подія чи явище – автор-виконавець публічно дає знати про те, що він думає, які бачить шляхи виходу із цієї ситуації – може бути витлумачено в народній пісні як значущий текст, як закодоване тим чи тим, насичене інформацією висловлювання, яке має адресант і адресат, покликане передусім регулювати і повсякденні стосунки між людьми, бути «зразком поведінки» [12, с.4-5]. Таким чином, динаміка пісенного тексту узаконює такий принцип сприйняття, як комунікація.

Пісня про кохання – це найбільш емоційний, екзистенційний фольклорний жанр, який, можливо, за силою душевної напруги зближується хіба що з голосінням, плачем. Прагматична природа жанру пісні, окрім інформаційної функції, передбачає в ній і компенсаторну – емоційну розрядку, яка досягається щонайперше саме у відчуженні від себе в процесі мовленнєвого акту події, про яку йдеться, у мовленнєвій поведінці автора-виконавця пісні, яка співвідноситься із, що Л. Виготський називав, «особливим ліризмом твору» [13, с.269]. У цьому психологічному процесі виявляється, що ми сприймаємо пісню не тільки як вербальний текст, але також як семіотичну дію, що використовує різноманітні – вербальні й невербальні – компоненти для реалізації своєї прагматичної мети. В усіх ліричних піснях прослідковується один і той самий принцип: у пісні експлікуються стосунки. Та й критерієм оцінки сюжетних ліній пісні, хоч вони, на перший погляд, видаються безсюжетними, є конфлікт. А згідно з ствердженнями фольклористів, він є основою будь-якого сюжету, а отже, має бути найхарактернішою, і усталеною його частиною.

Конфліктна ситуація в народній пісні, маючи традиційний соціально-побутовий характер, обернена до головної міфопоетичної ідеї – встановлення «правильного» порядку, переходу, перетворення хаосу в культуру. Ця

міфологічна тема становить сюжетну основу більшості фольклорних жанрів. Але в процесі трансформації міфу у фольклорний твір вона поступово і в залежності від жанрової специфіки змінюється саме через деритуалізацію та десакралізацію. У пісенному творі тема порядку, гармонії, «окультурення хаосу» відтворюється на рівні правильного програмування буденного життя людини, яке забезпечується співвіднесенням сакрального модусу культури з основними етапами життя індивідуума. Носій традиції знаходиться у міфологізованому просторі архетипної моделі світу й у сакрально позначені, й у нейтральні моменти життя незалежно від експансії культури. Відповідно й тема «окультурення хаосу» має неоднорідні моменти, або іншими словами, може охоплювати весь міфोरитуальний сюжет моделі світу на маркованому, «святковому» рівні або на сакрально нейтральному, деритуалізованому, побутовому.

З народних уявлень, вірувань, звичаїв, що сьогодні звичайно називається картиною світу, людська спільнота виробила цілу низку правил поведінки: родинно-побутових обрядів, календарних свят, норми буденного життя, дотримання яких, за уявленнями людини, мали забезпечити гармонію світу, в якому вона перебуває. На сакрально нейтральному, побутовому рівні носій традиції не повинен суворо додержуватись правил, закладених у текстах повір'їв, прикмет, магічних дій, замовлянь, що можна вважати основним «міфологічним резервом» культури, і вільний у своїх діях. Проте цим, власне, і обмежується умова перебування носія традиції в універсумі. Він ніби відступає від виконання всіх правил, але це не виводить його з архетипної моделі світу.

Універсальні «правила», які можна вилучити з різних фольклорних жанрів, містить і пісенність. Вона створює свій варіант картини світу, обраний для цілісного, логічного та адекватного варіанту архетипної моделі світу, побудованої на відтворенні таких само взаємозв'язків (часових характеристик, просторових як основних та периферійних, співзалежність між предметами), які утворюють первісний рівень міфологізації буденності, визначений для інших

жанрів народної культури, і можуть прирівнюватись до основних чинників встановлення «правильного порядку».

Отак, носію традиції дається своєрідна схема, яка вже вказує на міфологізацію як спосіб переходу хаосу, «неправильного» в культуру, в «правильне». Та народна пісня тут уже служить не меті програвання міфологічного сценарію (створення світу), а на рівні людини дає правильне програвання основних етапів життя, правильний хід життя, вирішення найбільш конфліктних ситуацій, не змінюючи, однак, смисл інформації, додаючи лише нові значення, що уточнюють і збільшують семантичне коло загальних міфологічних понять. Мабуть, саме в такому контексті виконання народної пісні в найширшому значенні слід розглядати як елементарні перехідні ритуали.

Логіка вибору «правил», що є нічим іншим як метамовою, лежить в основі багатьох фольклорних явищ. На рівні, скажімо, прикмет, мова може йти на рівні заучування, про вірування можна сказати як про звичку людей діяти як має бути, а на рівні більшості фольклорних жанрів – це міфоритуальна модель світу як найбільш досконала й виважена, позбавлена випадковості. Причому міфоритуальна структура руйнування й відновлення гармонії світу, що у міфологічній свідомості виявляється в цілому ряді взаємозв'язаних бінарних семантичних опозицій, які розкривають парадигматичний сенс буття людини, свідомість, внутрішній досвід людини та її побутово-звичаєве життя, у традиційній ліричній пісні в естетично перебудованому вигляді не тільки живить пісню, а й стає своєрідною ознакою її психологізму, «поетичного» мислення, ліризму, мотивованого, вважає психолог Л. Виготський, потребою діяти.

Але візьмемо за вихідну тезу те, що позаобрядова лірична пісня, виступаючи носієм традиції в межах міфологізованого простору, зорієнтованого на архетипну модель світу, домінантним елементом якої є мотив, постає реальним відображенням дійсності, побуту, почуттів і стосунків людини, її естетичних емоцій. Справді, якщо мета тексту замовляння –

словесний магічний вплив на ситуацію з метою її зміни, то для ліричної пісні репрезентація контексту служить відтворенню, пробудженню в уяві, пам'яті людини основних ознак, функцій, характеристик якогось концепту-символу, універсального ментального коду для передачі емоційного стану людини та впливу на нього.

Навіть якщо вважати доведеним, що формально пісня не відрізняється від міфу, ритуалу, гри, і тоді лишається питання: на яких семантично містких образах тримається ця подібність? Адже всі ці знакові утворення спираються на багатофункціональні механізми культури і зведені щонайперше до людини. Тому варто насамперед виокремити глибинні смислові значення, репрезентовані в усній поезії (життя, смерть, воля, кохання, доля, душа, щастя, нещастя), оскільки неможливо долучитися до процесів комунікативної взаємодії без використання знаків-медіаторів. Насправді вони збереглися й відтворюються в етнокультурній традиції, в народній пісенності зокрема, не шляхом спонтанного пригадування того чи іншого знаку, а підкорюються певній системності, упорядкування в прагматичних та синтагматичних відношеннях, адже традиційна лірична пісня поєднується з творами усної словесності не тільки своїм змістом, але також формою та поетичним висловом і стилем, про що писав ще академік Ф. Колесса [14, с.157].

Ясно, що цей матеріал входить у вербальний фольклор не єдиним потоком, а вибірково, найчастіше за однією якоюсь якістю, найсуттєвішою для фольклору. Причому це, сказати б, є семантичним, мотивним і образним стереотипом, що йде від реального життя і скорегований ідеологічними та моральними правилами, формулою поведінки (шлюб, стосунки між закоханими, оперті на додержанні норм спільноти), з одного боку, і порушенням цієї побутової норми – з другого. Такий фольклорний стереотип завжди висуває на перший план із явищ побуту, обряду, звичаїв, побутової норми, уявлень ті, що стали у розбіжність з правилами життя, народною свідомістю, бо саме на заперечуванні звичаїв, норм, уявлень народжується, коментує Б. Путилов, нові теми і мотиви особливого внутрішнього напруження

й динамізму [15, с.123]. Так, у центрі пісні про кохання опиняється не якась побутова традиція, навпаки, боротьба з нею. Наприклад, в народній ліричній пісні змальовується причарування, ворожіння як трагедія для героїні. В міжчасі, ворожіння, замовляння вважалось навіть обов'язковим для урегулювання життя членів соціуму.

Слушні зауваги дослідників, що народна лірична пісня, як правило, не має датування. Точно невідомо, коли вона виникла й як розвивалась у ранній період свого існування – до початку її наукового запису. Процес формування жанру ліричної пісні, з усього видно, був досить довгий. Окремі її образи, мотиви, прийоми композиційні та поетичного стилю є дуже давніми. Проте остаточне оформлення жанру припадає на порівняно пізній час. У цьому контексті важливо показати, що у формуванні її поетики виявляються не стільки прагматичні традиції архаїчних пісенних жанрів, скільки існування спільних символічних парадигм, універсальних кодів-медіаторів, які невіддільні від міфу чи від міфологічних уявлень, міфологічного світобачення та ритуалу, що пояснюють їхню прагматику. Отже, для того, щоб зрозуміти секрети буття пісні, наблизити розуміння її внутрішньої природи і принципів моделювання поведінки людини, необхідно повернутися до примітивної міфології та ритуалу, шукаючи в них психологічну біографію людини.

Список використаних джерел:

1. Зеленин Д.К. Магически-религиозная функция фольклорных сказок// Сборник в честь 70-летия Ольденбурга. М., Л., 1934; Долгорукова Т.Б. Влияние изменений в мировоззрении рассказчиков на фольклор (на энецких материалах 1940-1950-ых гг.) // Традиции и современность в фольклоре. – М., 1988; Путилов Б.Н. Фольклор и народная культура. – СПб: Петербургское Востоковедение, 2003. – 464 с.
2. Новик Е.С. Архаические верования в свете межличностной коммуникации // Историко-этнографические исследования по фольклору: Сборник статей памяти С.А. Токарева. – М., 1994. – С.110-163.
3. Христофорова О.Б. Логика толкований: Фольклор и моделирование поведения в архаических культурах. – М. : РГГУ, 1998. – 114 с.
4. Толстая С.М. К прагматической интерпретации обряда и обрядового фольклора // Образ мира в слове и ритуале: Балканские чтения. 1. Вып. 1. – М., 1992. – С.11-16.
5. Пермяков Г.Л. К вопросу о структуре паремиологического фонда // Типологические исследования по фольклору. Сборник статей памяти В.Я.Проппа (1895 – 1970). – М.: Наука, 1975. – С. 247 – 275.
6. Байбурин А. К. Ритуал в традиционной культуре: Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А. К. Байбурин. – СПб. : Наука, 1993. – 240 с.
7. Топоров В.Н. Об индоевропейской заговорной традиции (избранные главы) // Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Заговор. М.: Наука, 1993. – С.3-103.
8. Топоров В.Н. О некоторых теоретических аспектах этимологии // Этимология. 1984. – М.: Наука, 1986. – С. 205-211
9. Моррис Ч.У. Из книги «Значение и означивание»: Знаки и действия // Семиотика. – М.: «Радуга», 1983. – 640 с.

10. Адоньева С. Б. Прагматика фольклора. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та; ЗАО ТИД «Амфора», 2004. – 314 с.
11. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности. 2-е изд., испр. и доп. — М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. — 800 с.
12. Мелетинский Е. О литературных архетипах / Российский государственный гуманитарный университет. — М., 1994. — 136 с. (Чтения по истории и теории культуры. Вып. 4).
13. Выготский Л.С. Психология искусства. — М.: Педагогика, 1987. — 344 с.
14. Колесса Ф. Українські народні думи: Перше повне видання з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками кобзарів. — Львів, 1920.
15. Путилов Б.Н. Фольклор и народная культура. — СПб: Петербургское Востоковедение, 2003. — 464 с.

У статті аналізуються різні рівні прагматичної структури народнопісенного тексту, що співвідносяться із ситуаціями створення тексту його умовним автором та відтворення тексту з комплексом його прагматичних параметрів і приписів, визначаються їхня моделююча та комунікативна функції в традиційній культурі, котрі є ефективним раціональним у своїй основі, психологічним, суб'єктивним процесом творчості.

Ключові слова: традиційна культура, фольклорний текст, фольклорний жанр, народна лірична пісня, прагматична структура, комунікативні функції.

The article analyzes different levels of the pragmatic structure of folk-verse text, which relates to the situation with the creation of the text and its contingent author and the situation with the reproduction of the text with a set of its pragmatic parameters and prescriptions, their modeling and communicative functions in the traditional culture are determined, which are effective rational in their basis, psychological, subjective process of creativity.

Key words: traditional culture, folklore text, folklore genre, folk lyrical song, pragmatic structure, communicative functions.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Останім часом широко розвивається процес суспільно-історичного розвитку людства, який отримав назву міжкультурна комунікація. Викликані цим процесом соціальноекономічні, політичні та соціокультурні трансформації істотно змінили образ сучасного світу і так чи інакше вплинули на життєдіяльність практично всіх людей на Землі. Це явище викликало розширення економічних, торговельних і культурних контактів між різними країнами світу.

Тому питання міжкультурної комунікації стало дуже актуальним. Для того, щоб якомога детальніше розглянути це питання і проаналізувати його, нам потрібно звернутися до історії., бо без минулого не можна пізнати майбутнього. Простежуючи та аналізуючи історію української держави в той історичний період, коли державність ще не була цілком сформована, а тільки зароджувалась, слід зазначити, що вона зазнавала нападів з боку інших країн. Вони намагалися не лише завоювати її територію, але й присвоїти культурні здобутки або ж знищити їх та перебудувати на свій лад. Дослідники вказують на той факт, що племена, які проживали на території України, ще тоді шукали шляхи подолання міжкультурних розбіжностей, але цілком уникнути їх не вдалось. Тому культура одних народів тісно перепліталася із культурою інших. У цьому обміні безпосередньо активну участь прийняв український народ. Тоді і розпочалась міжнародна комунікація.

Сьогодні міжнародні відносини не обмежуються лише обговоренням проблемних питань на високому урядовому і дипломатичному рівні, а все частіше стають невід'ємною частиною повсякденного життя людей. Тому в наш час дослідження міжкультурної комунікації набуває все більшої актуальності.

Питанням дослідження даної теми займалися такі науковці як Б. Слющинський, В. Панченко, Н. Білова, Е. Верещагин, А. Садохин та інші.

Метою статті є аналіз міжкультурної комунікації як багатоаспектного феномену, який досліджується з різних позицій, та вивчення сучасного стану даного процесу в багатонаціональному регіоні України, особливо в Закарпатті.

Для того, щоб досягнути поставленої мети необхідно дати визначення поняттю «міжкультурна комунікація»; за допомогою спостереження та аналізу документів вивчити сучасний стан міжкультурної комунікації в українському Закарпатті та встановити чинники, які його зумовлюють; порівняти позиції та думки різних науковців; навести аргументи, щодо необхідності міжкультурної комунікації в процесі формування соціокультурної толерантності етнонаціональних груп.

Ми погоджуємося з думкою тих дослідників, які стверджують, що одним із найважливіших складників життя людини є комунікація. У широкому сенсі це поняття охоплює значно більше, ніж просто обмін інформацією між людьми. До неї належать канали засобів передачі та одержання інформації, де задіяні машини, прилади, штучний інтелект, комп'ютерні мережі і програми, культурні знаки, космічні реалії тощо.

У певних наукових колах під комунікацією у вузькому сенсі розуміють основний спосіб людського спілкування, найактивнішу форму людської життєдіяльності. Це явний і водночас латентний процес налагодження різних типів відносин між окремими мовцями, групами людей та цілими народами. Крім словесної мови, комунікація здійснюється немовними (невербальними) засобами, які супроводжують або замінюють звичайну мову при спілкуванні. Також комунікацію розглядають як окремий модус (рівень) існування мови поряд із власне мовою як системою мовних елементів і правил та мовленням як процесом говоріння і розуміння [1, с.8].

Міжкультурна комунікація – здатність здійснювати ефективну комунікативну дію в міжкультурних контекстах. На думку російських філологів Є. Верещагіна і В. Костомарова, міжкультурна комунікація – це адекватне

взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур [2, с.26].

Об'єктом міжкультурної комунікації є спілкування представників різних національних і лінгвокультурних спільнот.

Міжкультурна комунікація вивчає специфіку обміну інформацією між представниками різних націй, народів, етносів, мов усередині однієї країни чи на рівні міжнародного спілкування.

Доктор філологічних наук Володимир Манакін стверджує, що поняття «нація», «народ» і «етнос» використовують для позначення великих культурно-історичних людських спільнот. Він вважав, що вони дуже близькі з погляду наукового визначення, що припускає вживання їх у певному контексті як синонімічних. Однак поняття «нація» є центральним щодо виявлення особливостей у міжкультурній комунікації, оскільки саме з ним пов'язане виокремлення специфічних для спільноти звичаїв, традицій, ментальних рис, відмінностей світосприйняття загалом [1, с.24].

Також вона характеризується великою видовою різноманітністю. В теорії міжкультурної комунікації прийнято виділяти її форми, види, типи і елементи. Розглянемо детальніше її види.

Міжетнічна комунікація – це спілкування між особами, що представляють різні народи (етнічні групи). Найчастіше суспільство складається з різних за величиною етнічних груп, які створюють і розділяють свої субкультури. Своє культурну спадщину етнічні групи передають від покоління до покоління і завдяки цьому зберігають свою ідентичність серед домінуючої культури. Спільне існування в рамках одного суспільства призводить до взаємного спілкування цих етнічних груп і обміну культурними досягненнями.

Комунікація серед соціальних класів і груп ґрунтується на відмінностях між соціальними групами і класами того чи іншого суспільства. У світі немає жодного соціально однорідного суспільства. Всі відмінності між людьми виникають в результаті їх походження, освіти, професії, соціального статусу

тощо. У всіх країнах світу відстань між елітою і більшістю населення, між багатими і бідними досить велике. Воно виражається в протилежних поглядах, звичаях і традиціях. Незважаючи на те що всі ці люди належать до однієї культури, подібні відмінності ділять їх на субкультури і відображаються на комунікації між ними.

Комунікація між представниками різних демографічних груп – релігійних (наприклад, між католиками і протестантами в Північній Ірландії), статевікових (між чоловіками і жінками, представниками різних поколінь). Спілкування між людьми в даному випадку визначається їх належністю до тієї чи іншої групи і, отже, особливостями її культури.

Комунікація між міськими і сільськими жителями ґрунтується на відмінностях між містом і селом в стилі і темпі життя, загальному рівні освіти, іншому типі міжособистісних відносин, різної життєвої філософії, які прямим чином позначаються на процесі комунікації.

Регіональна комунікація виникає між жителями різних областей (місцевостей), поведінка яких в однаковій ситуації може істотно відрізнятись [3].

Учений А. Садохин зазначав, що культуру як особливу сферу людської життєдіяльності неможливо побачити, почути, відчувати або спробувати. Реально можна спостерігати тільки її окремі прояви у вигляді проявів різниці в поведінці людей, тих або інших типах людської діяльності, ритуалах, традиціях, матеріальних предметах. «Людина здатна фіксувати окремі прояви культури, але ніколи не зможе побачити усю її в цілому. Спостерігаючи значення різних предметів культури в житті і поведінці людей, без особливих утруднень можна прийти до висновку, що в їх основі покладено відмінності культури. Констатація цього факту породжує інтерес до культури і стимулює процес її вивчення» [4, с. 31].

Яскравим прикладом щодо вищезазначеного доречно навести думку Ярослава Грицака, яку він виклав своїй праці «26-процент, або Як подолати історію», що Україна дуже поділена регіонально. До того ж, відмінність між

певними регіонами видається дуже великою. Це пояснюється тим, що впродовж декількох століть вона не мала своєї держави, а центри західної і східної частини нашої держави перебували під владою Австро-Угорщини і Росії відповідно. Дослідник зазначає, що основна відмінність між Львовом і Донецьком полягає не стільки у стилі мовлення, скільки в різних політичних традиціях, зокрема у відмінному типіві стосунків між державою і суспільством [5, с.38].

Існують території, на яких проживає кілька різних етносів. Такою територією є і українське Закарпаття, яке в наслідок історичних подій стало місцем зіткнення культур. За всю історію існування Закарпаття входило чималу кількість разів до складу різних держав, що різнилися національними та культурними здобутками. Одні були схожі з цими особливостями і їх не утискали, а навпаки вбирали в себе, а інші – намагалися викорінити і ввести свої. Усе це відобразилося на національній свідомості закарпатських українців, яким доводилося щоразу опинятися в іншомовному середовищі і пристосовуватися до сприйняття чужої культури. Тому своєрідність культури закарпатських українців характеризується активним запозиченням елементів культури сусідніх народів, опором щодо асиміляції в іншомовному середовищі у процесі формування і розвитку власної культури. Цей процес формування відбувався шляхом міжкультурної комунікації як на рівні духовному, так і побутовому. Важливу роль у процесі збереження національної свідомості та етнічної самоідентифікації закарпатських українців відіграла література та преса.

Взявши до уваги відомості, які оприлюднила на своєму сайті Закарпатська обласна державна адміністрація, ми можемо спостерігати, що на сьогодні в Закарпатті діє 51 громадське об'єднання національних спільнот та етнічних груп, в тому числі 11 – угорської, 15 – ромської (13 товариств і 2 асоціації), 4 – словацької, 3 – російської, 5 – русинської, 4 – румунської, 2 – німецької та 2 – єврейської. По одному об'єднанню мають польська, вірменська, білоруська та азербайджанська громади. І нещодавно було

zareєстроване ще одне громадське товариство – «Еллада», яке об'єднало греків Закарпаття. В області створена унікальна мережа освітніх та культурномистецьких закладів, що зробило Закарпаття базовою областю у забезпеченні державної політики та соціальних гарантій представників національних меншин. Мовами нацменшин проводиться навчання у 128 загальноосвітніх школах області. За офіційними даними Закарпатської ОДА, із 359 zareєстрованих друкованих періодичних видань в області 30 видається мовами національних меншин [6].

Отже, узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що Україна була і залишається країною, у якій проживає багато національностей та етносів, тому процес міжкультурної комунікації постійно відбувається всередині країни. Особливо яскраво це проявляється в Закарпатті, де zareєстровано понад 11 національностей. Погоджуємося, що міжкультурна комунікація є підґрунтям для соціокультурних змін і як соціальний феномен характеризується динамічністю, а культурні контакти набувають різноманітних вимірів і знаходять свій вираз у взаємовпливі, синтезі, додатковості, діалозі. Розглянуті праці науковців дають можливість стверджувати, що в багатонаціональному регіоні відбуваються не лише позитивні процеси, такі як акультурація, але й негативні процеси, такі як асиміляція. Та, незважаючи на це, міжкультурна комунікація відіграє важливу роль для суспільства, адже є основою його існування і розвитку.

Список використаних джерел:

1. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. Київ: «Академія», 2012. 286 с.
2. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Москва: Русский язык, 1990. 246 с.
3. Мацумото Д. Психологія і культура. URL: https://stud.com.ua/90310/kulturologiya/formi_tipi_elementi_mizhkulturnoyi_komunikatsiyi

4. Садохин А.П. Введение в теорию межкультурной коммуникации/ А.П.Садохин: Высшая школа, 2005. 310 с.
5. Грицак Я. 26-й процент, або як подолати історію. Київ: «ЛітАкцент», 2014. 136 с.
6. Перелік засобів масової інформації області станом на 15.06.2007 року URL: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/163.htm>.
7. Мальцева К.С. Міжкультурні непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.04 / Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. Київ, 2002. 20 с.
8. Донец П.Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации / П.Н. Донец. – Харьков: Штрих, 2001. 384 с

Каріна Мацковська, Яна Табаченко
студентки Університету державної фіскальної служби України

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕТИКИ БІЗНЕСУ

За останні двадцять років проблеми етики бізнесу все більше привертають увагу дослідників, менеджерів і громадських діячів. Етична оцінка і репутація сьогодні грають важливу роль при укладанні угод, виборі партнерів по бізнесу, застосування санкцій регулятивних органів. Тому доцільно звернути увагу на розуміння проблем, з якими сьогодні доводиться стикатися у процесі діяльності у різних сферах бізнесу.

Принципи та функції етики бізнесу розглядали такі вчені, як Т. Герет, І. Фролов, Б. Юдін, Ю. Петрунін, В. Борисов, які визначили цілі, завдання етики бізнесу. Важливим внеском в дану тему став зроблений в монографії В. Пилипенка та І. Шевель «Соціологія підприємництва» аналіз мотивів та цілей діяльності вітчизняних бізнесменів, їхніх цінностей, проблем взаємодії суспільства, ринку та підприємництва, екологічної просвіти населення, підприємницького світогляду[8,104с.].

Мета роботи: проаналізувати вивчені аспекти етики бізнесу та виділити проблеми в цій сфері.

Незважаючи на загальне усвідомлення етичних аспектів економічної діяльності, в українській етиці ще не було здійснено систематичних концептуальних розробок з власне економічної етики. Необхідно не лише систематизувати досягнення попередніх дослідників, але й віднайти нові підходи до розкриття морально-етичних проблем сучасного господарства. Етика бізнесу — система моральних принципів, яка зобов'язує відрізнити правильну поведінку від неправильної. Розуміння ділової етики багато в чому залежить від системи загальних і особистих цінностей менеджерів компаній [3,44с.]. Тому важливою є підготовка вітчизняних менеджерів, які усвідомлюють всю важливість етичного ведення бізнесу. В Україні процес підготовки до роботи менеджерів у нових умовах іде з великими труднощами. Наші менеджери в реальних умовах намагаються діяти за стандартами бізнесової етики, які є у світі, і, звичайно, з урахуванням вітчизняних особливостей. Поступово складається певний етичний кодекс українського бізнесу.

«Плачевний» стан етики бізнесу в Україні є наслідком недостатньої уваги до етичних аспектів становлення підприємництва, перш за все, з боку держави, яка покликана створити цілісну і струнку систему законів і нормативних актів.

Особливе місце серед питань ділової етики займає ставлення людини (перш за все, бізнесмена і менеджера) до грошей. Традиційне економічне визначення «гроші є універсальний товарний еквівалент» не здатне відобразити проблему сприйняття грошей і ставлення до них. У сучасному суспільстві гроші нерідко сприймаються як мірило успіху їхнього власника. Прагнення до багатства насправді нерідко засноване на бажанні самоствердитися, досягти суспільного визнання, економічної незалежності і свободи. Як зазначає Євген Ємельянов, «гроші взагалі – проблема для бідного, а не для багатой людини. Жадібність, заздрість до матеріального стану інших, який традиційно прийнято асоціювати з багатством, означають лише те, що людина не вважає себе досить багатим і рівняється на інших, на тих, у кого грошей, речей або слави, як йому здається, більше ніж у нього самого. І він не може миритися з цим фактом» [6].

Звідси випливає, що проблема — це не коли мала кількість грошей , а коли їх не вистачає.

Такий підхід сформулював свого часу батько автомобільної промисловості США, ідеолог принципово нових трудових відносин Генрі Форд І. Він писав: «Жадібність до грошей – певніший засіб не домогтися грошей. Але якщо ти служиш заради самого служіння, заради задоволення, яке відбувається свідомістю правоти справи, то гроші самі собою з'являються в надлишку. Гроші, цілком природно, з'являються в результаті корисної діяльності. Мати гроші абсолютно необхідно, але не можна забувати при цьому, що мета грошей не неробство, а множення коштів для корисного служіння». На даний час в Україні поступово складається цивілізоване ставлення підприємців до грошей: вони все менше є самоціллю, і все більше — інструментом бізнесу і лінійкою успіху. Слова відомого підприємця Кахи Бендукідзе відмінно характеризують сучасну тенденцію: «Гроші, які на першому етапі так хотілося заробити, гроші на особисте споживання зараз не так важливі. Вони просто мірило успіху ... Розоритися страшно не тому, що втратиш засобів до існування, найстрашніше – ганьба, неспроможність, те, що маси людей, які зараз забезпечені, опиняться на вулиці ...».

Зі сказаного вище видно, що гроші, як і будь-який інструмент, ще не є зло самі по собі — це засіб ведення бізнесу, економічної та соціальної комунікації. Серед безлічі етичних проблем, пов'язаних з грошима, найбільш гостро постають такі: проблема «брати гроші». Коли береш гроші в борг, то приймаєш на себе не тільки економічне і правове зобов'язання повернути їх, але й моральну відповідальність перед людиною, який довірив їх тобі. Точність і акуратність повернення боргів – не просто хороший тон або норма етикету, це повинно бути внутрішньої моральної необхідністю, потребою, оскільки закладає основу довгострокових партнерських відносин, не тільки з кредитором, а й з іншими суб'єктами ділового світу. Психологічна неготовність людини (або групи людей) брати на себе таку відповідальність нерідко спонукає менеджера йти в розріз з економічними потребами та інтересами

компанії. Безліч етичних проблем виникає при необхідності віддавати борг: історія знає безліч аморальних вчинків в подібних ситуаціях.

Вчені виокремили ще одну проблему – проблема «давати гроші». Нерідко людині важко відчужувати від себе насилу зароблене багатство. Це пов'язане з психологічним сприйняттям відданих в борг грошей як втрати, а з іншого – ризиком можливого неповернення боргу. Етична ж сторона проблеми полягає в тому, що завжди є люди, для яких ваші гроші є можливістю задоволення своїх потреб, реалізації бажань: у цьому випадку власнику грошей треба буде розв'язати дилему: використовувати гроші самому і залишити іншого в скрутному становищі або ж допомогти інакше, обмеживши власне споживання і можливості, взявши на себе відчуття втрати і ризик [2].

«Зіркова хвороба». Часто трапляється так, що на гребені перших фінансових успіхів людина стає нестерпно зарозумілою, не терпить ні найменших протиріч власній думці, із задоволенням принагідно критикує оточуючих, доводячи їх повну неспроможність, «смітить» грошима, прагнучи справити враження на інших, часто робить безглузді, але розкішні придбання. При цьому людина не рідко втрачає почуття реальності, у нього виникає відчуття нескінченності своїх можливостей і необмеженість відкриваються перед ним перспектив. Власне Я ставиться набагато вище за оточуючих людей та їхні інтереси.

Українські вчені дійшли висновку, що головними причинами не досконалого ведення бізнесу є: 1) відсутність традицій, стандартів етики ведення бізнесу в Україні; 2) абсолютна більшість бізнесменів не навчалась у бізнес-школах, а самі бізнес-школи ще занадто молоді, без певних традицій, без бази знань; 3) існуюча зневага до законодавства не стимулює створення етичних стандартів ведення бізнесу в Україні.

Слід зазначити, що в таких умовах потрібно застосовувати систему заходів для покращення ситуації в даній сфері. Цього вимагає все більш жорстке конкурентне середовище, вплив якого все більше відчувається вітчизняною економікою.

Ми погоджуємось з думкою тих вчених, які говорять, що шляхами до вирішення проблеми дотримання етики у бізнесі можуть стати: використання економічних механізмів шляхом значного зменшення кількості державних службовців з паралельним збільшенням зарплати тим, хто залишився, аби в них був економічний стимул триматися за своє місце; проголошення тотальної боротьби із залученням ЗМІ, громадських та політичних об'єднань з будь-яким фактом корупції, хабарництва чи нанесення збитків підприємцю незаконними діями державного службовця; забезпечення перетікання капіталу з однієї галузі в іншу; стосунки між людьми необхідно будувати на морально-християнських етичних принципах; необхідно спростити до мінімуму процедуру створення й діяльності підприємств і ведення приватного бізнесу; витіснення держави з економічної сфери як абсолютно неефективної системи ведення бізнесу. За цих умов можливо сформулювати основу для ведення бізнесу на етичних засадах.

Отже, етика ведення бізнесу в сучасних умовах господарювання відіграє важливу та принципову роль. Подальший розвиток та вдосконалення економічної системи неможливий без залучення прогресивних економічних ідей та принципів етичного ведення бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Бойчик І. М. Економіка підприємства : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. та переробл. Київ.:Атіка, 2014. 528с.
2. Бродська О. С. Ділова етика в українському бізнес-суспільстві: журнал інтелектуальної еліти, 2016. 5с.
3. В. Котусенко. Що таке етика бізнесу. 2015. С. 4-6. URL: <http://www.management.com.ua/strategy/str026.html>.
4. Герасимчук А. А., Тимошенко З. І., Шейко С. В. Філософські основи менеджменту і бізнесу. Київ. : навч. посіб. Україна : Фінансові інструменти менеджменту і бізнесу 2015. 111 с.
5. Денис О. Корпоративна соціальна відповідальність: підруч. / О. Денис, О. Дубовик, А. Зінченко, Є. Матвеев; ред.: Т. С. Смовженко, А. Я. Кузнєцова;

Нац. банк України, Ун-т банк. справи. - 2-ге вид., виправл. і доповн. Київ., 2010. 314 с.

6. Євген Ємельянов. Сервісна діяльність. 2016. С 117-119. URL: <https://ukrbukva.net/page,118,1350-Servisnaya-deyatel-nost.html>.

7. Невелєв О. М. Етика та етикет у зовнішньоекономічній діяльності : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Невелєв, В. В. Іваненко ; Акад. муніципал. упр. Київ. : Центр учбової літератури, 2009. 168 с.

8. Пилипенко В. Є. Людина в ринковому суспільстві: орієнтації, поведінка, культура. Київ.: ПЦ "Фоліант" , 2015. 224 с.

У статті йде мова про проблеми етики бізнесу в сучасному світі. Виділено основні причини проблем дотримання етики ведення бізнесу. Увага звернена на можливі методи їх вирішення проблем, саме вітчизняної етики бізнесу.

Ключові слова: етика бізнесу; проблеми етики бізнесу; економічна система; гроші; діяльність; моральність.

The article deals with the problems of business ethics in the modern world. The main reasons for the problems of adhering to the ethics of running business are highlighted. Attention is focused on possible methods of solving problems, namely, the domestic ethics of business.

Алла Нечипоренко

кандидат філологічних наук, доцент

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Єлизавета Черненко

студентка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СУЧАСНА ТЕЛЕВІЗІЙНА РЕКЛАМА: МОВНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Сучасна реклама є потужним механізмом формування громадської думки завдяки неабиякій популярності, масовості та доступності. Дослідження особливостей мови рекламних текстів актуальні насамперед через поширеність

цього явища у світі сучасних комунікацій, постійний пошук нових форм впливовості на читача/глядача, а також з огляду на роль реклами у формування мовної культури, розвитку мови, лінгвостилістики в сучасних умовах.

Мета роботи полягає в аналізі особливостей мови телевізійної реклами як засобу потужного впливу на свідомість мовця.

Метою визначено виконання ряду *завдань*: а) розглянути раніше проведені наукові дослідження за цією темою, б) дати визначення ключовим поняттям, в) дослідити мовні засоби впливу на реципієнта у текстах телевізійної реклами.

Матеріалом дослідження слугують тексти українськомовної телереклами в кількості 100 одиниць за 2018 рік, розміщені на відеохостингу YouTube .

У сучасній лінгвістиці помічено зростання інтересу мовознавців до вивчення рекламних текстів. Так, науковці досліджують це явище в різних аспектах: 1) загальний лінгвістичний опис рекламних текстів (К.Л. Бове, О.І. Зелінська, О.В. Медведєва, Г.Г. Почепцов); 2) дослідження певного аспекту реклами: а) прагмалінгвістичного (Ю.Б. Корнєва, Т.М. Лівшиц, І.П. Мойсеєнко); б) психолінгвістичного (Е. Макгрегор, Ю.О. Сорокін, Є.Ф. Тарасов); в) когнітивного (О.В. Анопіна, В.І. Охріменко, О.Є. Ткачук-Мірошніченко); 3) власне лінгвістичний аналіз рекламних текстів на різних мовних рівнях: а) фонетичному (О.А. Ксензенко, І.О. Лисичкіна); б) лексичному (І.О. Соколова, С.А. Федорець); в) морфологічному (О.І. Зелінська, В.В. Зірка); г) синтаксичному та структурно-семантичному (О.І. Зелінська, Н.Л. Коваленко, Ю.Б. Корнєва, О.В. Медведєва); г) аналіз текстових категорій у рекламі (Н.Л. Коваленко, М.Л. Крамаренко, Т.М. Лівшиц); 4) дослідження рекламного дискурсу (Н.В. Вертянкін, Н.Л. Волкогон, А.О. Дедюхін, О.Є. Ткачук-Мірошніченко) [2].

Мовознавець О.В. Медведєва, даючи визначення рекламного тексту, зазначає, що «це різновид масової комунікації, в якій створюються і поширюються інформативно-образні, експресивно-сугестивні тексти однонаправленого та безособового характеру, які є оплачені рекламодавцем і

адресовані ним групам людей з метою схилити їх до потрібних рекламодавцю вибору чи дії [4, с. 4]. За Законом України «Про рекламу», «це інформація про особу чи товар, розповсюджувана в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару [1].

Мова сучасної реклами є ефективним механізмом впливу на підсвідомість людини, що має у своїй основі першочергове і конкретне завдання – спонукати до дій. І тому реклама повинна бути водночас лаконічною, змістовною та із цілеспрямованим характером. Специфічною ознакою рекламного тексту є наявність у його структурі двох обов'язкових компонентів: перший містить загальну інформацію про товар, а другий (слоган) впливає на емоційну сферу покупця, реалізуючи таким чином маніпулятивну функцію рекламного тексту.

Розглянемо засоби впливовості в рекламному тексті на різних рівнях мовної системи. Так, на граматичному (морфологічному) рівні мови прикметними є:

– Граматичні форми вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників: *Від мокротиння легко звільняє – кашель із ним швидше зникає; Краще у школу ходити, ніж удома самому сидіти;*

– уживання займенників Ви, Вам, Ваш, Наш для інтимізації та викликання почуття довіри до рекламованого продукту: *Свобода для Вашого носа; Надійна робота Вашого серця; Вам пасує рівновага; Ваш ніс знову дихає; Дихати немає чим – Вам прийде на поміч Евказолін; Ваше горло – Ваша сила; Якісний 4G там, де Ви.*

Синтаксичні особливості, які зумовлені різними екстралінгвістичними чинниками, пов'язаними із психологією впливу реклами. Через синтаксичні засоби можна розкрити зміст реклами, надати емоційної виразності. Типовими тут є використання:

А) Називних речень: *Санорин. Свобода дихання; Великий девайс – замалий прайс;*

Б) риторичних запитань, що створює певний емоційний настрій, спонукає слухачів дати власну відповідь на поставлене питання, тобто відбувається так звана комунікація: *Шлунок не зможе? Фестал допоможе; Прикрасити інтер'* кондиціонер ART COOL компанії

LG; Біль? Буває наше – Німедар від Дарниці;

В) парцельованих конструкцій: речення ділиться на окремі сегменти для привернення уваги: *Любити. Грати. Спокійно спати; Лікує. Зігріває. Від болю позбавляє; Орбіт – їж, пий, жуй.*

Г) складних безсполучникових речень, в яких у першій частині зазначено причину, у другій – наслідок: *При печії, отруєнні та болю – Фосфалюгель візьми з собою; Дихати немає чим – Вам прийде на поміч Евказолін; Чорна п'ятниця у Комфі – бери за півціни!*

Д) спонукальних речень, що виражають заклик, запрошення, пропозицію, пораду, пояснення, переконання: *Тримай нежить під контролем!; Викресли біль та спазм зі свого життя: При печії, отруєнні та болю – Фосфалюгель візьми з собою! Чо-чо? Чорна п'ятниця у Комфі – бери за півціни!; Заповни форму віртуально – бабосики тримай реальні!; Плани не міняй – Амізон макс приймай!; 1,2,3, скажи кашлю «НІ»!; Хапай у Комфі, кредит хапай!; Абетку вивчай – із динозаврами грай!; Не тягни волинку – дуй у Фокстрот, девайси є зі знижками, позбався турбот!; Живи яблучно!*

Серед засобів звукової виразності характерною ознакою реклами є її ритмічність, часто римованість, яка сприяє кращому запам'ятовуванню тексту, а відтак легко відтворюється у мовленні. Звуки віршової мови ніби надходять у «світле поле свідомості», вся увага зосереджується на них; вони гармонійно вплітаються у зміст і ритм тексту та під його дією як цілісної єдності стають умотивованими, доречними: *Веселі вітаміни – для розвитку дитини; Знає тато, знає син – проти кашлю Мукалтин; Даруємо гроші – бо ми хороші; Лізак – від болю у горлі тільки так; У родині в Ані з'явилися турботи, Ваня і Саня кхе-кхе від суботи, дихати важко, у бронхах мокроти, кашель не в силах удвох побороти. Вані сироп і негайно у ліжко, Сані таблетки з собою у*

доріжку; Знов настав шкільний сезон, кицька скинула вазон, ніжку скрутило, і ручку, ще б дотянуть до полочки.

З метою виділення певної думки або для підсилення виражальнозображальних властивостей мови, використовують повтори, що є «один із засобів емоційно-естетичного впливу на читача» [3, с. 32]:

1) Анафора – повторення ключових слів на початку кожного речення сприяє кращому запам'ятовуванню товару й організації ритму. Лексичний повтор корелює з синтаксичним, традиційно використовуються в рекламних слоганах, рамкові конструкції надають ідеї завершеності, циклічності, виразності [5]: *День повний енергії. День Супрадин; Кондиціонери DAIKIN – прохолодний клімат у вашій оселі. Кондиціонери DAIKIN – свіжість, здоров'я за будь-якої спеки. Кондиціонери DAIKIN – цілий рік гарний настрій; Ваше горло — Ваша сила; Головне – щоб любила. Головне – щоб голова у жінки не боліла. Головне – пам'ятати про головне; Есенціале Форте Н. Підтримай печінку. Підтримай себе; Смакуй по ходу, смакуй на ходу; Знає тато, знає син – проти кашлю Мукалтин; Є lifecell – є кураж.*

2) Епіфора – римовані кінцівки речень, що входять до складу споганів [5]: *Вчора був від кашлю мед, а сьогодні – Флавамед; Це фейхуа чи папайя? Ні, це пітахайя; Седафітон – твого життя спокійний тон.*

3) Паронімічна атракція – явище лексичної семантизації лексичних та морфологічних одиниць, які зіставляються на основі глибокої звукової подібності: такий навмисний повтор привертає увагу покупця і краще запам'ятовується: *Імунорм – і здоров'я в нормі; В Атоксилі справжня сила; Чо-чо? Чорна п'ятниця; Суперія джаз – вітаміни для супер настрою; Седафітон – твого життя спокійний тон.*

На лексичному рівні прикметними є такі одиниці, серед них засоби художньої виразності: а) okazіоналізми – «стилістичні засоби, що не відповідають загальноприйнятому вживанню» [3, с. 444]: *Не гальмуй – снікерсуй; Живи яблучно; Охрумтітити можна; Щастинка щастя; У METRO днюха – ми крутюхи; Якобс мілікано – найкав'ярніша кава вдома; б)*

евфемізми – «пом'якшувальні назви грубих явищ» [3, с. 436]: *У животі ураган – приймай Еспумізан; Пікасен. Зручне рішення незручної проблеми; Якщо хочеш добре как – не забудь про Дуфалак; Дуфалак – м'яке рішення делікатних проблем;* в) використання іншомовних слів, зокрема англіцизмів, задля привернення уваги глядача шляхом осучаснення модними словами: *Смарт ТБ за будь-яке лаве; Алло. юа – твори смарт дива; Гаджет на будь-який баджет; Великий девайс – за маленький прайс;* г) гіпербола – образне перебільшення: *Екзодерил. Потрійний удар по грибках; ТераФлю. Вибухова сила проти симптомів грипу;* д) оксиморон – «поєднання суперечливих понять, несумісних ознак, що утворюють новий яскравий образ» [3, с. 444]: *Реліф. М'яке рішення гострих проблем; Великий девайс – замаленький прайс;* е) антитеза – умотивоване контрастування смислових значень: *Жовчний міхур і печінка – як чоловік і жінка;* є) метафора – розкриття сутності одних явищ чи предметів через інші за схожістю чи контрастністю: *Супрадин. Увімкніть свою енергію; Хьюмер. Морський курорт для носа; Гліцисед. Звільнись від маски стресу; На допомогу прийде Нокспрей Актив.* Лексика з аксіологічним стилістичним значенням та позитивною конотацією формує відповідні образи у свідомості мовців: *Щедрий дар завжди дає заряд; Якісній 4G там, де Ви; Користь і смак у кожній склянці; Тільки якісне й смачне у Форі; Підключай потужний 4G інтернет у тарифі Vodafone Super Net Turbo; Nivea для пружної та красивої шкіри; Діє швидко й ефективно; Природньо, Доктор Мом; Швидко лікує застуду та грип; Швидко вгамує жар та біль, та діє до восьми годин; Нокспрей актив – швидкий і пробивний; Від нежитю швидко звільняє, дихання носика довго триває; Протимікробну дію має – від кашлю швидко позбавляє; Від мокротиння легко звільняє – кашель із ним швидше зникає.*

Отже, лише вдало та правильно підібраний текст реклами сприяє її ефективному впливу на підсвідомість споживача, тому в рекламних текстах задля привернення уваги використовують лінгвістичні засоби впливовості на різних рівнях мови, зокрема на морфологічному, синтаксичному, лексичному, та фоностилестичному.

Список використаних джерел:

1. Закон України. Про рекламу. 26.07.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр>
2. Коваленко Є. Рекламний текст як основна одиниця рекламної комунікації: особливості лінгвістичного аналізу. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10688.html>
3. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. Київ, 2003. 462 с.
4. Медведева Е.В. Рекламная коммуникация. Москва: Едиториал УРСС, 2003. 280 с.
5. Синтаксичні особливості слоганів.
URL: https://pidruchniki.com/84509/dokumentoznavstvo/sintaksichni_osoblivosti_sloganiv

У статті йдеться про мовні особливості сучасної телевізійної реклами, стилістичні прийоми та засоби впливу на читача, зокрема на різних рівнях мовної системи: фоностилїстичному, лексичному, граматичному, подано класифікацію цих засобів та визначено їхню роль.

Ключові слова: рекламний текст, стильові особливості, мовний вплив.

The article deals with the linguistic peculiarities of modern television advertising, stylistic devices and means of influence on the reader, in particular at different levels of the language: phonostylistic, lexical and grammatical, provides a classification of these devices and defines their role.

Key words: advertising text, stylistic features, linguistic influence.

Анастасія Нікончук

студентка Університету державної фіскальної служби України

ТВОРЧІСТЬ Г. СКОВОРОДИ ЯК ПРИКЛАД УТВЕРДЖЕННЯ ДУХОВНОСТІ: МОРАЛЬНІСТЬ – ВЧИНОК – ДІЯ

Серед загальної атмосфери кволого духу української нації XVIII століття яскравим зблиском стало життя будителя нації, філософа і поета Григорія

Савича Сковороди. Здається, з самісінького дна політичного занепаду, в час майже повної руїни колишньої величі з'явилася постать, що уособлювала найкращі якості нашого народу: незламність духу, волелюбство, мудрість, подвижництво. Геній народу, втілений у постать мандрівного філософа-вчителя, пробуджував колективний розум і запалював його до прагнення й утвердження існування в душі моральної свободи. Саме проблема моральної свободи стала основною у творчості Григорія Сковороди.

В сучасних умовах дедалі гостріше відчувається трагічний ірраціоналізм людського буття, оскільки домінування матеріальної активності призводить до руйнування особистісного «Я». Тим часом розвиток нашої молоді держави, формування нової філософії державотворення потребують значного потенціалу активності, інтелекту, духовним носієм яких є особистість. Відтак проблема моральної свободи на сьогодні є вельми актуальною.

Саме тому виникає нагальна потреба побудови нової теоретичної моделі особистості, яка дозволить відобразити її цілісність, врахувати її сутнісні особливості, показати моральну свободу особистості як систему внутрішньо самостійну і водночас взаємопов'язану з іншими системами (суспільством, світом тощо).

Цей титан думки у своїх творах розвивав комплекс ідей, актуальних не тільки для свого часу, активно проголошував і послідовно впроваджував передові погляди українського суспільства. Його багатогранна філософська й літературна творчість є однією із провідних ланок багатовікового збагачення та остаточного переходу української літератури до нового періоду розвитку.

Метою статті є узагальнення на основі праць учених поняття «моральна свобода» та дослідження окремих аспектів особистісної активності, її утвердження в нових суспільних реаліях, а також опрацювання творчості та філософії Г. Сковороди, яке є прикладом утвердження духовності, де власне моральність нерозривна із вчинком та дією.

Творчість українського генія, народного мислителя, просвітителя і письменника Григорія Сковороди досліджувалось останніх 200 років. До

сьогодні цей інтерес не згасає. Із дослідників виділяють В. Горського, І.Франка, Дм. Чижевського, М. Шлемкевича, Г. Федотова, В. Крестовського, М.Костомарова, М. Грушевського, О. Єфименко, С. Кримського, Д.Оляничча та інших.

Низка провідних сучасних українських філософів вважають Григорія Сковороду типовим українським інтелігентом. «В якому сенсі йтиметься про Г.Сковороду як тип саме українського інтелігента?» [1, с. 65] – гостро ставить запитання В. Горський. Чому при аналізі життєвого шляху Сковороди ми можемо говорити про певний «тип» саме українського інтелігента? Йдучи за логікою зазначеного вище автора, чітко окреслимо, що під поняттям «інтелігент» будемо мати на увазі певну моральну позицію, світоглядну стійкість, духовний стрижень.

У змісті, яким філософ Сковорода наповнив своє розуміння «світу», виразно відбивається український контекст розуміння цієї проблеми у другій половині XVIII століття, а отже, і той етнопсихологічний елемент, який притаманний Григорію Сковороді. Особиста фізична та духовна свобода була базисом його концептуальної філософської системи [5, с. 75].

«Щодо останнього, – писав про Григорія Сковороду Вілен Горський, – донедавна ми звикли говорити про людину як поєднання двох сфер – біологічної, яка визначає спорідненість людини з усім світом живого, та соціальної, що вирізняє її в цьому світі. У такій схемі втрачається найголовніший компонент – духовність, що з давніх-давен не безпідставно вважалася філософами вирішальним компонентом у сукупності сфер, які визначають сутність людини як такої. Йдеться про простір, у якому людина реалізує не свої біологічні особливості як індивід, не соціальні – як представник великих і малих груп, з яких складається суспільство, а одержує змогу реалізувати власну родову сутність» [1, с. 66].

Власне, у цьому просторі, що є фактично над соціальним утворюється поле культури, простір для реалізації духовності, для реалізації людського в людині. «Це – сфера не так дії, як бажання діяти, і в цьому розумінні вона і є

сферою свободи. Можна змусити людину чинити той чи інший акт діяльності, але неможливо примусити її бажати, прагнути, діяти в певний спосіб» [1, с. 66].

Філософія, мистецтво, релігія утворюють основу, що характеризує творчість Григорія Сковороди, тому що філософія та реальне життя Г.Сковороди є прикладом утвердження духовності, де власне моральність нерозривна із вчинком, дією. Сенсом буття для мандрівного філософа є не матеріальні потреби, а сфера духу. «Философия и любомудрие, – пояснював він, – устремляют весь круг дел своих на тот конец, чтобы дать жизнь духу нашему, благородство сердцу, светлость мыслям, яко главе всего. Когда дух в человеке весел, мысли спокойны, сердце мирно, то все светло, счастливо, блаженно. Сие есть философия» [2, с. 5].

У власній літературній спадщині Г. Сковорода опирається на національні традиції, а його діяльність філософа і просвітителя була не можлива без життєдайного національного ґрунту [4, с. 144–146]. Г. Сковорода, за влучною характеристикою І. Франка, жив на «розгранні двох великих епох» [7, с. 434].

На думку В.С. Горського, дві суттєві риси вирізняють інтелігентську позицію Сковороди: це ставлення до світу соціальності та життєва активність людини, що дозволяє реалізувати досягнення ідеалу духовного життя.

Роль Григорія Сковороди у становленні українського етносу, власна поетична й прозова творчість стали органічною й пересічною складовою української культури. Його гуманістичні, демократичні ідеї протистояли суспільно-політичному ладу, що панував тоді, змальовувала самотні образи простих українців, відстоюючи їхню гідність та національну самодостатність [3, с. 554–565].

Сковорода був чи не останнім яскравим феноменом культури українського бароко. Однак, за виразом Дм. Чижевського, культура ця «догоріла повним полум'ям до кінця та враз згасла» [8, с. 51]. Це був час ліквідації політичної спадщини Гетьманщини, остаточної втрати Україною автономії, закріпачення селян, що здійснене було після царських указів 1763 та 1783 років. Гинула зроджена попередньою добою козацька людина, в якій

привабливо відображались такі риси менталітету, як героїка вояцького подвигу, безоглядне молодецтво, широта душі, романтичні, ліричні поривання, сильні пристрасті, буйні веселощі, гумор. Нова соціальна дійсність суперечила цьому, вона позбавляла надії на самозбереження. У цій ситуації лишилось три виходи – або змиритись, або вийти на боротьбу з цією дійсністю, або спрямувати стихію вільної самодіяльності особистості у сферу духовної реальності. Цей третій шлях обрав Сковорода, і, як на той час, такий вибір був чи не найбільш реалістичним з огляду на потребу збереження й розвитку української духовності як такої. Таке збереження було неможливим на шляху угоди з властью імущими. Але й шлях боротьби за зміну існуючого ладу тоді був приречений на поразку. І все ж таки вибір, здійснений Сковородою, не став єдиним, навіть панівним у подальшій історії української інтелігенції.

Завершуючи характеристику типу «сковородинівської людини», вже цитований М. Шлемкевич відзначає, що «Сковорода при всій шляхетності й величчю означає тільки кінець епохи, а не початок нової» [9, с. 20]. Певна річ, такий висновок важко заперечувати. І все ж він потребує, як мені здається, теж принаймні деяких зауважень. Це, власне, зумовлює необхідність уточнення погляду на Сковороду саме як на «тип» українського інтелігента. У зв'язку з цим видається доречним навести слова значного російського мислителя Г. Федотова: «Нема нічого важчого, аніж національні характеристики. Вони легко даються чужому спостерігачеві і завжди відлунюють вульгарністю для «свого», що має хоча б мізерний досвід глибини і складності національного життя. Краще було б раз і назавжди відмовитись від однозначних характеристик народної душі. Жоден типовий образ, навіть найулюбленіший і найпоширеніший, не може визначити усієї нації. І якщо необхідною є типізація, – а до певної міри вона необхідна для національної свідомості, – то вона може спиратись скоріше на полярні вирази національного характеру, між якими розташовується уся шкала перехідних типів. Формула нації повинна бути дуалістичною. Лише внутрішня напруга полярностей дає розвиток, дає рух – необхідну умову будь-якого живого життя» [6, с. 11–12].

Отже, Сковорода був «цілком новим явищем в українській літературі з погляду освіти, широти поглядів і глибини думок». Своєю творчістю Сковорода підсумував найвищі досягнення давнього українського письменства. Він був митцем зі своїми власними поглядами на життя. За Григорієм Сковородою, моральне виховання має спиратися на відзначенні подяки. «У подяці заховалося всяке благо як вогонь і світло причаїлося в кремені. Вірую і сповідаю. Бо хто зможе покласти руки на чуже, якщо раніше не загубить вдячність, як вдовольняється власним своїм, котра посилається їй від Бога? З невдячності смуток, неувага і жадоба, з жадоби – заздрість». Вроджена чутливість, схильність до роздумів, здібність до знань, любов до праці – все це сприяло формуванню особливого внутрішнього світу, наповненого істинною мудрістю, справжніми почуттями. Це й дозволило йому визначити чітку систему поглядів на щоденне земне існування.

Список використаних джерел:

1. Горський В.С. Григорій Сковорода як тип українського інтелігента / В.С. Горський // Наукові записки НаУКМА: Філософія та релігієзнавство. – 1996. – Т. 1. – С. 65–72.
2. Марченко О.В. Творчество Григория Сковороды в размышлениях Дмитрия Чижевского: некоторые замечания / О.В. Марченко // Вестник ПСТГУ I: Богословие. Философия. – №3 (27). – 2009. – С. 35–43.
3. Гусарчук Т. Феномен особистості Г. Сковороди в дзеркалі його творчої спадщини / Т. Гусарчук // Сковорода Г.: Ідейна спадщина і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 2003. – С. 554–565.
4. Костюк Г.С. Елементи діалектики в психологічних поглядах Г. С. Сковороди / Г.С. Костюк // Тези доповідей Республіканської наукової конференції, присвяченої 250-річчю з дня народження Г.С. Сковороди (1722–1794). – Х., 1972. – С. 144–146.
5. Редько Микола Павлович (1899–1984) як дослідник творчості Г.С. Сковороди / М.І. Малич // Г.С. Сковорода і сучасність: Матеріали наукової конференції. – Полтава, 1994. – С. 77–79.

6. Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т./ Франко І. – Київ, 1984. – Т. 29. – 434 с.
7. Чижевський Дм. Історія української літератури / Чижевський Дм. – Київ. – 475 с.
8. Шлемкевич М. Загублена українська людина / М. Шлемкевич. – Київ, 2005. – 250 с.
9. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. – К., 2006. – 341 с.

У статті досліджуються особливості побудови нової теоретичної моделі особистості, яка дозволить відобразити її цілісність, врахувати сутнісні особливості, показати моральну свободу особистості як систему внутрішньо самотійну і водночас взаємопов'язану з іншими системами (суспільством, світом тощо) на прикладі творчості Г.С.Сковороди.

Ключові слова: нація, моральна свобода, свобода вибору, моральне виховання.

The article deals with the features of constructing a new theoretical model of personality that will reflect its integrity, take into account the essential features, show the moral freedom of the individual as a system internally independent and at the same time interconnected with other systems (society, the world, etc.) on the example of the work of G. S. Skovoroda .

Key words: nation, moral freedom, freedom of choice, moral education.

Алла Павлова

кандидат філологічних наук, доцент
Університет державної фіскальної служби України

Аліна Жук

студентка Університету державної фіскальної служби України

РОЛЬ АВТОРСЬКОЇ ІНТЕНЦІЇ В СУЧАСНОМУ МЕДІАТЕКСТІ: ОЦІННЕ СТАВЛЕННЯ ДО ДІЙСНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПУБЛІКАЦІЙ ПРО ЧОРНОБИЛЬСЬКУ КАТАСТРОФУ)

Проблеми Чорнобильської катастрофи було висвітлено в публікаціях багатьох письменників та журналістів. У них – жахіття Чорнобиля, біль,

смуток, пересторога бути обачними і пильними, берегти свою землю, берегти людину як найбільшу цінність. Важлива суспільна подія, яка стала резонансною не лише в Україні, а й в усьому світі, знайшла відгук у творчості І. Драча. О. Гончара, Б. Олійника, Л. Костенко, Н. Білоцерківець, Л. Горлача, В. Яворівського. З'явилися матеріали на сторінках літературних видань, зокрема в «Літературній Україні» та інших часописах, також було надруковано вірші, поеми. Зокрема, у 1987 році побачила світ поема Б. Олійника «Сім», присвячена В. Кібенку, М. Ваїцуку, В. Ігнатенку, М. Титенку, В. Тищурі, В. Правіку – пожежникам і кінорежисеру В. Шевченку.

Тему Чорнобильської катастрофи в українській літературі та публіцистиці досліджували О. Астаф'єв, Н. Барановська, В. Галич, І. Михайлин, В. Моренець, О. Харлан. Ця стаття присвячена з'ясуванню ролі авторської інтенції в публіцистичному тексті, зокрема диференціації оцінного та безоцінного ставлення до дійсності, на прикладі матеріалів про Чорнобильську катастрофу.

Звернемося насамперед до публіцистики Л. Костенко. Авторська інтенція тут полікомпонентна: від інформативності до переконання. Факти подано крізь призму особистісного сприйняття, оскільки дитинство поетеси пов'язано з місцевістю, близькою до Чорнобиля, вона була членом експедиції зі збереження пам'яток чорнобильської культури, особисто спілкувалася з ліквідаторами аварії, жителями зони, працівниками ЧАЕС. Змістове наповнення публіцистичних виступів, на нашу думку, варто розглядати в аспекті гуманітарної парадигми: «Техногенні аспекти катастрофи хай досліджують спеціалісти, – наголошує Костенко. – Звернімося до теми, в центрі якої – людина. В Україні і сьогодні не уявляють наслідків катастрофи цього «клаптика» землі в 4000 кв.км, у самому центрі Слов'янського світу. Зникає на очах цілий ареал давньої культури поліщуків (це стосується і їхніх сусідів з крайнього півдня Білорусі), непоправного удару завдано всьому тому, що ми так часто патетично називаємо «культура і духовність» [1, с. 3].

Після поїздок до Чорнобиля Л. Костенко постає справжнім талановитим журналістом, причому не просто журналістом-репортером у класичному

розумінні. Як відомо, структурна модель категорії автора в журналістиці вибудовується на основі дихотомії «автор – людина суспільна» та «автор – людина приватна». Зокрема, сучасні дослідники медіатексту виокремлюють базові принципи ставлення до дійсності: «оцінне» та «безоцінне», які відповідно поділяються на «апологетичне», «критичне», «інформування» та «аналіз». Серед моделей автора – пропагандист, полеміст, іроніст, репортер – літописець – художник, аналітик – дослідник. Ця класифікація, власне, співвідноситься з особливостями стратегічних намірів журналіста [7, с. 16].

У публіцистиці Л. Костенко постає як аналітик – дослідник, оскільки Чорнобиль – це місце, де «вмерла Україна». Подія закриття ЧАЕС подана авторкою через рецепцію героя роману «Записки українського самашедшого» (2010): «Сьогодні чув на Майдані незвичайний звук – наче забивали віко труни». У статті «Україна як жертва і причина глобалізації катастроф» (2003) Л. Костенко як талановитий публіцист подає відповідну оцінку актуальних суспільних подій: «Глобалізується не лише економіка або всезагальна обумовленість інтересів, глобалізуються конфлікти і передумови екологічних, техногенних і моральних катастроф» [1, с. 3].

Аналіз газетних матеріалів свідчить, що до 1991 року про Чорнобильську катастрофу було вкрай мало згадок, оскільки тодішнє керівництво Радянського Союзу з багатьох причин не хотіло надавати достовірну інформацію не лише зарубіжним ЗМІ, але й вітчизняним. Власне, інформування розпочалося з замітки під назвою «От совета министров СССР», де повідомлялось: «На Чернобыльской атомной электростанции произошла авария, поврежден один из атомных реакторов. Принимаются меры по ликвидации последствий аварии. Пострадавшим оказывается помощь. Создана правительственная комиссия» [5, с. 2].

Регіональним керівникам давалися вказівки не сіяти паніку, про справжні наслідки катастрофи ніхто не був поінформований. Тогочасна радянська преса лише побіжно подавала факти про аварію на ЧАЕС як про виробничий інцидент через порушення правил безпеки працівниками станції, обходячи

питання реальних причин аварії, зокрема тиску на персонал, недоліків будівництва, трагічності ситуації та реальних наслідків для соціуму: «Но все-таки атомный реактор – не газовая плита» [3, с. 4]; «Создателям Чернобыльского РМБК не удалось предусмотреть цепочку упорных нарушений правил его эксплуатации» [3, с. 4].

Авторська інтенція виявляється не лише в аспекті інформативності, наявна певна іронія в описі явищ. Наративна стратегія простежується через лексико-семантичну організацію тексту, який змодельований таким чином, щоб виняткову подію подати як звичайну, не варту уваги: тут домінує термін «аварія». Цей прийом сучасні дослідники називають естетизацією потворного. Визначальним є те, що авторська інтенція журналіста тут ніби «тане», розчиняючись у множинності інтенцій діячів, які презентували читачеві цей текст.

Значна кількість журналістських матеріалів з'явилася 2000 року, оскільки цього року було зупинено реактор 3-ого енергоблоку, що нарешті стало фактом остаточної зупинки ЧАЕС. Знову пожвавився інтерес журналістів та громадських діячів до чорнобильської тематики 2004-го року, коли Європейський банк реконструкції і розвитку оголосив тендер на проектування, будівництво і введення в дію нового саркофага для ЧАЕС. О 13 годині 15 хвилин 15 грудня 2000 року відбулася ця визначна подія (закриття останнього енергоблоку), яка викликала нечуваний інтерес до проблеми наслідків Чорнобильської катастрофи і сприяла написанню відразу багатьох матеріалів на цю тему.

Газета «Українське слово» 14 грудня 2000 року надрукувала інтерв'ю з В. Шовкошитним, президентом міжнародної організації «Союз Чорнобиль». Тема Чорнобильської катастрофи подана не лише в аспекті екологічних проблем, а й проблем економічних, демографічних, соціального захисту населення: «Якщо прогнозований дефіцит електроенергії ще можна буде погасити за рахунок режиму економії, реконструкції теплових електростанцій, то як бути із питанням працевлаштування і компенсацій? У Славутичі працюють 30 тисяч

людей»; «Поки ЧАЕС працювала, увага міжнародної громадськості була прикута саме до її екологічної загрози. Відповідно надходила і допомога. А тепер, із закриттям ЧАЕС 15 грудня 2000 року, Україна залишається наодинці з цією проблемою» [4, с. 6].

Чорнобильській катастрофі присвячено низку публікацій у виданні «Урядовий кур'єр». Одним із перших на подію закриття ЧАЕС відгукнувся Д. Олтаржевський, надруковавши 15 грудня статтю «Безробітний атом». Окрім інших проблем, автор торкається економічної, зокрема перспектив будівництва станції напередодні катастрофи: «Залишаючи станцію, я вкотре звернув увагу на бетонний моноліт п'ятого енергоблока, будівництво якого зупинилося після аварії 86-го. Він був готовий майже на 90 відсотків. Залишалося лише завантажити ядерне паливо і запустити реактор» [5, с. 3].

На цьому прикладі можна з'ясувати особливості авторської інтенції, коли виявляється оцінне ставлення до дійсності. Сучасна наукова думка детермінує інтенційність як складову ментальних станів та процесів людини, яка може бути зведена до спрямованості та повинна характеризуватися наявністю вказівника конкретного процесу чи стану. У момент переходу уваги з одного процесу на інший відбувається рух вектора інтенційності. Отже, вектор інтенційності повинен визначати те, під яким кутом суб'єкт сприйняття бачить той чи інший предмет, процес, ситуацію [8, с. 5].

Завдяки аналізованому медіатексту спостерігаємо, як зміюється вектор інтенційності: увага автора переходить від факту закриття станції до подій незавершеного будівництва напередодні аварії, порушуються проблеми соціального захисту чорнобильців.

У книзі «Атомний синдром Чорнобиля» О. Гусєва також простежується оцінна інтенційність: завдяки констатації факту про аварію на ЧАЕС автор розкриває сутність морально-етичних проблем трансформованого соціуму: «Та, пам'ятаю, пройшло лише кілька тижнів з того жахливого атомного самоудару не тільки по начинці четвертого блока, але й по «начинці» нашого мозку, як самодіяльні, і перш за все, відомчі цензори знову взяли за старе [3, с. 2].

Журналісти багатьох країн висвітлювали тему Чорнобильської катастрофи, у репортажах – констатація фактів, аналіз, прогнозування тощо. У порівнянні з демографічною та екологічною проблематикою білоруських часописів, магістральною темою українських ЗМІ постає культурна руйнація, виокремлюється термін «духовний Чорнобиль». Авторська інтенція спроектована на показ нищення культурних і духовних цінностей українського етносу.

Можна простежити специфіку авторської інтенції на прикладі публікацій у «Запорозькій Січі» та «Запорозькій правді» за 2008 рік, яка спрямована на висвітлення соціальних проблем чорнобильців, заклик бути активними і не байдужими до сучасного стану атомної енергетики в країні: «16 483 громадянина Запорізької області взяли участь в ліквідації цієї страшної техногенної аварії. Від імені міської влади хочу подякувати вам за сміливість, яку, за покликом серця і велінням часу, ви продемонстрували, рятуючи увесь світ від атомної чуми. Хотілося б, щоб ліквідатори Чорнобильської аварії мали гідні умови життя. Наш обов'язок – допомагати цим людям усім, чим тільки можна.

Наша спільна мета – зменшити наслідки цієї трагедії, вберегтися від її повторення. Міська влада додає всіх зусиль для забезпечення всебічної підтримки запорожців, які постраждали від наслідків Чорнобильської катастрофи» [24, с. 3]; «До цих пір працюють старі енергоблоки Чорнобильського типу, які щодня створюють ризик повторення трагедії» [10, с. 3].

Про проблеми Чорнобиля можна прочитати не лише в газетах, журналах, книгах, але й в інтернет-ресурсах. 26 квітня 2018 року відомі письменники О. Забужко і М. Камиш та історик В. В'ятровичі провели у день пам'яті Чорнобильської трагедії відкриту дискусію «Уроки Чорнобиля сьогодні: чи можливо реінтегрувати зону».

Зокрема, йшлося про відчужені території, психологію травми, переосмислення трагедії у минулому і сьогодні; про зламані долі та їх

представлення в літературі. Автори медійного проекту обговорювали художньо-документальний роман нобелівської лауреатки С. Алексієвич «Чорнобильська молитва: хроніка майбутнього» (у перекладі О. Забужко), роман чеського письменника Ї. Гаїчека «Риб'яча кров», що порушує тему затоплених сіл південної Чехії (у перекладі І. Забіяки), та повість М. Камиша «Чормет», що порушує тему життя поблизу зони сьогодні [9].

Отже, тема Чорнобильської катастрофи, незважаючи наплинність часу і накопичення інших важливих проблем, не перестає хвилювати письменників та журналістів, залишається актуальною і донині.

Список використаних джерел:

1. Гундорова Т.І. Пост-Чорнобиль: катастрофізм як нова національна ідея. – URL: <http://life.pravda.com.ua/columns/2012/04/26/101231/>
2. Гусев О.П. Атомний синдром Чорнобиля [Текст]: літературно-художнє видання / Під заг. ред. В.В. Дурдинця. К.: Видавничий центр «ДрУк», 2001. 272 с.
3. Гусев О., Покровський О. Скафандр для реактора // Вечерний Киев. 1986. №34. 18 серпня. С. 4.
2. Ковальський Т., Чорнобиль – це проблема на сотні років // Українське слово. – 2000. №50. 14-20 грудня. С. 6.
4. Олтаржевський Д. Безробітний атом // Урядовий кур'єр. 2000. №234. 15 грудня. С. 2 – 3.
5. От совета министров СССР // Известия. 1986. №17. 30 квітня. С. 2.
6. Пам'ять – загибим, шана – живим // Запорізька правда. 2008. №63. 26 квітня. С. 1 – 2.
7. Пронин А.А. Авторская интенция в информационной тележурналистике: опыт практического анализа // Вестник Томского государственного университета. Филология. 2014. №1 (27).
8. Трубаева Е.И. Авторская интенция как основа интерпретации англоязычного художественного текста. – URL: http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/18323/1/Trubaeva_Avtorskaya.pdf

9. Уроки Чорнобиля сьогодні: чи можливо «реінтегрувати» зону. – URL: <https://litcentr.in.ua/news/2018-04-26-8120>

10. Хілько І. Чорнобиль нам не забути ніколи // Запорозька Січ. 2008. №82. 26 квітня. С. 3.

У статті досліджується роль авторської інтенції у публіцистиці на прикладі матеріалів про Чорнобильську катастрофу. Акцентовано, що у момент переходу уваги з одного процесу на інший відбувається рух вектора інтенційності. Отже, цей вектор повинен визначати те, під яким кутом суб'єкт сприйняття бачить той чи інший предмет, процес, ситуацію.

Ключові слова: публіцистика, Чорнобильська катастрофа, авторська інтенція, українські ЗМІ, наративна стратегія.

In the article the role of author intencii is probed in a publicism on the example of publications about the Chernobil'sku catastrophe. It is accented, that in the moment of transition of attention from one process there is motion of vector of intenciynosti on other. Consequently, the vector of intenciynosti must determine that, under what corner of sub"ekt perception sees a that or other object, process, situation.

Key words: publicism, Chernobil of katastofa, author intenciya, Ukrainian MASS-MEDIA.

Ігор Павлов

студент Університету державної фіскальної служби України

ОНТОЛОГІЯ ДУХОВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОКУЛЬТУРІ: ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ

Увійшовши у ХХІ століття, яке сьогодні називають постіндустріальним, суспільством постмодернізму, інноваційних технологій, ми спостерігаємо, що морально-етичні чинники знову ж таки постали як домінантні. Низку глобальних проблем сучасності (екологічних, демографічних, війни і миру, тероризму, голоду, епідемічних хвороб, культури тощо) може вирішувати особистість зі сформованим колом ціннісних орієнтирів.

Як відомо, одна з найпоширеніших дефініцій цінності, яка є центральним поняттям аксіології, визначає її як значущість певних реалій дійсності з точки зору потреб людини і суспільства. Зокрема, в етиці серед категорій, що позначає вищу моральну цінність, виокремлюється категорія добра. До вищих моральних цінностей відносяться також правда, справедливість, щастя, сенс життя, любов, дружба, і саме усвідомлення цих понять впливає і на свідомість, і на реальну поведінку, через яку, звичайно, пізнається внутрішній світ особистості.

Українська традиційна культура, впливаючи на емоційну сферу людини, поглиблює її почуття і переживання, виховує ціннісне ставлення до іншого, до соціуму в цілому, доповнює і завершує формування цілісної картини складного і суперечливого світу. В основі змісту фольклорних творів – рецепції, які виникають як реакція людської свідомості на різні важливі проблеми життя, часто виняткові, радісні або трагічні. Тут презентується духовний універсум особистості, витворений системою цінностей, які склалися упродовж життя.

Варто зауважити, що вплив пріоритетних моральних цінностей селян на світогляд українського народу, на специфіку сприйняття ним подій, явищ протягом XIX – початку XX ст. був настільки визначальним, що дослідники українського фольклору, не вдаючись до конкретного аналізу, тривалий час говорили про український менталітет як землеробський. Отже, з поля зору подекуди виходили не тільки соціальні витоки української національної самобутності, а й хронологічні рамки її еволюції.

Студії В. Антоновича, М. Драгоманова, Ф. Вовка, П. Чубинського, присвячені особливостям життя та побуту українців, звичаїв, вірувань, складають інтерес у процесі вивчення специфіки формування кола ціннісних орієнтирів. Спроби дослідити еволюцію народних поглядів на окремі явища суспільного й приватного життя були доповнені працями представників діаспори (І. Огієнко, С. Килимник, О. Кульчицький, Б. Цимбалістий, В. Янів, М. Шлемкевич). Питаннями зіставлення наративного розуміння та засвоєння, особливою наративною функцією фольклору в етнічній культурі займався П.

Рікер. Цінні положення містяться в працях російських філософів (О. Дробницький, Р. Апресян), які студіювали різні аспекти творення та прагматики прислів'їв та приказок. Актуальним сьогодні є аксіологічний підхід у вивченні змістових характеристик паремій, оскільки ці зразки відіграють важливу роль у процесі розвитку соціуму, зокрема у формуванні кола ціннісних орієнтирів. З'ясування ієрархії моральних цінностей в українському паремійному фонді і є метою нашої статті [3; 5].

Заважимо, що прислів'я та приказки відобразили багатовіковий досвід українства, своєрідне світовідчуття, світосприйняття й світорозуміння. Учені зауважують, що традиційна канонічність та метафоричність прислів'їв виявляють філософське осмислення різних життєвих колізій : «Аби чоловіка розпізнати, треба його за серце взяти» «Гора з горою не зійдеться, а чоловік з чоловіком завжди» [7, с. 903]; «Життя закоротке для щастя, але задовге для терпіння» [7, с. 82], «З ким жить, того не треба гнівить» [7, с. 83], «Будь сильним духом, а не новим кожухом», «Де є життя, там є й надія» [7, с. 82].

Згадаймо, що давньогрецький філософ Арістотель називав прислів'я «священними залишками стародавньої філософії, без яких вона була б для нас повністю втраченою» [2, с. 12]. Інтерес до паремійного фонду українців засвідчує вихід перших рукописних пареміографічних збірників східнослов'янського фольклору, зокрема, «Приповістки (або теж прислів'я) посполитые и азбукою ради скорішаго (якого слова) поісканя...» К. Зіновієва, рукописний збірник прислів'їв та приказок 30-40-х років XVIII ст. І. Ушівського та ін.

Збірка видатного діяча українського культури барокового періоду К. Зіновієва була визначною подією свого часу. Вона містить 1500 різноаспектних паремій, які вирізняє логічна та художня довершеність [4].

Українським пареміям присвятив одну із студій І. Франко. У дослідженні «Галицько-руські народні приповідки» учений акцетував: «Народ високо шанує глибоку, стислу, мудру думку, що її довгі часи переховує в собі прислів'я : східні народи звуть прислів'я «квітами мови, нанизаними перлинами»; греки та

латинці «домінантною думкою»; англійці, французи та італійці – «плодами досвіду» [8, с. 7].

Л. Голишкіна, розкриваючи модель світу в українських народних пареміях, звертає увагу на її архаїчний характер та проблематичність. Поринувши в далеке минуле, варто розглядати людину, світ у трьох аспектах: людина і природа, людина і суспільство, людина і людина. Звертаючись до збірника Матвія Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864 р.), авторка наводить паралелі в слов'янському фольклорі. У розділі про гордість візьмемо кілька приказок та прислів'їв [11, с. 142]:

1. «Гордим Бог позбива рога» – тут зовнішнє змістове оформлення змальовує бідну мізерну людину, яка має горду душу. Опозиції: душа-тіло, гордість-убогість; у загальному змісті знаходимо думку про можливість високої ідеї в «низькій» формі. 2. «Чоловік гордий, як пузир водний» – у зовнішньому змістовому оформленні людина порівнюється з явищем природи (опозиції: людське-природне, живе-неживе), а загальний зміст доводить, що гордістю довго не проживеш (опозиції: тривале-коротке, гордий-сумирний) [3].

Отже, аналіз наведених паремій засвідчує, що пріоритетною цінністю замість невмотивованої гордині у процесі взаємовідносин народ обирає скромність, простоту, сердечність.

Дослідниця Н. Ковальська, аналізуючи когнітивний аспект паремій, наголошує на зв'язку їх морально-етичного змісту з первісною вербалізацією понять, явищ, міфологією тощо [5]. Як відомо, у древності людина жила з усвідомленням того, що вона перебуває у світі могутньої і таємничої природи, оскільки у процесі трудової діяльності постійно зіштовхувалася із ворожими стихіями – буревіями, повеннями, грозами тощо, відчуваючи свою дочасність, безпорадність і беззахисність. Життєво важливе прагнення – мати добрий урожай спонукало первісну людини якимось чином задобрити сили природи, отримати прихильність, жадане добро і щастя. Отже, сонце, дощ, вітер, вогонь, земля, небо, вода ставали божествами. Цей аспект відображено у древніх пареміях: «Багатообіцяюча весна, та вирішує не одна вона», «Весна красна

квітами, а осінь – плодами», «Дощ – годувальник усього людства: кращої благодаті досі не знати», «Сонце, «Земля і вода – найперші годувальники», «Не буде води – не буде й трави», «Небо, землю, вогонь і воду ганити не можна» [6, с.19-107].

Із часом у таких стародавніх пареміях відбувалися семантичні трансформації, значна частина з них почала вживатися у переносному значенні для окреслення різних морально-етичних понять: добра, зла, надії, волі, справедливості, сорому, совісті тощо: «Засвітить сонце і в наше віконце», «Велика риба у калюжах не водиться», «Диму без вогню не буває», «Який батіг, таке й стадо», «Крутить, як швець шкурою» [6, с. 22-284]; «Кожний вітер по своєму дує», «Чисте небо не боїться ні блискавки, ні грому», «Молодий місяць не всю ніч світить» [7, с. 7-14].

На думку сучасних науковців, саме морально-етичні цінності, які сформувалися у процесі соціалізації особистості, синтезували набутий досвід у сфері моралі, світоглядні позиції, стали основою усього життя. Закріплені у традиціях, звичаях, відображаючи потреби як окремої особистості, так і суспільства загалом, морально-етичні цінності є вивіреними часом, носять загальноприйнятий характер і не змінюються під впливом приватних поглядів, інтересів і обставин. І. Снегирьов, зокрема, наголошував : «Здається, ніде настільки різко й яскраво не висловлюється зовнішнє і внутрішнє життя народів усіма його проявами, як у прислів'ях, у яких утілюється його дух, розум і характер» [10, с. 10].

Сучасні дослідники морально-етичні цінності українського народу визначають за такими критеріями: ставлення до себе (формування власного «Я-образу», самоідентифікація, у тому числі і національна, самоповага, почуття власної гідності); ставлення до тих, хто нас оточує, (повага до людей, правдивість, доброзичливість, турбота, готовність допомогти); до природного середовища (любов і бережливе ставлення до природи); до Батьківщини (любов до України, шанування традицій, звичаїв і культури українського народу); до

трудової діяльності (дисциплінованість і відповідальність за результати своєї праці).

Основними функціями морально-етичних цінностей є пізнавально-гуманістична, сенсо-імперативна та ціннісно-регулятивна [9].

Як свідчить аналіз паремійного фонду, понад третину національних надбань становлять прислів'я та приказки, які окреслюють коло моральних цінностей людини. Зокрема, у деяких зразках гумор поєднується з сатирою, реальні характеристики із філософськими роздумами, наявні також метафори, гіперболи тощо: «Двом панам важко служити», «Нехай буде бідне, аби було гідне», «Цей світ, як маків цвіт: сьогодні цвіте, а завтра пропаде» [7, с. 156], «Хто багато бажає, той ніколи щаслив не буває» [7, с. 151].

Варто зауважити, що моральна цінність вчинку виявляється за допомогою порівняння з визнаним усім суспільством ідеалом добра, який фіксується у вигляді певного комплексу моральних норм, правил належної та рекомендованої поведінки. Щоденне життя особистості проходить у постійній боротьбі мотивів, напруженні духовних сил. Думки людей приховані від інших, однак саме в реальній поведінці виявляється сутність людини. Здійснення того чи іншого морального вчинку не лише характеризує особистість, а також є важливим засобом її формування, чинником окреслення морального ідеалу. У збірці «Прислів'я та приказки» М. Дмитренка представлений цілий блок паремій на тему: «Добрі, злі, чесні, безсовісні»: «Доброму всюди добре», «Добре ім'я краще багатства», «Добре роби – добре й буде» [7, с.113].

Аналіз паремій засвідчує, що українці з осудом в усі часи ставилися до крадіїв, лихословів, крутіїв, ледарів: «Краще своє латане, аніж чуже хапане», «Для злодія ні дня, ні ночі – краде, коли захоче», «На брехні далеко не в'їдеш», «Хитрого од лукавого не одрізниш» [7, с. 115-117], «Від лежі не буде одежі, від спання не буде коня» [7, с. 125]. Натомість у пареміях, створених народом упродовж віків, виокремлюється шанобливе ставлення до праці і навчання: «Вчений іде, а неук слідом спотикається», «Вчення і труд поруч ідуть», «За науку цілуй батька й неньку в руку», «Шануй учителя, як родителя», «Хто

вчиться змолоду, не знає на старість голоду» [7, с. 108-109]. Повага і любов до батьків – у центрі багатьох прислів'їв та приказок: «Хто матір забуває, того Бог карає», «Без матері і сонце не гріє», «Батько і мати – то сонце гаряче» [7, с. 1-72].

В. Анікін, досліджуючи систему паремій, зауважував: «Створені у віках, переходячи від поколінь до поколінь, прислів'я та приказки підтримували основи народного життя, зміцнювали моральне й духовне обличчя народу. Це ніби духовний «кодекс», який регламентував життя кожної простої людини. Ці прислів'я виражають ті думки, до яких народ прийшов у процесі своєї суспільної практики» [1].

Отже, як засвідчує аналіз паремій, система сформованих ціннісних орієнтацій допомагає розмежувати істотне та неістотне, утворити своєрідну вісь свідомості, спадкоємність певного типу діяльності та поведінки. Завдяки пареміям людина ідентифікується в соціумі, вчиться правильно жити, спілкуватися. Вони служать формуванню націоцентричного світогляду, морального та естетичного ідеалів.

Список використаних джерел:

1. Адоньева С. Б. Прагматика фольклора. – СПб.: Изд-во С. – Петербургского госуниверситета, 2004. 312 с.
2. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. Минск: Литература. С. 1064 – 1112.
3. Голишкіна Л. Українські паремії в слов'янському фольклорі // Література. Фольклор. Проблеми поетики: [зб. ст.] / Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка; [редкол.: Г.Ф. Семенюк та ін.]. К.: Київський ун.-т., 2009. Вип. 3. С. 65 – 71.
4. Зиновіїв Климентій. Приповісті посполиті / Климентій Зиновіїв / Підг. Тексту І.П. Чепіги. К.: Наукова думка, 1971. 392 с.
5. Ковальська Н. Паремії як засіб відображення когнітивних процесів // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2004. Вип.34. – Ч.1. С. 412 – 418.

6. Міщенко М., Міщенко Н. Слово батьків – з усіх віків. К.: Богдана, 1998. 1136 с.
7. Народні прислів'я та приказки / Упоряд., передмова М. Дмитренка. К.: Видавець Микола Дмитренко, 2008. 176 с.
8. Наукове Т-во ім. Шевченка. Етнографічна комісія. Етнографічний збірник / видає етногр. коміс. Наук. Т.-ва ім. Шевченка. – У Львові : накладом Наук. Т.-ва ім. Шевченка: з друк. Наук. Т.-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1897. Галицько-руські народні приповідки. Т. 2. (Кравець-Пять) / зібрав, упоряд. і пояснив Іван Франко. 1908. X, 301-612 с.
9. Разумцева Г.І. Поняття «Морально-етичні погляди народу» в контексті сучасної моральної філософії // Мультиверсум. 2003. №33. С. 75 – 90.
10. Снегирев И.М. Русские народные пословицы и поговорки. М.: Эксмо, 2010. 576 с.
11. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка. К.: Либідь, 1993. 768 с.

Статтю присвячено дослідженню специфічних змістових характеристик українських паремій, зокрема, аксіологічному аспекту, оскільки йдеться про вплив цих фольклорних зразків на формування кола ціннісних орієнтирів особистості, морального та естетичного ідеалів.

Акцентовано, що моральна цінність вчинку виявляється за допомогою порівняння з визнаним усім суспільством ідеалом добра, який фіксується у вигляді певного комплексу моральних норм, правил належної та рекомендованої поведінки.

Ключові слова: аксіологічний підхід, моральні цінності, ідеал добра, моральні норми, паремії, націоцентричний світогляд.

The article is devoted research of specific semantic descriptions of the Ukrainian paremiaes, in particular, to the aksiologichnomu aspect, as speech goes about influence of these folk-lore standards on forming of circle of valued orientiriv of personality, moral and aesthetically beautiful ideals. It is accented, that the moral value of act appears by comparing to acknowledged all society by the ideal of good,

which is fixed as a certain complex of moral norms, rules of the proper and recommended conduct.

Key words: aksiologichniy approach, moral values, ideal of good, moral norms, paremiaes, naciocentrichniy world view.

Тарас Полковенко

кандидат філологічних наук, заступник директора Інституту журналістики
Київського університету імені Бориса Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В СУЧАСНОМУ МЕДІАТЕКСТІ

Підготовка журналіста – справжнього фахівця інформаційної галузі – потребує ретельного дослідження галузевої проблематики, зокрема, принципу об'єктивного відображення дійсності.

Розвиток періодики має базуватися на уявленні про основний зміст діяльності журналіста – створення журналістських текстів, які покликані послідовно, об'єктивно й детально відображати соціальний простір, людину і суспільство. На перший план творчої праці журналіста необхідно ставити проблему актуальності газетно-журнальних матеріалів [1], які мають бути зосереджені на щоденних подіях у соціумі, фактах, ситуаціях, процесах, точках людського інтересу тощо.

Одним із основних підходів у сенсі визначення актуальних для журналіста тем є погляд на соціальний простір, заснований на визначенні зафіксованих у людській свідомості проблем різних рівнів. І нехай результати такого визначення можуть не завжди відповідати дійсності, наявні у повсякденній людській практиці речі є основою соціального буття і можуть виступати джерелом журналістської інформації.

Природно, що журналістика, оперуючи інформаційною сферою, не може в процесі розвитку не спиратися на проблему як важливу категорію соціального простору [2]. Проте проблема має мислитися журналістом на першому етапі творення журналістського матеріалу як синонім поняття «тема».

Примітним є той факт, що сама журналістика є в більшості випадків своєрідним провідником проблемного підходу до буття. Проблеми усвідомлюються, фіксуються, міняються і розв'язуються суспільством, але це означає, що й журналіст у ході підготовки матеріалу повторює таку саму схему [3]. Важливу роль у цьому виконують наукова та культурна діяльність суспільства.

Журналістика діє через ті самі комунікації, якими представники соціального простору постійно передають певні проблемні конструкти. Тому логічно передбачити такий принцип роботи журналіста, за умовами якого реальну проблематику соціального рівня, що фіксується суспільством, необхідно відображати в інформаційному середовищі також постійно [4].

У дійсності така задача для сьогоденної української журналістики виявляється дедалі складнішою у виконанні. По-перше, сучасний соціум щорічно нарощує число проблем: загальна кількість проблемних питань, з якими стикається сьогодні людство, значно перевищує цифру 10000. По-друге, ці проблеми поглиблюються, зливаються, стають комплексними, виникають у нових сферах життя людини. По-третє, все більша кількість сучасних проблем носить гуманітарний, складний характер, пов'язаний з небажанням або невмінням людей розв'язати ці питання. Примітним є те, що упевненість сучасного суспільства в можливості здійснити крок у краще майбутнє поступово зникає, а це додатково стимулює зростання кількості важко вирішуваних у нинішній час проблем.

Щоб розібратися, що сприяє творенню справді актуального матеріалу для публікації, варто пригадати про специфічний інформаційний характер журналістського тексту. Такий текст має бути завжди присвячений конкретним обставинам поточної дійсності: людям, подіям, ситуаціям. Необхідними тут є описові конструкції й аналітичні фрагменти. Саме зіставлення наявних у тексті фактів дійсності з певною проблемою створює передумови для актуалізації журналістського матеріалу в людській свідомості та прагнення осмислити конкретну тему.

Аналіз різночасових журналістських матеріалів указує на те, що будь-яка проблема передусім існує за межами тексту, але саме журналістський текст здатен визначити місце проблеми в соціальному просторі. Журналістський матеріал виходить на вищий інформаційний рівень тоді, коли в ньому виводяться оцінки і пропонується розуміння конкретних фактів соціального простору. В будь-якому випадку фокусування на проблемі є способом пошуку розв'язання цієї проблеми.

У журналістському тексті варто уникати механічного поєднання фактів і проблем, хоча, звісно, спосіб подачі й характер матеріалу залежить від низки чинників: світогляду журналіста, рівня освіченості, усвідомлення та інтерпретації проблемних питань, уміння передати у фактах найголовніше тощо. Щоб творча праця журналіста була довершеною, необхідно передусім глибоко пізнати ту проблему, яку обрав журналіст як предмет своєї інформаційної діяльності.

Проблеми, про які говорять сучасні журналісти, різноманітні. Але й сама журналістська діяльність сповнена проблемних моментів. Наприклад, у сучасному світі професія журналіста вже давно перестала бути безпечною і спокійною. Під час своєї діяльності журналіст стикається з такими небезпеками, як погрози вбивством або розправою, напад, побиття та перешкоджання професійній діяльності. Тому особиста безпека журналіста – питання першочергової важливості [5].

Можливості правомірного самозахисту закріплені в Конституції України, однак журналісти не мають жодних преференцій над іншими пересічними громадянами щодо захисту від протиправних дій. Засоби самозахисту для журналістів можна поділити на:

- загальні (доступні всім особам);
- спеціальні (доступні журналістам як спеціальній групі осіб, чия професійна діяльність пов'язана з небезпекою для життя та здоров'я).

До загальних можна віднести всі дозволені для цивільного обігу та використання засоби самозахисту [6], що є у вільному доступі для всіх осіб:

- газові балончики, що є найбільш доступним та практичним засобом самооборони, оскільки його застосування не веде до тяжких наслідків, що виключає можливість перевищення меж необхідної оборони (необхідно знати, що нервово-паралітичні гази Є ЗАБОРОНЕНИМИ для вільного цивільного обігу та використання);

- газові пістолети подібно до газових балончиків мають здатність зупиняти агресивні дії;

- сигнальні та шумові «пугачі» (такий засіб самооборони не має жодної фізичної здатності зупиняти, проте може бути використаний для психологічного дезорієнтації та залякування нападника);

- пневматична зброя (такий засіб самооборони зазвичай не є достатньо ефективним та не має належної здатності зупиняти).

У випадку необхідної оборони від протиправного посягання (тим більше – у випадку застосування засобів самозахисту) доцільним є негайне повідомлення про всі обставини, що склалися, до відповідних правоохоронних органів як для подальшої протидії особі, що скоїла суспільно небезпечне посягання, так і для убезпечення себе від карного переслідування.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк І. Л. Сучасна українська колумністика: особливості розвитку // Журналістика. К., 2011. Вип. 10 (35). С. 117 – 121.
2. Тимошик М., Дацюк Г., Таран К. Історія одного журналістського курсу в мемуарах, щоденниках, інтерв'ю, замальовках, записках, есеях, документах, світлинах. К.: Наша культура і наука, 2008. 472 с..
3. Харитоненко О.І. Засоби масової комунікації: література і суспільство: навчально-методичний комплекс. К., 2012. 72 с.
4. Жадько В.О. Особливості впливу інформатизації на формування культурно-комунікативних потреб журналіста в період євроінтеграції // Інформаційний простір: українські реалії: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. Конф., Київ, 19 грудня 2012 р. К.: «ВПК «Експрес-поліграф, 2013, С. 29 – 35.

5. Закони України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»; «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»: За станом на 1 грудня 2006 року / Верховна Рада України. Офіц. вид. К.: Парламентське вид-во, 2006. 40 с.
6. Романюк О. М. Заручники інформації: посіб. К.: Такі справи, 2007. 168 с.

У статті акцентовано на потребі об'єктивного відображення соціального простору в журналістських матеріалах і загальній проблематиці журналістської праці.

Ключові слова: журналістика, соціальний простір, проблематика журналістської праці, масова комунікація.

This article focused on the need for an objective reflection of social space in journalistic materials and the General problems of journalistic work.

Key words: journalism, social space, the issue of journalistic work, mass communication.

Людмила Починок

кандидат філологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

КОНФЛІКТ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ У ДРАМІ В. ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ МЕДВІДЬ»

Експериментально-психологічна драматургія В. Винниченка, що тяжіє до традицій новітньої європейської драми Г. Ібсена, М. Метерлінка, Г. Гауптмана, А. Стріндберга, значною мірою сприяла модернізації українського театру початку ХХ століття, піднесенню його на європейський рівень. Митець постає блискучим новатором уже в ранніх своїх творах, до яких виявляла постійний і жвавий інтерес літературна громадськість.

Появу перших творів В. Винниченка вітали І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський. «І відкіля ти такий узявся?» – щиро дивується авторитетний український критик І. Франко, звертаючись до В. Винниченка. І додає: «Серед млявої, тонко-артистичної та малосилої або ординарно шаблонної та

безталанної генерації сучасних українських письменників раптом виринуло щось таке дуже, рішуче, мускулисте і повне темпераменту, щось таке, що не лізе в кишеню за словом, а сипле його потоками, що не сіє крізь сито, а валить валом, як саме життя, в суміш, українське, московське, калічене й чисте, як срібло, що не знає меж своїй обсервації і границь своїй пластичній творчості, і відкіля ти взявся у нас такий? – хочеться запитати д. Винниченка» [14, с. 139].

Письменник вправно володіє мистецтвом створення захоплюючого драматичного сюжету, надає йому філософської глибини, гостроти морально-етичних колізій, динамізує дію. Характерною для його драм стає інтелектуальність, умовність, поглиблена саморефлексія, словесна гра, зануреність у стихію реальних конфліктів і душевних драм, соціальної та внутрішньої дисгармонії.

З огляду на ідеологічну дразливість імені В. Винниченка, за радянських часів творчість письменника була «табуйованою», а тому осмислюється вітчизняною літературознавчою наукою порівняно недавно. Питання ідейно-тематичного спектру, філософської проблематики та експериментальної поетики драматичних творів В. Винниченка стають об'єктом дослідження у працях О. Гнідан та Л. Дем'янівської [7], В. Гуменюк [8], Г. Костюка [10], Л. Барабан [1], Є. Лохіної [11], Л. Мороз [12], Т. Свербілової [13]. До аналізу окремих аспектів драми «Чорна Пантера і Білий Медвідь» звертаються О. Башкірьова [2], А. Бондаренко [4], О. Брайко [5], О. Ковальчук [9]. Однак ці студії далеко не вичерпують глибини проблематики, складність і суперечність образів-характерів, окреслених у драматургії письменника, унікальність її архітектоніки. Досі залишається широкий простір і можливості досліджень та інтерпретацій драми В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь», що несе в собі чимало пластів закодованого смислу.

Одним з ключових питань, порушених у п'єсі, є конфлікт життєвих цінностей героїв твору, зокрема, любові й сім'ї та краси й мистецтва. Цей конфлікт є наскрізним і визначальним у драмі «Чорна Пантера і Білий Медвідь», а тому й вимагає особливої уваги у нашому дослідженні.

Уже в самій назві твору закладена чітка поляризація поняття добра і зла: богемні імена героїв драми своєю чорно-білою символікою викликають у читача відчуття внутрішньої колізії, що неодмінно має вилитися у серйозне конфліктне протистояння. Таке зіткнення накреслюється у драмі якраз у площині перетину життєвих позицій героїв, їхнього світорозуміння і особливо загострюється у стосунку бачення і осмислення ними таких понять, як шлюб, сім'я, любов, обов'язок. Своєрідним лакмусом і одночасно каталізатором внутрішнього саморозкриття героїв є середовище, в якому вони мешкають, з його богемними законами і принципами, що стосуються насамперед ставлення до мистецтва, та й взагалі, до абстрактного, відстороненого поняття абсолютної краси.

Ці умоглядні поняття накладаються на цілком реальну і доволі драматичну життєву ситуацію, що складається у родині художника Корнія Каневича, відомого серед мистецького оточення як Білий Медвідь. Через суворий вологий клімат тяжко захворіла його єдина дитина-немовлятко Лесик і потребує термінового лікування біля південного теплого моря. Саме на цій проблемі і ґрунтується уся подальша психологічна колізія і трагедія людських стосунків, яку глибоко осмислює й аналізує у своїй драмі В. Винниченко.

Гострий конфлікт накреслюється на зіткненні інтересів та життєвих принципів художника Корнія у його ставленні до сім'ї та мистецтва, — до дружини Рити (яку в богемному середовищі позивають Чорною Пантерою) і сина Лесика та до ідеалу вищої неземної краси, якому служить як жрець. Втіленням цього ідеалу вищої краси у п'єсі стає полотно, що його пише Корній і що має, за потаємним задумом художника, принести йому славу і визнання. Це величний і трагічний образ скорботної Мадонни з дитям на руках, у рисах яких легко вгадуються риси дружини Білого Медведя і його сина.

Якраз через тривале позування у холодній майстерні художника, спеціально прилаштованій для кращого зберігання полотен, і застудився Лесик, який тепер потребує негайного рятунок, а отже — матеріальних видатків, що є непомірними для скромних доходів родини. Єдиним виходом із складної

ситуації може стати лише продаж полотна, до придбання якого вже є чимало охочих, зокрема і найбільш маєтний меценат Мулен, але яке сам Корній вважає недовершеним і не призначеним для продажу. Таким чином, у цій внутрішній конфліктній колізії у душі героя сходяться в смертельному герці любов до дружини і сина й артичний запал талановитого митця, обов'язок перед родиною і жертвне служіння мистецькій красі, та й, врешті, — саме життя і смерть.

У гостру психологічну сутичку між Білим Медведем, що втілює образ жерця мистецтва, і його дружиною Чорною Пантерою, уособленням жриці родинного вогнища, майстерно вплітаються автором світоглядні позиції інших героїв драми, представників середовища паризького мистецького «beau monde», а зокрема — Сніжинки, жінки вільного поводження, визнаної богемної левиці з претензійними жестами на вище розуміння мистецької краси. Саме білява Сніжинка складає чітку, навіть — разючу, опозицію Риті — Чорній Пантері, в своїх поглядах на сім'ю, дитину та й, взагалі, щодо розуміння самої сутності любові. Традиційне кольористичне асоціювання «добро/біле» – «зло/чорне» у драмі «Чорна Пантера і Білий Медвідь» свідомо й експериментально порушується автором штучно імітованим враженням «перевернутого світу», відразу ж створюючи ефект парадоксальності дії, що інтригує читача й поглиблює філософічність і без того екстравагантної п'єси.

Для Рити Каневич поняття родинного вогнища, сім'ї, дитини — це суть її життя, її єство, без якого вона не мислить самої себе. Позиція героїні цілком суголосна із словами Святого Письма: «Чи ви не читали, що Той, Хто створив споконвіку людей, «створив їх чоловіком і жінкою»? І сказав: «Покине тому чоловік батька й матір, і пристане до дружини своєї, — і стануть обоє вони одним тілом», тому-то немає вже двох, але одне тіло. Тож, що Бог спарував, — людина нехай не розлучує!» (Мт. 19,6) [3]. «Я не можу жити без вас... — розпачливо говорить у найвищому душевному напруженні Рита. — Я не знаю, кого я більше люблю, тебе чи Лесика, але знаю, що без половини серця жити не можу, Нію!.. Ми всі троє — одно...» [6, с. 305].

Для Сніжинки поняття сім'ї, родинних зв'язків, батьківської любові і обов'язків не мають жодного сенсу і значення, окрім як значення пут, що сковують свободу, будь то свобода жінки чи свобода митця, свобода творчості. Саме в цій абсолютній свободі, не зв'язаній жодними обов'язками і відповідальністю, і вбачає ця героїня сутність життя, а її світоглядні принципи цілком прозоро перегукуються із подібними викликами сучасної нам глобальної доби. «От що, мій Медведю! — говорить Сніжинка Корнієві. — Сім'я — це дикі, темні інстинкти, це звіряче, а краса — в чисто людському» [6, с. 293]. І коли Рита намагається усовістити чоловіка, який не бажає продати полотно аби здобути гроші для порятунку життя дитини, словами: «Син — один, а полотен ти можеш написати багато... Це ж, Нію, один жах і егоїзм, що ти навіть вагаєшся... Ну подивись на нього, невже ти можеш допустити, щоб це твоє живе, рідне тобі творіння погинуло?.. Це ж ти, частина тебе. І ти оддаси за те мертве рядно?» [6, с. 284], то Сніжинка, навпаки, прагне вирвати Корнія із сім'ї, навіяти йому почуття байдужості до сина: «Ви хто: артист, творець краси чи фабрикант дітей?.. Артист є жрець, артист — весь краса повинен бути, весь! Пелюшки, горщечки, колиски — це не його справа! Двом богам не служать! Хто хоче бути великим артистом, той не повинен бруднити себе. Ну що з того, що помре ваш Лесик? [...] Ну, не стане на світі шматочка м'яса, яке кричить, робить неестетичні штуки і... і в'яже людей. А замість того ви стаєте вільним, легким, ви всі сили дасте тому, що вічне, що вище м'яса! Так-так, Медведю... Краса вічна. Ну, подумайте самі об'єктивно, холодно: не правду я кажу?» [6, с. 292].

І хоча Корній спочатку ще слабко опирається таким аргументам Сніжинки, проте згодом визнає за ними рацію і відверто й цинічно кидає в обличчя дружині, що благає його в пориві останньої надії порятувати життя дитини, тобто — виконати природній для кожної людини обов'язок перед сім'єю, жахливі за своєю нелюдністю слова: «А, для сім'ї, для сім'ї! Все для сім'ї! А чому сім'я для мене не робить? Такої сім'ї я не хочу!.. Я переріс таку сім'ю. Це минулося [...] Все для сім'ї: і честь для сім'ї, і власність, і талант, і

держав... Та що таке? Хай сім'я служить уже чомусь більшому за неї!.. Творчості! Мистецтву. [...] Завели собі сім'ю, і все їй давай, — священна... А к чорту не хочеш? [...] Колись вона була головна, а тепер чоловік виріс. [...] Сім'я мусить нову форму придбати. Годі од сім'ї до всього підходити. [...] Що це, справді, таке? Того не можна, того не можна, те їй давай, це їй давай. [...] Хіба я живу для того, щоб сім'ю содержувати? Сім'я мені головне? Та з якої речі?.. Це колись було. А тепер сім'я хай служить» [6, с. 312–313].

В результаті, Чорна Пантера, доведена смертю дитини до розпачу і божевілля, йде на крайнощі — убиває Корнія і себе, попередньо знищивши ненависне полотно, що стало причиною жахливої трагедії у їхній родині. Отже, можемо припустити, що саме полотно — образ Мадонни з Дитям, яке писав художник Корній Каневич, постає у драмі як промовистий символ, що увиразнює духовну деградацію людини, митця, уособлюючи якраз кардинально протилежні байдужості і цинізму Корнія цінності — любові і жертвності.

Як бачимо, конфлікт життєвих цінностей героїв драми, дедалі поглиблюючись, переростає межі звичайних рефлексій і набирає фатального оберту, адже важливість порушених і зневажених цінностей надто висока для їх компромісного примирення.

Таким чином, можемо констатувати, що окреслений конфлікт життєвих цінностей є одним з ключових у драмі В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь» і несе в собі значний смисловий заряд, що вимагає додаткових глибоких розмислів. Тому нашу студію можна вважати лише початковими загальними заувагами до подальшого серйозного, концептуального осмислення цієї проблеми та й загалом цілого смислового спектру драми.

Список використаних джерел:

1. Барабан Л. Драматургія Володимира Винниченка: новий погляд // Український театр. 2002. № 4–5. С. 32.
2. Башкірьова О. Проблема взаємодії митця і суспільства в драмі В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь» // Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. 1991. № 3. С. 125–130.

3. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / перекл. проф. Івана Огієнка. Київ: УкраїнськеБіблійне Товариство, 2002. 1164 с.
4. Бондаренко А. Художнє новомислення п'єси: дар інстинкту і інстинкт дару: В. Винниченко «Чорна Пантера і Білий Медвідь» // Дивослово. 2005. № 8. С. 51–53.
5. Брайко О. Драма В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь»: характери героїв твору // Українська мова та література. 1997. № 4. С. 5–7.
6. Винниченко В. Чорна Пантера і Білий Медвідь // Винниченко В. Вибрані п'єси. Київ: Мистецтво, 1991. С. 271–330.
7. Гнідан О.Д., Дем'янівська Л.С. Володимир Винниченко. Життя, діяльність, творчість. Київ: Четверта хвиля, 1996. 252 с.
8. Гуменюк В. Європейська модерна драма як тло творчих пошуків В. Винниченка // Всесвіт. 2002. № 1–2. С. 169–180.
9. Ковальчук О. Гримаси танатологічного: краса у лабіринті смерті: два автори про один твір – п'єсу В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь» // Дивослово. 2005. № 8. С. 45–50.
10. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба. Нью-Йорк, 1980. 280 с.
11. Лохіна Є. Пошуки морального абсолюту: ранні драми В.Винниченка // Слово і час. 2001. № 10. С. 43–50.
12. Мороз Л. «Сто рівноцінних правд»: парадокси драматургії Володимира Винниченка. Київ: Віпол, 1994. 206 с.
13. Свербілова Т. Персонажі Винниченкових п'єс – кати чи жертви? // Слово і час. 1993. № 5. С. 32–40.
14. Франко І. Новини нашої літератури: Володимир Винниченко // Літературно-науковий вісник. 1907. Т. 38. Кн. 10. С. 139–141.

У статті осмислюються актуальні проблеми європейської літератури кінця XIX – початку XX ст., серед них – проблема пошуку сенсу життя, проблема переоцінки життєвих пріоритетів, питання добра і зла в

суперечливому духовному світі художника, розкриті у драмі В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь».

Ключові слова: особистість, суспільство, конфлікт, життєві принципи, людяність, любов, сім'я, краса.

The article are comprehended the actual problems of European literature of the late 19th – early 20th century, among them – the problem of search the meaning of life, the problem of revaluation of vital priorities, the questions of good and of evil in the contradictory spiritual world of the artist, disclosed in the drama «Black Panther and White Bear» of V. Vynnychenko.

Key words: person, society, conflict, vital principles, humanity, love, family, beauty.

Антоніна Пронькіна

студентка Університету державної фіскальної служби України

ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ

Дослідженням правової мови вітчизняні вчені почали займатись порівняно недавно, вже в незалежній Україні. Разом із тим актуальність таких досліджень зростає, оскільки юридична мова є динамічною системою, яка відображає ті зміни, що відбуваються у правовій та інших сферах суспільства. Вивченню мови права приділяють увагу такі відомі вчені, як О. Александров, Н. Артикуца, Д. Баранник, В. Власенко, Н. Івакіна, Н. Калініна, А. Марахова, О. Піголкін, Н. Присяжнюк, А. Ушаков та інші, які вказують на функціонально-стильову та жанрово-стильову неоднорідність мови права.

Ми маємо на меті розглянути в статті особливості мовної організації текстів різних стилів, що функціонують в юридичній галузі.

Мова права має свою специфіку, оскільки правники в своїй професійній діяльності послуговуються різними стилями – офіційно-діловим, науковим, публіцистичним та розмовним – залежно від функціонального призначення. Відповідно, юридичні тексти поділяють на такі види: тексти законотворчої діяльності (нормативно-правового акта); тексти правозастосувальної діяльності;

тексти юридичної науки; тексти правової публіцистики. Кожен із текстів представляє певний мовленнєвий жанр і характеризується особливостями структурно-композиційної, семантико-сміслової, інтенційно-прагматичної природи [5, с. 27]. Крім того, правові тексти поділяють на письмові та усні.

Текст — це продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності суб'єкта. Правовий текст може бути інтерпретований як комунікативно-пізнавальна одиниця, без якої право існувати не може. Право в цьому аспекті постає як порядок комунікативних відносин, що виникають на основі нормативно-правової інтерпретації різних правових текстів, що мають як вербальний, так і невербальний характер.

З огляду на те, що тексти закону виражають нормативно-правові приписи, для них характерна стислість, сконцентрованість, однозначність, простота розуміння законів. Наприклад, *«Стаття 14. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону»* [1, с. 4].

Тексти юридичної науки реалізують мислетворну та номінативну функції мови права. Вони є способом подання наукової думки у площині дослідження держави і права. Їм властива наукова ґрунтовність, об'єктивність, зрозумілість, доказовість, точність, неупередженість викладу: *«Поняття системи адміністративного права в адміністративно-правовій науці ще остаточно не визначено. Наприкінці XIX ст. воно взагалі ототожнювалося з поняттям науки адміністративного права, хоча те, що за основу останньої береться система галузі права, не свідчить про їх повний збіг. За радянських часів відповідно до панівного тоді нормативістського підходу система права, складовою якої є система адміністративного права, ототожнювалася з поняттям права. Але якщо право — система норм і система права — те саме, то виходить, що ці поняття тотожні. Вихід із цієї ситуації на початку 90-х років минулого століття запропонував Р. З. Лівшиць. Він обґрунтував — на відміну від суто нормативістського розуміння — визначення права, звівши його*

зміст до трьох компонентів: 1) ідей; 2) норм; 3) суспільних відносин. Це дало змогу розрізняти поняття «прав» і «система права», «право» і «закон», «право» і «законодавство» [4, с. 546].

Тексти правової публіцистики суттєво вирізняються з-поміж інших видів юридичних текстів. Вони є засобом правового інформування населення. На відміну від інших видів юридичних текстів, їм притаманна емоційність, фразеологічна й метафорична насиченість, наявність, окрім юридичної термінології, загальноживаної, наукової та громадсько-політичної лексики, абстрактних слів, мовних кліше тощо. Наприклад, *«Підбиваючи підсумки 2014 р., представники юридичного бізнесу одноставно заявляли про загальний спад і необхідність затягнути паски. Воно й не дивно, адже через війну на Сході й анексію Криму знана частка українського бізнесу просто зникла, в той час, коли іноземні інвестори масово покидали Україну. Юристи стверджують, що серед останніх в нашій державі залишились лише ті, хто не зміг піти через активи, які неможливо вивести»* [9, с.].

Тексти усного юридичного мовлення поєднують елементи розмовного та офіційно-ділового стилів й реалізуються під час ділових зустрічей, нарад, переговорів, бесід тощо. Їм властива найбільша свобода у виявленні думок та почуттів, неповнота або надлишковість мовних засобів, експресивно-емоційна насиченість, суб'єктивність, значна частина персонально-особистісної та okazіональної складової мовлення, повсякденно-побутовий характер, частіше спостерігається недотримання або й свідоме порушення мовних норм, можливе використання позалітературних мовних засобів: професійний сленг, аргі, професіоналізми, okazіоналізми: *підпадати під статтю, зламати рішення*).

Отже, можемо сказати, що стилістична диференційованість мови права обумовлена широкою й розгалуженою сферою її застосування: законодавство, судочинство, нотаріат, діловодство, юридична наука й освіта, правова інформація, правова публіцистика. Правнича мова у кожній із названих комунікативно-функціональних галузей характеризується певним набором

специфічних рис, функцій, інвентарем мовних засобів, композиційною системою функціональних різновидів і жанрово-ситуативних стилів.

В юридичних текстах наукового стилю загальний обсяг тексту створюється через багаторазове повторення одних і тих же лексичних одиниць, що ми й спостерігаємо в наведеному вище прикладі [7, с. 18]. Ці лексичні одиниці, які організують науковий текст, поділяються на загальновживані та спеціальні. Загальновживані тісно пов'язані з лексикою загальнонаціональної мови, а другу групу становлять терміни, «логізована, піддана соціальній обробці та відбору частина спеціальної лексики», обмежена у своєму вживанні певними сферами спілкування і відома в основному тільки фахівцям. Терміни, на думку Л. А. Булаховського, – «необхідна умова для мови науки». «Термінологія – це властивість науки, техніки, політики, тобто сфер інтелектуально організованої соціальної дійсності»[6, с.67]. Терміни, що вживаються в юридичних текстах, за походженням як власне українські, так й іншомовні, що можна простежити на прикладі: *«Для об'єднання зусиль органів державної влади, органів місцевого самоврядування у сфері національно-патріотичного виховання існує потреба у впровадженні єдиної державної політики, адекватних механізмів для консолідації і координації відповідної роботи в економічній, політичній, соціальній, культурній та інших сферах»*. Варто зазначити, що за будовою вживаються як однослівні (закон, право, судочинство), так і терміни-словосполучення (система права, адміністративне право, інтелектуальна власність, юридична особа). Вживання термінів у юридичних текстах дозволяє стисло й гранично точно сформулювати думку, тому що термінологічна лексика дуже інформативна.

Крім лексичних засобів, в юридичній публіцистиці та усному мовленні правників (розмовний стиль) вживаються фразеологізми: – *стояти на сторожі конституційних прав, затягнути паски, зроблено крок до захисту прав, зростає значення політичних виборів, торгівля в мережі інтернет набирає обертів, новий закон про електронну комерцію: de facto перетворюється на de jure* тощо[9].

Існує значна кількість фразеологізмів у підмові права, які використовують у виступах юристів. Наприклад, є фразеологізми, які вживають під час розгляду судової справи: *ухилитися від суду, клопотання про взяття на поруки, відповідна правова процедура, осуджений вперше*, тощо.

Часто від того, як правник спланує свій виступ в суді, залежить кінцевий результат справи, що інколи важить більше, ніж докази та свідчення очевидців. Наприклад: *пред'явити докази, задовольнити згідно з умовами, заслуговувати поблажливості* тощо. Таким чином, щоб справити переконливе враження на присутніх і досягнути позитивного результату у вирішенні судової справи, досвідчені адвокати виважено вживають фразеологізми, цитати з художніх творів, латинські та інші крилаті вислови, аби логічно викласти хід думок, продемонструвати свою ерудицію, вплинути на почуття слухачів, зробити виступ емоційним, колоритним. Зазвичай у професійній сфері правники використовують фразеологізми, які містять оцінні елементи [8,с.198].

Аналіз функціонування різних морфологічних категорій в юридичних текстах показав, що їм властиві яскраво виражені оригінальність, автономність і вибірковість обов'язкових та варіантних морфологічних категорій, стійкість в їх організації. По суті, спостерігається та ж картина, що і в лексиці: порівняно невелика кількість обраних морфологічних явищ завдяки багатократній повторюваності обслуговує з достатнім ступенем надійності різноманітні правничі тексти, створюючи лінгвістичне обличчя певного підвиду літературної мови. Ця вибірковість може розглядатися як та ж відособленість, але яка проявляється інакше, ніж в лексиці.

Специфіка морфологічних засобів в юридичних текстах проявляється у використанні різних частин мови, серед яких переважають іменники, прикметники, дієслова. Наприклад: *«Статус голів громад, депутатів рад громад, районних, обласних рад, порядок утворення, реорганізації та ліквідації виконавчих органів місцевого самоврядування громади, виконавчих комітетів районних, обласних рад, обсяг їх повноважень визначаються законом»* [9, .].

Аналіз нормативно-правових актів (законів, указів тощо) засвідчив переважання в їх текстах дієслівних форм, таких як неозначені форми дієслова (*забезпечити, затвердити, розробити, опрацювати*), дієслова 3 особи однини та множини теперішнього часу (*здійснює, вивчає, забезпечує, формує, організовує; створюють, вирішують, визначають*), безособові дієслова (*визначається, кваліфікується, створюється*). Дієслова вживаються у формах доконаного та недоконаного виду теперішнього часу. Основні значення форм недоконаного виду, які реалізуються в текстах наукового стилю, – це позначення дії взагалі, значення тривалості або постійності дії, а також дії, яка мала місце і сприймається як те, що повторюється. Як бачимо, дієслово виступає конструктивним елементом граматичної організації законодавчих текстів.

Іменники в правових текстах вживаються переважно у формі називного, родового та знахідного відмінків, виступають назвами понять, виконують роль додатків та однорідних членів. Також широко вживаються віддієслівні іменники: *усвідомлення, формування, забезпечення, сприяння* тощо. Прикметники в юридичних текстах входять до нерозкладуваних словосполучень (*старший лейтенант, старший прокурор*), термінологічних словосполучень (*адміністративне право, кримінальний кодекс, інтелектуальна власність*), утворюють ступені порівняння. Для офіційно-ділового стилю юридичних текстів характерне вживання як простих, так і складених їх форм. Семантичні особливості, синтаксичні й морфологічні властивості займенників дають їм змогу поєднуватись з різними частинами мови та виступати різними членами речення. Вони надають юридичним текстам виразності, конкретизують їх зміст.

Щодо синтаксичної організації юридичних текстів, то слід зазначити, що кожний юридичний текст має певну мету, виражає намір (інтенцію) автора – переконати, дати наказ, спонукати до певних дій, повідомити певну інформацію тощо. Особливість юридичного тексту полягає у тому, що його завдання полягає у впливі на поведінку людей, спонукання до дії. Ці тексти

відображають суспільне життя через правові норми як правила належної й обов'язкової поведінки, виконуючи таким чином регулятивну функцію. Найбільш показовим щодо формування стильової якості тексту є речення. Однією з відмінних рис синтаксису юридичних документів є велика частотність вживання простих речень, ускладнених однорідними членами, дієприслівниковими та дієприкметниковими зворотами. Так, в усному юридичному мовленні потреба послуговуватися простими реченнями ускладненого типу пояснюється тим, що прості конструкції легко формуються й легше сприймаються[9, с.178]. У досліджуваних законодавчих актах виявлено також широке вживання складних речень, зокрема складнопідрядних: ***Стаття 12. Повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, центральних органів виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади***[2,с 5 .].

У законодавчих актах, наукових текстах, юридичній публіцистиці, де виникає потреба передавати складніші думки, причиново-наслідкові зв'язки, належну аргументацію, вживаються складні конструкції. Переважна роль складнопідрядних речень з підрядними означальними та підрядними додатковими пов'язана з тим, що законодавчі акти мають розпорядчу функцію.

Аналіз юридичних текстів підштовхує до висновку про три важливі їх складові: логічну, структурну та мовну. Структурна складова стосується побудови юридичних текстів, логічна пов'язана з послідовністю викладу думки. Мовна складова вказує на вживання певних мовних засобів, що відповідають стилю професійного юридичного мовлення. Отже, викладене вище дає підстави говорити про те, що в юридичній сфері функціонують тексти різних стилів, які мають, залежно від стилю, жанру та форми вживання, лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості, які реалізуються в різних текстах.

1. Конституція України. К., 1996.
2. Закон України «Про освіту». К., 1991.

3. Указ Президента України № 334/2015 від 12 червня 2015 року «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді».
4. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України: Підручник. – в 2-х т./ В.Б. Авер'янов / – К., 2004. –1140с.
5. Артикуца Н.В. Мова права і юридична термінологія / Н.В.Артикуца/ – К.,2004.
6. Булаховський Л.А. «Вибрані праці» – у 5 т.; – т.2.–/ Л.А. Булаховський/ – К., –1975–1983.
- 7.Сучасна українська мова / [Пономарів О.Д., Різун В.В., Шевченко Л.Ю. та ін.; за ред. Пономарева О.Д.]. – К.: Наука, 1997. – 400 с.
8. Токарська А.С. Ділове мовлення юристів у схемах і тестах : навчальний посібник / А.С.Токарська – К.: Центр учбової літератури, 2005. – 268 с.
9. Юридична газета онлайн. –12 жовтня 2015 року.

У статті розглядаються особливості мовної організації юридичних текстів різних стилів, аналізується функціонально-стильова та жанрово-стильова неоднорідність мови права. Зазначається, що стилістична диференційованість мови права обумовлена широкою й розгалуженою сферою її застосування та характеризується певним набором специфічних рис, функцій, інвентарем мовних засобів, композиційною системою функціональних різновидів і жанрово-ситуативних стилів.

Ключові слова: мова права, правовий текст, мова, стилі мови лексика, фразеологія, термінологія, граматика тексту

In Article rassmatryvayutsya Features rechevoy organization of legal texts raznyh styles, functional-analyzyruetsya stylevaya and genre-stylevaya inhomogeneities language rights. Ukazyvaetsya, something stylstycheskaya dyferentsyrovannost language rights obuslovljeno uni and razvletvlennoy sferoy its application and harakteryzyruetsya opredelennym set spetsyfycheskyh hell, functions, inventory rechevyh funds, kompozytsyonnoyu system funktsyonalnyh raznovydnostey and sytuatyvnyh genre and styles.

Keywords: language rights, legal text, language, style of language vocabulary, phraseology, terminology, grammar text

Олег Рарицький

доктор філологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

«ВТЕЧА ДО ЖИТТЯ»: ПОСТАТЬ ВОЛОДИМИРА СВІДЗІНСЬКОГО У РЕЦЕПЦІ ІВАНА ДЗЮБИ

Популярність поета В. Свідзінського в інтелектуальних колах шістдесятників була надто високою. Митець приваблював молодих творчих особистостей своєю неголосною і водночас по-особливому промовистою модерною поезією, розкутістю і прозорістю поетичного мислення, самоцінністю й автентичністю буття. Привертала увагу й незмінність особистісної поведінки В. Свідзінського, абсолютно не пристосованого до реалій переломної епохи, але й такого, що культивував свій нонконформізм, і саме це стало причиною його трагічної загибелі та несправедливого забуття. За творчістю Свідзінського молоді автори цього кола вивіряли власний художній хист, формували й утверджували власну манеру письма. Його важкодоступні на той час, та все ж досяжні для особливо допитливих вірші стали предметом жвавих обговорень, їх переписували і завчали напам'ять, а зі згортанням «хрущовської відлиги» активно поширювали у самвидаві. Остаточного заборонити творчість В. Свідзінського і стерти його ім'я із літературної мапи, попри значні потуги, владі так і не вдалося, те ім'я періодично зринало на шпальтах цензурованих видань, у судових справах та самвидавних матеріалах, що, відповідно, провокувало шквал репресивних заходів.

Поет приходив до шістдесятників завдяки виданій у Львові за редакцією Ю. Яновського збірці «Поезії» (1940 р.) [7], що одразу стала своєрідною сенсацією як на ті часи і об'єктом пильної уваги молодих літераторів, саме за нею вони пізнавали й відкривали для себе поета. Нефікційна проза шістдесятників дозволяє відстежити віхи творчого осягання доробку митця. Приміром, уже в таборах В. Чорновіл, формуючи художній смак сина, у листі

від 21 січня 1981 р. радить ознайомитися зі збіркою «Поезії»: «Між іншим, у «моїй» бібліотеці колись була унікальна книжечка поезії Свідзінського, видана Яновським у приєднаному Львові в 1940 році» [9, с. 19]. З наведеної цитати можемо припустити, що із творчістю поета в'язень-дисидент був знайомий ще на зорі раннього шістдесятництва, цілком імовірно під час навчання у Київському університеті.

Перша велика добірка віршів В. Свідзінського під назвою «Ти, уст моїх слово вірне» була надрукована 1968 року в харківському часописі «Прапор» № 1, тобто в час, коли демократичні процеси були остаточно загальмовані й українська культура опинилася в глибокій духовній кризі. Основу публікації склали рукописи недрукованих раніше віршів, які зберегла донька поета Мирослава Володимирівна. Тоді вперше побачили світ сьогодні вже хрестоматійні поезії «На осіннім озері...» «Чи ти чуєш, нечуйвітре...», «Тінь на пісок набережний упала...», «Незмінно жду прибою в час вечірній...», «Над рікою Дінцем...», «Як інколи сумую самотою...» – всього їх налічувалося шістнадцять. Цим поезіям передувала коротка передмова [1] за підписом Б. Василенка, що її написав харківський поет В. Боровий, популяризатор і дослідник творчості Свідзінського. Публікація спричинила розгром редакції журналу «Прапор» і неабиякі проблеми тим, хто був причетний до неї.

Саме об'єктом пильної уваги молодого київського критика І. Дзюби стає добірка віршів Свідзінського, які тільки-но вийшли друком у харківському журналі «Прапор». У «Літературній Україні» від 22 жовтня 1968 р. на основі цього матеріалу він друкує велику статтю про поета, названу його рядком: «Засвітився сам од себе» (з поезії «Чи ти чуєш, нечуй-вітре...») [3]. Тут уперше після тривалого умисного замовчування поета маємо розлогу та глибоку характеристику його творчості, фахове, науково-критичне прочитання його поетичного доробку. І. Дзюба вперше акцентує увагу на органічній природі внутрішньої самосутності митця, інтимно-особистісній картині світосприйняття, індивідуальній манері внутрішнього самозахисту, чого абсолютно не сприйняла тогочасна критика, про що йтиметься у тексті далі.

Взаємозв'язок між заголовком і текстом цієї праці є дуже суттєвим, оскільки інтригує й налаштовує читача на зацікавлення постаттю митця, його творчістю та непростю долею. Назвопозначення «Засвітився сам од себе» сприймається як модель імпліцитної поведінки митця, який органічно, внутрішньою силою свого єства не прийняв постулати агресивної радянської епохи й своєю творчістю вже на підсвідомому рівні активно суперечить і протистоїть їй.

Своїм завданням І. Дзюба ставить ознайомити читача із незвичною й оригінальною поезією митця, яка різьчить контрастувала із доробком соцреалістів, озвучити проблематику й мотивну структуру творчості, означити масштабність мистецького звучання. Як стверджує автор статті: «Загалом же поезія В. Свідзинського досить розмаїта і різнорідна. Аж дивно, що поет, котрий написав так мало (принаймні нам відомо мало з написаного ним), здавався таким пасивним, відстороненим від буянства життя (з тих, хто «вариться у власному соку»), – насправді такий багатий, різноякісний і багатоликий. Він і виразно суб'єктивний лірик, і епічний хист йому не чужий; журна задума і миродайний спокій споглядання так само йому притаманні, як і невідома екзистенційна тривога; чіпка помічальність і добротна реалістична описовість лучаться в нього з тим, що тепер звуть, «еліптичністю» поетичного мислення, а пафос натуральності, природності – з химерною міфотворчістю» [...] [3, с. 4]. Феноменальність поезії Свідзинського критик добачає в метафорично-асоціативному мисленні, у виразній індивідуальності сприйняття світу, глибокій емоційно-чуттєвій сфері внутрішнього самовияву і самоспоглядання, у винятковому чутті імпліцитної свободи. У своїх спостереженнях І. Дзюба зауважує невловиму пластику художніх деталей та образів, підпорядковану лише поетичній інтуїції автора, позбавлену раціоналістичних і дидактичних настанов та наповнену знаками й символами особистісного світосприйняття. Авторський світ міниється світлотінями, які руйнують повсякденну аморфність і сірість буття, сповнюють його небуденною радістю, незвичною красою і гармонією.

Критик повсякчас акцентує виняткову індивідуальність В. Свідзінського, яка проявлялася як у зовнішніх, так і внутрішніх характеристиках митця. За своїм органічним складом він залишається абсолютно непомітним й непоміченим у колі тогочасних авторів, які декларували соцреалістичні ідеї і витісняли його талант на маргінеси літературного процесу. Поет й не намагався зайняти будь-яку суспільну нішу, сторонився власної затребуваності, і в такій поведінці виразно помітна його індивідуальна сутність. Як стверджує І. Дзюба: «В. Свідзинський не відзначався ні творчим розмахом, ні енергією шукань, ні просто навіть продуктивністю. Нічим не звертав на себе уваги, не був індивідуальністю вочевидь яскравою, яких потребувала й на яких багата була та доба» [3, с. 3].

Із матеріалів усної оповіді (інтерв'ю) дістаємо відомості про рецепцію доробку В. Свідзінського його сучасниками. Зокрема, в письменницькому діалозі Є. Сверстюка з В. Шевчуком романіст згадує свою давню розмову з І. Сенченком, який відгукувався про В. Свідзінського як про поета-аутсайдера, витісненого соцреалістами на маргінеси літературного процесу. Таке твердження цінне тим, що дає змогу виробити критичний погляд на постать митця в умовах тотального вихолощення художньо-вартісних творів епохи соцреалізму й додатково підтвердити висловлені міркування І. Дзюби. Дослухаймося до сказаного В. Шевчуком: «Колись я, до речі, запитував дуже симпатичного чоловіка Івана Сенченка, який щиро вболівав за літературу й привітав прихід шістдесятників: «Скажіть, от зараз ми відкриємо для себе велике ім'я Свідзінського. А як ставилися до нього ви, сучасники, чи хтось розумів його велич?» Він подумав і відповів: «Ні. Свідзінський працював коректором, був такий непримітний, зігнутий, ніхто його не чув і не бачив і всерйоз не сприймав».

І в той же час ходили, розвернувши плечі, Корнійчук, Микитенко та інші, котрі були переконані, що саме вони – фарватер української літератури. Але в тому-то й річ, що ніхто з них і не підозрював, що фарватер української літератури – творчість саме цього непримітного чоловіка, якого ніхто не знав»

[2, с. 3]. Наведений уривок допомагає сформувати психологічний портрет В. Свідзінського, зокрема, акцентує його інтровертність; водночас ілюструє далеко не тотожні погляди на його особу сучасників і літературних наступників.

Попри тотальне ігнорування постаті і творчості поета І. Дзюба має наукову сміливість висловити свою думку на предмет рецепції його літературного доробку. «Вся її природна тканина, вся її внутрішня структура, її глибинний сенс постають інакше, значиміше в світлі пізніше набутого історичного й літературного досвіду. Володимирові Свідзинському випала доля тих поетів, які набирають остаточної розмірів та остаточної значущості свого обличчя з бігом часу і які для нащадків можуть важити чи не більше, ніж для сучасників», – зауважує критик [3, с. 3].

У статті «Засвітився сам од себе» І. Дзюба вперше у вітчизняному літературознавстві порушує питання про дискурс самоти, мовчання, тиші і добачає в цьому виразну особливість поезії В. Свідзінського. Самота прочитується як індивідуальна потреба відсторонитися від світу, позбутися залежності від нього, піднятися над ним і знайти спосіб та можливості внутрішньої самозосередженості, розкошування в собі й мимовільної протидії зовнішнім чинникам. Тиша у поезії Свідзінського тотожна поняттю самоти, розгортається у площині унормованого ритму життя, позбавленого зовнішніх впливів, набуває неперебутньої радості насолоджуватися простим та буденним і в цьому бачити небуденну красу. Як стверджує І. Дзюба: «Самота» В. Свідзинського – спокійна, добра і роздумлива, а його «тиша» – м'яка, ненапружена, врівноважена. Це самота вивільнення від випадкового й дріб'язкового задля сутнього; це тиша неперервного самонародження життя, тиша триваючого дива самоусвідомлення і все нового відчуття своєї глибинної причетності до великого і радісного кругообігу природи» [3, с. 3].

Самота і тиша у Свідзінського видозмінюються у мовчання і в цій тріаді автор сповна розкриває свою мистецьку самототожність, хист сягати мистецького апогею, сконцентрувавшись на власній творчості, поневажати

зовнішні впливи і творити свій високий художній світ. «Його мовчання – дуже об'ємний стан духу. Є в нім і щось від тієї одвічної заздрої недовіри поетів – жерців слова! – до слова. Є і повага до святості слова, а може, й громадянська чеснота. Однак головне – це потреба охоронити свою внутрішню тишу, дати їй визріти, виступенюватися до духовного екстазу», – зазначає І. Дзюба [3, с. 3]. Символи-поняття самоти, тиші, мовчання сприймаються як окремі грані індивідуалізованого світу митця, набувають екзистенційного змісту і характеризують вектор особистісної поведінки митця, визначають його духовну і творчу точку опертя, його цілковиту відстороненість від абсурдної дійсності. Як стверджує Я. Поліщук: «Така стратегія була, власне кажучи, адекватним вираженням його прагнення зберегти свою ідентичність через проекцію на творчість та консервацію у творчості, вона виражала органічне розуміння принципової невписуваності його авторського естетичного проекту в офіційний канон та кон'юнктуру пропозицію» [5, с. 10].

Щоправда, доля цієї публікації, як і самого автора, була незавидною. Вже 27 грудня 1968 р., за два місяці після виходу з друку статті «Засвітився сам од себе», у «Літературній Україні» з'являється анонімна публікація «На передові рубежі сучасності» за підписом «Наш кор.», у якій піддається обструкції як дослідження опального критика, так і постать багатостраждального поета. У статті йдеться про звітні збори київських письменників-комуністів, де й було гостро критиковано працю І. Дзюби про Свідзінського, а також засуджувалися інші «відхилення» у літературі. Дослідження, що волею обставин прорвалося на шпальту «Літературної України», сприймалося як ідеологічний недогляд, оскільки поезія В. Свідзінського цілковито суперечила методології соцреалізму й не відповідала запитам тієї епохи. Як стверджує Е. Соловей: «Різко негативна офіційна реакція на статтю Дзюби засвідчила неохолу за цілі десятиліття неприязнь системи та «людей системи» до поета, що мав відвагу бути собою; засвідчила ця реакція також і небажання визнати правду про його загибель» [8, с. 226].

Перш, ніж вдатися до брутальної критики письменників, що допустилися ідейних помилок, анонім перелічує успіхи, що їх досягла за звітний період українська радянська література «під мудрим керівництвом комуністичної партії». Безіменний автор акцентує увагу на ворожих втручаннях імперіалістичних країн, які підривають авторитет радянської держави і негативно впливають на творчість письменників, що піддаються цим руйнівним впливам. Письменники-комуністи Н. Рибак, К. Басенко та О. Полторацький гостро критикують ідейну та політичну незрілість, хибну позицію окремих авторів, серйозні ідеологічні прорахунки у їхній творчості. На тих зборах огульній критиці піддано романи О. Гончара «Собор» та П. Загребельного «День для прийдешнього». Як ідеологічний недогляд керівних письменницьких органів розглядається і вихід друком статті І. Дзюби про В. Свідзінського «Засвітився сам од себе». «Ми не можемо бути байдужими, коли окремі товариші припускаються ідейних помилок і, до того ж, часом не реагують на справедливую критику. Відомо, що статті І. Дзюби видаються за кордоном нашими ворогами, а він, автор, не зробив з цього ніяких висновків», – йдеться у статті «На передові рубежі сучасності» [4, с. 3]. Відтоді стаття Дзюби на тривалий час проскрибована, поширювалася лише у самвидаві, і вперше вийшла друком у 1975 р. в зарубіжному виданні В. Свідзінського «Медобір» [6].

Попри заборони і нищівну критику, стаття І. Дзюби мала значний науковий і суспільний резонанс й спровокувала цілий спектр думок щодо подальшого осмислення творчості В. Свідзінського. Офіційне літературознавство усією силою свого владного впливу протистояло популяризації імені В. Свідзінського, брутально витісняло його поза межі літературного процесу. Натомість шістдесятники, які у буквальному сенсі перебували в полоні його поезії, абсолютно не приймали диктаторські приписи ідеологічної критики, відкрито утверджували неперебутню значущість автора в українській літературі. І. Дзюба думки свого покоління акумулював у статті «Засвітився сам од себе» і силою власного критичного мислення сформулював

координати творчої поведінки В. Свідзінського, які визначали глибокий індивідуалізм митця, його духовну суверенність, мистецьку самототожність й свободу поетичного мислення.

Список використаних джерел:

1. Боровий В. Передмова до публікацій поезій В. Свідзінського // Прапор. 1968. № 1. С. 56. Підпис: Б. Василенко (псевд. В. Борового).
2. «Був крик душі, тепер вже свист»: [діалог Є. Сверстюка і Вал. Шевчука] // Літературна Україна. 1994. 14 лип. С. 3.
3. Дзюба І. «Засвітився сам од себе» // Літературна Україна. 1968. 22 жовт. С. 3 – 4.
4. На передові рубежі сучасності!: Із звітно-виборних зборів письменників-комуністів Києва // Літ. Україна. 1968. 27 груд. С. 1,3.
5. Поліщук Я. Поезія в епоху «програмування» творчості // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки: Випуск 13. Кам'янець-Подільський: ПП Заріцький, 2006. С. 3 – 12.
6. Свідзінський В. Медобір: Поезії / ред.-вид. О. Веретенченко; упорядкув. і прим. Б. Кравцева. Б.м.: Сучасність, 1975. 204 с.
7. Свідзінський В. Поезії / ред. Ю. Яновський. Київ: Рад. письм. Друк. АН УРСР у Львові, 1940. 120 с.
8. Соловей Е. Невпізнаний гість: Доля і спадщина Володимира Свідзінського. Київ: Наукова думка, 2016. 240 с.
9. Чорновіл В. Твори: в 10 т.; упоряд. М. Коцюбинська, В. Чорновіл; передм. М. Коцюбинської. Київ: Смолоскип, 2005. Т. 4, кн. 2: Листи. 1068 с.

У статті йдеться про роль та значення творчості В. Свідзінського у науковій рецепції та інтерпретації Івана Дзюби, одного із ключових представників літературно-мистецького шістдесятиництва. Критик в умовах тотальних ідеологічних заборон здійснює спробу подати об'єктивну характеристику творчості В. Свідзінського, акцентує його нонконформізм та глибоко індивідуальну манеру поетичного мислення. Стаття мала значний

резонанс у суспільстві і спровокувала нищівну критику офіційного літературознавства.

Ключові слова: В. Свідзінський, шістдесятники, тоталітаризм, соцреалізм, свобода творчості, індивідуалізм, духовна суверенність.

The article reveals the role and significance of V. Svidzinskyi's creative work in the scientific reception and interpretation of Ivan Dziuba, one of the key representatives of the 1960s literature and art movement. The critic makes an attempt under the conditions of total ideological prohibitions to characterize objectively V. Svidzinskyi's work, emphasizes his non-conformism and deeply individual manner of poetic thinking. The article drew a wide reaction in the society and provoked crushing criticism of the official literature studies.

Key words: B. Svidzinskyi, writers of the 1960s, totalitarianism, socialistic realism, individualism, spiritual sovereignty.

Вікторія Сологуб

студентка Університету державної фіскальної служби України

ВПЛИВ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА НА ПРОФЕСІЙНУ САМОРЕАЛІЗАЦІЮ ФАХІВЦЯ З ПРАВА

У сучасному світі, який увійшов у третє тисячоліття, незмінною складовою будь-якої діяльності залишається комунікативна компетентність, важлива у професійній характеристиці майбутнього фахівця. Стан сучасного суспільства характеризується інтенсивним розвитком мовленнєвих комунікацій. Мистецтво досконалого мовлення в європейській культурі вважається необхідним для всіх освічених людей. «Заговори, щоб я тебе побачив», – ця Сократова мудрість пережила віки. Якою б професійною діяльністю не займалися люди, вони повинні вміти доречно та переконливо висловлювати думки. Ораторське мистецтво – один із найдавніших видів людської діяльності. Сила слова, яке переконує, впливає і надихає, завжди була безпосередньо пов'язана з особистісною успішністю будь-яких публічних діячів.

Метою статті є з'ясування впливу риторики на формування професійної компетентності майбутнього юриста.

Проблема ораторського мистецтва була в полі зору дослідників усіх століть. Сучасні педагоги, представники академічного красномовства Г. Сагач, Л. Мацько, О. Мацько, С. Абрамович, В. Вандишев, В. Молдован та інші автори підручників та навчальних посібників з мистецтва красномовства відзначають важливість введення курсу «Риторика» у вищу освіту. Авторами зауважено, що необхідність усвідомити усю силу впливу ораторського мистецтва на всебічний розвиток, формування та становлення майбутнього фахівця-юриста стає нині потребою як для сучасних науковців, так і для представників публічної сфери, юристів [1].

Особливої актуальності набуває ця навчальна дисципліна при підготовці фахівців-юристів, адже їхня майбутня робота напряму пов'язана зі спілкуванням [4].

На сьогодні майстерність красномовства і вміння встановлювати та підтримувати живу взаємодію зі слухачами розглядається як необхідний компонент для професійної діяльності у найрізноманітніших сферах самореалізації, зокрема в юриспруденції. Вміння виступати перед аудиторією, наявність ораторських навичок, володіння усіма риторичними прийомами стають визначальними у професійному становленні сучасного юриста.

Термін «ораторське мистецтво» (від лат. *oratio* – мова, красномовство) античного походження. Його синонімами є грецьке слово «риторика» (*rhethorik*) і українське «красномовство» [3].

Під ораторським мистецтвом слід розуміти передусім високий ступінь майстерності публічного виступу, якісну характеристику ораторської мови, майстерне володіння живим словом. Ораторське мистецтво – це мистецтво побудови та публічного виголошення промови з метою бажаного впливу на аудиторію. Подібне тлумачення ораторського мистецтва існувало ще в античні часи. Наприклад, Аристотель визначав риторику як «здатність знаходити можливі способи переконання щодо кожного даного предмета».

Ораторським мистецтвом називають також науку про красномовство, що історично склалася, і навчальну дисципліну, що вивчає основи ораторської майстерності. Ораторське мистецтво завжди визнавалося необхідною і складною творчістю. Слово має магічний вплив. Ще Авіценна говорив: «Три зброї є у лікаря: слово, рослина, ніж». Слово – на першому місці [4].

М.М. Сперанський визначає красномовність як «дар потрясати душі». А.Ф. Коні розрізняв поняття «красномовність» і «ораторське мистецтво». Перше він розумів, як «дар слова, що хвилює й притягує слухача красою форми, яскравістю образів і силою точних висловів, тобто як уміння говорити грамотно, переконливо».

Відзначимо ще одну особливість ораторського мистецтва. Воно має складний синтетичний характер. Філософія, логіка, психологія, педагогіка, мовознавство, етика, естетика – науки, з якими пов'язане ораторське мистецтво. Фахівців різного профілю цікавлять різні проблеми красномовства. Наприклад, лінгвісти розробляють теорію культури усної мови, дають рекомендації ораторам, як користуватися багатством рідної мови. Психологи вивчають питання сприйняття і впливу мовного повідомлення, вивчають проблеми стійкості уваги під час публічного виступу, досліджують психологію особи оратора, психологію аудиторії як соціально-психологічної спільноти людей. Логіка вчить оратора послідовно і чітко висловлювати свої думки, правильно будувати виступ, доводити істинність положень, що висуваються, і спростовувати помилкові твердження супротивників [3].

У сучасній теорії мовної комунікації риторика розуміється як: 1) наука про ораторське мистецтво; 2) зведення правил ораторського мистецтва, або навчальної дисципліни; 3) зловживання ораторським мистецтвом.

Риторика, як і всі науки, має свою історію. До недавнього часу були відомі праці античних риторів: Аристотеля, Цицерона, Демосфена, Квітіліана та деяких інших авторів, частково й слов'янська риторична спадщина, особливо часів Київської Русі, епохи українського Ренесансу XVII-XVIII ст. та праці з риторики ломоносівського періоду. Дослідження останніх років виявили, що

значні багатства зберігаються в рукописному вигляді у бібліотеках великих міст по всій Україні та на території країн СНД, оскільки у XVII-XVIII ст. риторика була традиційною шкільною дисципліною [5].

Сучасна риторика — це не лише технології мовлення за вузьким розумінням слова. Дослідники поряд із питаннями вербальної комунікації приділяють значну увагу проблемам невербальної комунікації. Важливими складниками сучасного ораторського мистецтва вважають такі як: проксеміка — використання знання просторів чи територій у процесі комунікації; кінестетика — використання жестів, рухів, виразів обличчя, зокрема, зоровий контакт у процесі комунікації; хронеміка — спосіб використання часу та його зв'язок із цінностями; парамова — невербальні елементи голосу, такі, як сміх, схлипування, інтенсивність і немовні висловлювання (типу «ех», «гм»); мовчання. У деяких культурах невербал цінується більше, ніж в інших. У західній культурі мовчання спричинює незручність; хаптика — використання доторків для комунікації; ольфактика — використання запахів як частини комунікативного процесу; окулістика — використання погляду в процесі комунікації; одяг та зовнішній вигляд — важливість одягу під час передачі соціальних значень. (Додамо, що люди, які гарно виглядають, є успішніші: швидше знаходять бажану роботу, у них швидше відбувається кар'єрне зростання і вони заробляють на 30 відсотків більше, ніж їхні «непривабливі колеги») [7].

Також виокремлюють загальну та часткову (професійну) риторику. Сьогодні пильну увагу приділяють саме професійній риториці чи професійному ораторському мистецтву, яка досліджує теорії спілкування для різних спеціальностей, розвиває професійну мовну особистість. Професія юриста є однією з основних «мовних» професій у сучасному суспільстві. Крім того, сьогодні вже ніхто не сумнівається у тому, що лише однієї професійної компетенції не достатньо для того, щоб бути успішним юристом, важливим чинником для кар'єрного зростання стає здатність до спілкування. Спеціалісти навіть послуговуються терміном «інтелект стосунків», яким позначають

здатність завойовувати, мотивувати і налаштовувати людей завдяки власній поведінці. Дослідивши роботу спеціаліста із риторики професора О. Волкова, можна побачити, що він висуває перед своїми слухачами низку завдань, які допоможуть грамотно будувати публічне мовлення: «1. Розуміти, як влаштована аргументація, тобто знати теорію. 2. Читати й розуміти класичні твори, розвивати у собі вміння розуміти будову твору та задум його автора. 3. Вправлятися у побудові різних усних та письмових висловлювань, засвоїти навички самостійної творчої роботи зі словом. 4. Говорити й писати публічно» [6].

Метою навчальної дисципліни є: розвинути комунікативні навички (мовлення та слухання) фахівців; навчити їх переконливо висловлювати свої погляди, використовуючи прийоми вербальної та невербальної комунікації; удосконалити їхнє вміння спілкуватися з аудиторією; сформувати у них навички підготовки та аналізу (самоаналізу) публічних виступів.

Особливу увагу хочемо звернути на праці та висловлювання Цицерона. Цицерон залишив після себе чималу кількість промов, а також кілька теоретичних творів, присвячених ораторському мистецтву: «Про оратора», «Брут», «Оратор» та ін. Видатний давньоримський оратор вважав, що для красномовства необхідними є: природне обдарування; навички; знання [4].

При цьому перевагу він віддавав третьому компоненту, оскільки першість належить освіченому оратору. Зокрема, свої ораторські успіхи він пов'язував не з талантом, а з освітою. Без знань немає справжнього красномовства. Цицерону належать також відомі слова про те, що багатство змісту породжує й багатство висловлювання. Якщо зміст значний, то він викликає природний блиск і в словах [4, с. 56].

Цицерон удосконалив розробку риторичної техніки. Зокрема, у творі «Оратор» він характеризує турботи ідеального оратора таким чином: «що сказати», «де сказати», «як сказати». «Що сказати» – означає винахід матеріалу. Тут оратор, на думку Цицерона, має керуватись розумом. «Де сказати» – означає розташування матеріалу. Тут римський оратор пропонує сильні

аргументи ставити на початку та в кінці, а слабкі — посередині. «Як сказати» — стосується і виголошення, і викладу: «Найкращий оратор той, який своїм словом і повчає слухачів, і дає можливість отримати насолоду, і сильно вражає». Щодо виголошення, то оратор, на думку Цицерона, повинен володіти голосом, рухами та обличчям. Однак основним завданням оратора є словесне вираження (виклад) [1, с. 35]. Саме в цьому пункті Цицерон вбачає схожість латинського «eloquens». Він розробляє теорію трьох стилів. При виборі стилю оратор повинен керуватись доречністю. Взагалі ідеальний оратор — це «такий оратор, який вміє говорити про низьке просто, про високе яскромовно й про середнє помірно» [5].

Ораторське мистецтво — це мистецтво впливу на слухачів. Оратор впливає на людину всебічно: на її розум, почуття, орієнтацію, настрої, бажання, вчинки та дії. Хороший оратор — думок і слів організатор, а це важче, ніж організація людей: адже не видають наказу думати так, а не інакше.

Слово «оратор» походить від латинського говорити. Словник В. Даля дає таке визначення оратора — «речистый человек, краснослов, мастер говорить, проповедник». Сучасні словники тлумачать його як особистість, що професійно займається мистецтвом красномовства; як особу, що виголошує промову; як людину, що має дар мовлення; як «глашатай» [6].

Основними функціями ораторського мистецтва є конструктивна (формулювання думок), комунікативна (функція передачі інформації і організації взаємодії), емотивна (вираз ставлення людини до того, про що вона говорить), впливу на інших під час спілкування, переконання аудиторії та моделювання спілкування.

Щоб виконати ці функції, юрист має знати, що саме його співбесідники (або широка аудиторія) хочуть почути, з чим вони неодмінно не погодяться; які слова найкращим чином можуть подіяти на слухачів; які конкретні засоби використовуються для найкращого впливу.

Як було вище сказано, публічне мовлення посідає значне місце у суспільному житті кожної людини, а особливо фахівців юриспруденції.

Публічне мовлення сьогодні вже розглядають не як витончену словесність, а подібно до будь-якого усного спілкування, таке мовлення вважають не самоціллю, а засобом для досягнення мети. Визначний ритор, теоретик ораторського мистецтва Платон, особливо критично ставиться до ораторів, наголошуючи, що «красномовство має бути діловим, а не марнословним» [3].

Отже, ораторське мистецтво відіграє значну роль в контексті підготовки компетентного фахівця, особливо тепер, коли Україна прагне інтегруватись у сім'ю європейських народів. Це ще один крок на шляху до розвитку національних тенденцій риторичної культури; набуття і удосконалення знань і навичок ораторського мистецтва у професійній діяльності юристів.

Список використаних джерел:

1. Античные риторика. – Москва : Моск. ун-т, 1978. – 352 с.
2. Гаспарова М., Борухович В. Ораторське мистецтво древньої Греції / М. Гаспарова, В. Борухович. – Москва : Художня література, 1985. – 342 с.
3. Карнегі Д. Учись виступати публічно і впливати на широке коло людей / Д. Карнегі. – Київ, 2000. – 247с.
4. Ломоносов М.В. Избранные философские произведения / М.В. Ломоносов. – М, 1950. – 469 с.
5. Павленко Л.І. Питально-відповідна побудова репліки, її комунікативно-функціональні та структурні особливості (на матеріалі англійського мовлення) / Л.І. Павленко // Тези 9-ої Всеукраїнської наукової філологічної конференції «Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики». – Черкаси: ЧДТУ, 2002. – С. 131-132.
6. Прокопович Ф. Філософські твори: в 3 т. / Ф. Прокопович/ – Київ : Наукова думка, 1978. – Т. 1: Про риторичне мистецтво. – 512 с.
7. Чибісова Н.Г. Виступ. Оратор та аудиторія / Н.Г. Чибісова, О.І. Тарасова. // Риторика : навч. посіб. – Київ, 2003. – С. 72–81.

У статті досліджено особливості ораторства та основні чинники, які впливають на становлення юриста, що є однією з головних складових майбутнього професіонала.

Ключові слова: комунікативна компетентність, публічний виступ, ораторське мистецтво, інтеграція,

In the article the features of oratory and the main factors that affect the establishment of a lawyer, is one of the main components of the future professional.

Keywords: communicative competence, public speaking, oratory, integration,

Ольга Сотник

студентка Університету державної фіскальної служби України

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

Одним із найважливіших завдань вищої освіти, в умовах соціально-економічних реформ, є розробка й реалізація особистісно орієнтованої моделі розвитку українського професійного мовлення студентів-нефілологів вищих навчальних закладів, розрахованої на підготовку висококваліфікованого спеціаліста, здатного виявляти стійкі фахові знання українською мовою та професіоналізм у ділових ситуаціях спілкування, бути конкурентоздатним [1].

Мета та якісно новий зміст освіти – це необхідність досконалого володіння українською та іноземною мовою як важливим компонентом професійної підготовки фахівців різної кваліфікації. Міцні знання мови сприяють ефективному засвоєнню фахових дисциплін, творчому зростанню особистості, формуванню національного менталітету громадянина України.

Актуальність проблеми полягає в тому, що суспільство потребує фахівців, які будуть здатні професійно спілкуватися та покращувати нинішні стандарти професійної лексики.

Проблемою дослідження особливостей професійної лексики та мовлення студентів займалися: В. Гришуніна, І. Довженко, Г. Винокур, Є. Захаріна, Є. Климов, В. Кукушкін, В. Лозова, Л. Світич, Л. Сущенко та інші.

Мета нашої роботи передбачає вирішення наступних завдань:

розкрити роль автентичних текстів у процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням;

виділити етапи формування лексичної компетенції у студентів;

виокремити способи систематизації лексики професійного спрямування на прикладі термінології;

вказати деякі типи вправ для формування лексичної фахової компетенції у студентів на базі української (або іноземної) мови.

К. Трофімук розглядає лексичну компетенцію як складову частину комунікативної компетенції. Об'єктом нашого дослідження є формування лексичної компетенції у студентів як майбутніх фахівців [3].

Під час професійно-орієнтованого навчання відбувається вироблення постановки цілей і задач, що визначають стратегію і тактику як спільної з викладачем роботи, так і самонавчання студента. Виходячи з того, що в аудиторії домінує роль викладача, основними формами організації професійно-орієнтованого навчання можуть бути: індивідуальні, групові, колективні, а зміст і технологія навчального процесу передбачатиме розвиток професійно важливих якостей студентів, можливість прояву їх активності, наприклад, в процесі інтерактивного навчання.

Я. Брухаль зазначає, що студентам, як майбутнім фахівцям, необхідно набуті іншомовної професійно спрямованої комунікативної компетенції, яка вважається сформованою, якщо майбутній фахівець використовує іноземну мову, щоб самостійно отримувати і розширювати знання і досвід [2].

В. Александрова пропонує для того, щоб навчання у вищому навчальному закладі було успішним та ефективним, студентам необхідно досконало оволодіти вміннями адекватно сприймати науково-навчальні тексти, чітко розмежовувати в них головну і другорядну інформацію, відтворювати їх зміст у перекодованому викладі плану, конспекту, анотації, реферувати науково-навчальну літературу, критично оцінювати тощо [1].

М. Кашук формулює завдання, які треба ставити перед студентами нефілологічних спеціальностей для формування у майбутніх фахівців комунікативної компетентності:

- вміння доцільно використовувати засоби рідної(української) мови в практиці живого спілкування;

- уміння наводити переконливі аргументи в процесі розмови;
- здатність орієнтуватися в ситуації спілкування, комунікативно виправдано добирати вербальні і невербальні засоби і способи для оформлення думок, почуттів у різних сферах спілкування;
- уміння встановлювати і підтримувати контакт із співрозмовником, змінювати стратегію, мовленнєву поведінку залежно від комунікативної ситуації;
- досвід особистої відповідальності за власну комунікативну поведінку, вимогливість до свого мовлення [4].

Ми погоджуємося з думкою тих авторів, які стверджують, що виконання комунікативної змістової лінії у посібниках спрямовані на покращення якості текстотвірних навичок студентів, котрі передбачають формування, шліфування, закріплення та вміння застосовувати знання про комунікативні якості літературної мови, вміння продукувати та використовувати засоби зв'язку між компонентами тексту [6]. Це завдання, які студенти нефілологічних спеціальностей виконують під час вивчення тем: «Мова – явище суспільне», «Українська мова – мова професійного спілкування», «Фонетичні й орфоепічні норми професійного мовлення», «Орфографічні норми сучасної української літературної мови», «Лексико-фразеологічні норми», «Лексикографія», «Термінологія як система», «Самостійні частини мови», «Службові частини мови», «Дотримання синтаксичних норм у професійному спілкуванні», «Пунктуаційні норми сучасної української мови», «Проблеми перекладу і редагування наукових текстів» тощо.

І. Довженко зазначає, що для покращення вивчення професійної лексики у вищій навчальних закладах необхідно спрямовувати студентів на збагачення активного словника загальнонавчальної лексики, особистого семантичного словника професійної лексики, виконання різноманітних завдань та вправ, що сприятиме:

- формуванню в майбутніх фахівців професійно орієнтованої лексичної обізнаності;

- розвитку вмілого та швидкого застосовування за різних обставин лексичного мислення студента;
- формуванню навичок використовувати синонімічну різноманітність активної лексики;
- розвитку комунікативної здатності добре й швидко міркувати, зіставляти різні думки, всебічно зважувати їх, роблячи певні висновки під час спілкування;
- поглибленню навичок самостійної роботи з текстами за фахом, удосконаленню вміння до самонавчання;
- урізноманітненню використовуваних ними синтаксичних конструкцій інших мовних засобів;
- удосконаленню культури професійного спілкування[5].

І. Довженко наголошує, що важливою вимогою у процесі підготовки фахівців є володіння не лише рідною, а й іноземною мовою. При цьому варто враховувати, що для адекватного спілкування індивіда з носієм мови, необхідне не лише знання про те, як використовуючи ту чи іншу іншомовну побутову лексику, точно і правильно висловити свою думку, але і знання, як саме використовувати певні засоби мови в різноманітних ситуаціях спілкування з клієнтами [5]. Звідси виникає і основна мета навчання: відмінне володіння розмовною мовою, швидка мовленнєва реалізація в професійній обстановці.

Наприклад, у сфері ресторанного обслуговування необхідно володіти не лише професійною лексикою, а й декількома іноземними мовами для якісного обслуговування іноземних гостей на таких посадах, як менеджер по банкетах, старший метрдотель, директор ресторану, завідувач бару та ін. Працівники на цих посадах повинні мати хороші знання для вільного володіння мовою і вільного вживання специфічної лексики. У службі прийому знання іноземних мов необхідне для ведення готельної кореспонденції, резервування номерів, інформування гостей [5].

Отже, сучасний спеціаліст повинен володіти достатнім рівнем професійної мовнокомунікативної компетенції, тобто бути здатним спілкуватися в типових умовах професійної діяльності, володіти потенціалом

дидактичного курсу, репрезентувати нормативні та доступні для сприйняття навчальні тексти, бути зданим розв'язувати комунікативні завдання в ситуаціях професійної комунікації.

Використання запропонованої системи завдань та вправ дає можливість удосконалювати вміння та навички з формування дискурсивного мовлення, спрямованого на підвищення рівня комунікативних умінь і навичок як передумови виховання україномовної мислячої особистості.

Список використаних джерел:

1. Александрова В. Комунікативний аналіз прецедентних текстів на практичних заняттях з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» студентами нефілологічних спеціальностей [Електронний ресурс] / В. Александрова – Режим доступу до ресурсу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/6921/1/V_Aleksandrova_PERKHM4_GI.pdf.
2. Брухаль Я. Б. Методологічні та дидактичні особливості викладання іноземної мови за професійним спрямуванням . «Young Scientist». 2017. №9. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/9/70.pdf>.
3. Трофімук К. В. Удосконалення активного словника професійної лексики в контексті формування педагогічних цінностей майбутніх викладачів [Електронний ресурс] / К. В. Трофімук. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: file:///C:/Users/Ol/Downloads/Pfto_2014_37_56.pdf.
4. Кащук М. Г. Формування іншомовної лексичної компетенції у студентів психологічних спеціальностей URL: [file:///C:/Users/Ol/Downloads/Sitimn_2014_38_65%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Ol/Downloads/Sitimn_2014_38_65%20(1).pdf).
5. Довженко І. В. Лексичні особливості професійного мовлення студентів навчальних закладів сфери побутового обслуговування [Електронний ресурс] / І. В. Довженко – Режим доступу до ресурсу: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_39/52.pdf.
6. Актуальні проблеми вищої професійної освіти. Міністерство освіти і науки України Національний авіаційний університет. 2016. URL: <http://kpppo.nau.edu.ua/files/Konfer.pdf>.

У статті проаналізовано характерні особливості професійної лексики. Розглянуто найбільш поширені проблеми, з які виникають у процесі спілкування студентів під час вивчення професійної лексики. Особливу увагу приділено визначенню найбільш ефективних шляхів вивчення професійно-орієнтованої термінології студентами.

Ключові слова: активний словник, діалогічне мовлення, комунікативно-творча індивідуальність, професійна підготовка, професійна лексика, професіоналізм, семантичний словник професійної лексики, фахова термінологія.

The article analyzes the main characteristic features of professional vocabulary. The most common problems that arise in the process of students' communication during the study of vocational vocabulary are considered. Particular attention is paid to determining the most effective ways of learning vocationally oriented terminology by students.

Key words: active vocabulary, dialogical speech, communicative and creative personality, professional training, professional vocabulary, professionalism, semantic vocabulary, professional terminology.

Олександра Страдецька

студентка Університету державної фіскальної служби України

МЕДІАКУЛЬТУРА І ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ: ЛЮДИНА – САМОАКТИВНІСТЬ – СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Існує безліч найрізноманітніших поглядів на проблему медіа. Наприклад, медіа розглядають як джерело знань і одночасно як перешкоду освіті й вихованню, засіб усебічного розвитку та чинник, що гальмує розвиток. Засоби масової комунікації та інформації можуть сприяти позитивному розвитку людини і водночас спустошенню – духовній, моральній, естетичній кризі.

Оскільки важливість медіакультури в сучасному суспільстві зростає швидкими темпами, вона поступово стає основним засобом пізнання світу і через це змінює наше сприйняття реальності, впливає на смаки й цінності.

Отже, виходимо на аналіз соціокультурного змісту медіакультури як панівної частини соціальних комунікацій: основним завданням постає визначальна комунікаційна роль медіакультури у формуванні інструментів соціальних зв'язків, інституалізації, вибору ідеологічних установок, моделей поведінки, реалізації себе в соціумі.

З тих пір, як форми медіакультури почали продукуватися гігантськими медіакорпораціями, вони безпосередньо «вливаються» у сучасне життя, а медіакультура стає ще затребуванішою в політичному й соціальному житті, виконуючи роль призми для висвітлення природи сучасного суспільства, регулювання політики й повсякденного життя. Тому розкриття того, як функціонує сучасна медіакультура, яке її значення, як можна читати її тексти, сприятиме розумінню сучасного суспільства: наприклад, розуміння того, чому певні артефакти є популярними, може висвітлити соціальне середовище, в якому вони виникли і циркулюють. Слід акцентувати увагу на наслідках впливу медіакультури та її культурної колонізації.

Мета цього дослідження полягає насамперед в окресленні основних ознак та виокремленні головних тенденцій розвитку медіакультури в контексті зростання впливу нових медіа, її впливу на сучасний соціум.

Слід акцентувати увагу на наслідках впливу медіакультури та її культурної колонізації. Це актуалізує дослідження природи ефектів, шляхів, технологізації медіакультури, яка потужно впливає на низку аспектів повсякденного життя. Актуальною проблемою дослідження є й те, якими засобами медіакультура переконує людей змінити свою думку в напрямі домінантної соціальної системи і політичної, ідеологічної позиції та репрезентації. Новітні концепції теорії соціальних комунікацій, дотичні до нашого дослідження, а також розгляд нових видів медіа в соціокультурологічному дискурсі викладені в працях М. Кастельса, Е. Тоффлера, А. Турена, Ш. Теркла, Х. Гезера, Б. Гладарева тощо.

Головним транслятором знань, смислів, ціннісного змісту є ЗМІ, тому їх аксіологічна роль у процесі формування світовідчуття і світосприйняття як

окремого індивіда, так і соціуму в цілому очевидна. «Діяльність засобів масової інформації аксіологічна, вона спрямована на поширення системи поглядів на світ, структурованих згідно з певною сукупністю цінностей» [2].

Масмедіа, пов'язуючи інтереси творців і споживачів духовних цінностей, тиражують їх і роблять доступними для всіх членів суспільства, вони створюють «розумовий простір» як умову для взаєморозуміння людей та існування різноманітності самих цінностей [7].

Журналіст завжди оцінює дійсність, виходячи зі своїх власних політичних, ідеологічних, соціальних, статусних, конфесійних та інших міркувань, визначає номенклатуру, а також актуальність подій, явищ, процесів соціального світу, які, на його думку, становлять інтерес для потенційного споживача. Тим самим він одночасно здійснює і відбір фрагментів реальності (зокрема, і вже наявних відомостей про її стан) і перетворення їх відображення в інформацію, яка в ході подальшої інтерпретації оформляється у вигляді інформації журналістської [3]. Вже в цьому виявляється активна творча роль журналіста в комунікативному процесі.

За останнє століття людство пройшло в лоні технічної, машинної цивілізації приблизно той самий шлях, що й багато століть тому, коли панування усної мови стало змінюватися писемністю. Водночас винайдення алфавіту перемістило центр людського сприйняття зі слуху на зір, і люди, що сприймали писемний текст очима, почали думати логічно й послідовно. Те ж саме стало відбуватися з появою Інтернету. Надзвичайно швидкими темпами розвиваються інформаційні технології, мільйони комп'ютерів поєднані єдиною всесвітньою мережею Інтернет, що стала доступною для багатьох людей [8].

Виникає багато нових інтересів, мотивів, змінюються потреби, установки, з'являються нові форми психологічної та соціальної активності, безпосередньо пов'язані з новим простором. Сьогодні знову потрібно і читати, і писати, а не лише слухати (або дивитись і слухати), як було в епоху домінування радіо й телебачення. На зміну усній комунікації, завдяки Інтернету, знову приходить писемність. Так чи інакше, ми знову виявляємо, що людина, яка читає, краще

підготовлена до творчої комунікаційної діяльності, багатша в соціальному й духовному плані, ніж людина, що тільки дивиться та розмовляє. Люди, які регулярно читають, «спроможні думати в категоріях проблем, сприймати ціле, виявляти суперечності взаємозв'язку, більш адекватно оцінюють ситуацію та швидше знаходять правильні рішення; мають кращу пам'ять з активною творчою уявою; краще володіють мовою, яка більш виразна, чіткіша та з великим мовленнєвим запасом; точніше формулюють та вільніше пишуть; легко вступають в контакти й приємні у спілкуванні; мають більшу потребу в незалежності та внутрішній свободі; більш критичні, самостійні в судженнях та поведінці» [4].

«Нечитачі» ж мають труднощі в мові, перескакують у розмові з одного предмета на інший, мають пасивну та мозаїчну свідомість, якою легко маніпулювати ззовні. Телебачення, на відміну від писемних видів комунікації (періодичні видання, Інтернет) привчає реципієнта до пасивного поглинання інформації, іноді без критичної оцінки її достовірності. Відтворюючи світ на екрані, володіючи високоемоційною та гіперінформаційною (надлишковою) природою, телебачення (всупереч давнім твердженням М. Маклуена, який відносив його до «холодних» ЗМІ) потребує від аудиторії меншої активності порівняно з радіо, оскільки має подвійний набір засобів (аудіо та візуальних). Телеглядач стає більш неуважним, незосередженим, має менший ступінь співучасті з подіями, ніж радіослухач. Радіо з його голосом-невидимкою залишає поле для роботи уяви слухача [5].

У 1930-х рр. 20 ст., ще не ставши активним глядачем, людина приходила до кінозалу і займала перші ряди, щоб уважно стежити за телекартинками. Сучасний глядач поводить себе в кінозалі зовсім по-іншому. Він ховається на «місцях для поцілунків», щоб збоку спостерігати за подіями на великому екрані, поспілкуватись один з одним і обговорити побачене, як і перед телевізором. Що являє собою інформація, яку ми зчитуємо з телеекранів? По суті, це мозаїка, неперервний кліп (ролик). Сьогодні можна говорити про особливий, «кліповий» канал телебачення, що проявляється в його

програмності, серійності, монтажності. Для тієї картини світу, яку ми спостерігаємо по телевізору, характерні колажність, поверхневість.

На думку дослідників, реклама – сучасний гіпноз. Спосіб існування сучасного телебачення по суті нагадує певний первісний синкретизм. Телебачення можна порівняти із середньовічним карнавалом (за М. Бахтіним) [1]. Карнавал, за його словами, не споглядали, у ньому жили, причому всі, бо він за своєю суттю був всенародним. Усі були в ньому глядачами та акторами одночасно. Сьогодні по телевізору ми бачимо безкінечні реаліті-шоу, серіали, ігрові програми, короткі та різноманітні модульні вибухи інформації, інтерактивні видовища, до яких самі долучаємося.

Нині активно функціонує та розвивається термін ЗМІ (засоби масової інформації), а не ЗМК (засоби масової комунікації). Причому ЗМІ все частіше вивчають і позиціонують як самостійний соціальний інститут. І далі читаємо: «Засоби масової інформації – періодичне друковане видання, радіо-, теле-, відеопрограма, інша форма періодичного поширення масової інформації» [9]. Що ж до телебачення, то воно як один із різновидів ЗМІ, створює різні види діяльності. У просторі телевізійної медіасистеми виокремлюють технічний, комунікативний, соціальний, художній складник (В. Михалкович) [3].

І все-таки телебачення – це система систем, бо навряд чи можна розглядати цю проблему за ієрархічним принципом. Тому подібну галузь медіакультури слід вивчати в трьох площинах. Оскільки телебачення стосується всіх аспектів життєдіяльності людського суспільства, то воно, безумовно, є соціальною інформаційно-комунікативною системою. А також його слід розглядати, як і художню сферу, яка вбирає в себе весь художній світ, створений людством та наявний навколо нас у часі та просторі.

Тому телебачення пропонує аудиторії деяку віртуальну, вигадану картину світу, що виникає в процесі взаємодії аудиторії з телеекраном, тобто під час сприйняття, і виступає, таким чином, як адаптивно-моделююча система [6, с. 12]. Ці явища склалися в терміни «другорядні знакові системи», «культурні коди» й інші в рамках науки семіотики і були проаналізовані свого часу

французькими структуралістами та постструктуралістами Р. Бартом і Ж. Деррідою, а також Ю. Лотманом, В. Івановим, Б. Успенським.

До «другорядних моделювальних систем» відносять мови таких форм культури, як міфологія, релігія, політика, мистецтво, філософія, спорт, мода, телебачення, реклама та інтернет. Про основні поняття Ю. Лотман писав: «Модель – аналог пізнаваного об'єкта, що замінює його в процесі пізнання... Моделювальна система – структура елементів і правил їхнього поєднання, що знаходиться у формі зафіксованої аналогії всієї сфери об'єкта пізнання, усвідомлення та впорядкування.

В умовах сучасного часопростору телебачення формує і світогляд, і побутову поведінку людини, прищеплюючи їй певні поведінкові образи. Як правило, це встановлені у свідомості, надумані, «модні», а головне, не такі вже позитивні моделі. Більша частина аудиторії не чекає від екрана чогось живого, реального, а шукає очікуваного, знайомого й повторюваного у звичайний час. Неодмінно смішного, жалісного і часто жахливого: три моделі нашої уяви – сміх, жалість та жах [6].

У цьому контексті головна небезпека – людина займається переважно пасивною адаптацією до життя, сприйняттям та засвоєнням готових і при цьому не завжди позитивних моделей. Процеси глобалізації завойовують сьогодні увесь світ. Правда, ми говоримо й про таку загальносвітову тенденцію, як спеціалізація телеканалів; про розвиток людства в бік вільного вибору. Наприклад, М. Казаков із цього приводу говорить: «Кожен може з телевізійним пультом у руці побудувати свій власний кліп із запропонованого набору передач. Інша річ, що, створюючи свій культурний кліп, ви нутром відчуваєте, що мало вас таких, що інші, їх більшість, прилипли до задзеркалля» [5, с. 39].

Подекуди навіть підготовлена молодь достатньо високо оцінює сьогодні розважальні канали, що демонструють низький рівень смаку. Отже, традиційна медіакультура, а саме – телебачення, реально спонукає до того, що людина в сьогоднішньому медіапросторі пасивно адаптується до того, що показують. Про це говорять і фізіологи, і філософи, і психологи. Люди, як правило, не

лише вірять усьому, що їм говорять із телеекранів, некритично сприймаючи побачене, вони й поводяться відповідно до сприйнятої медіапросторової інформації.

Оскільки телебачення сьогодні – це, дійсно, друга реальність, у якій ми всі існуємо, воно не лише активно формує образ цієї реальності у свідомості людей, але й програмує їхню життєву поведінку. Слова діють на свідомість, глядацькі ж образи впливають на підсвідомість та прямо потрапляють у мозок. У результаті люди часто будують своє життя відповідно до телевізійної програми [2].

Адже радіо та телебачення як різновиди традиційної медіакультури, – ще й спосіб поєднання нас зі світом людей, шлях до соціалізації. Це, звичайно, дуже важливо сьогодні, коли люди так роз'єднані в житті, оскільки з допомогою радіо та телебачення вони можуть скористатися багатьма побутовими ситуаціями. Моделювальна система телебачення коригує поведінку людини в суспільстві в процесі таких занять, як телеігри, різноманітні розваги, міфотворчість, пізнавальна діяльність. А міфологія, як ми пам'ятаємо, це ще один «культурний код». Як презентація моделювання і образ світу телебачення міфологічне саме по собі. Це особлива, міфологічна реальність.

Між іншим, з одного боку, пасивність, що характерна телевізійному сприйняттю, а з іншого – наглядність й особлива емоційність телевізійного видовища. Міф – це й ілюзія, і певний ірраціональний спосіб впливу на людей, що вірять у нього [2]. Телебачення творить міфи. Причому захоплює людину цілком, що буває іноді дуже небезпечно. І форми тут можуть бути найрізноманітніші. Про це пише І. Беляєв: «...спектаклями займається усе телебачення, аж до передачі про погоду. Проблемно, коли людина або навіть весь народ приймають ілюзію за реальність. Це завжди загрожує історичними катаклізмами» [2].

Український телеглядач виховувався на міфах протягом усіх 75-ти років радянської епохи. Це – певні первинні форми колективного світосприйняття, що існують у законсервованому вигляді. До того ж, міфологічна свідомість як

спосіб освоєння та пояснення світу більш поширена сьогодні серед населення, ніж можна було б уявити. Частиною міфів стають відомі телеведучі, «зірки» екрана, чинні політики, герої та героїні рекламних роликів (кліпів) і серіалів. Справжні та видумані персонажі співіснують майже на рівних. Життя переплітається з вимислом, віртуальні образи – з реальним життям виконавців. А потім усі ці теле- та радіоісторії стають зразками для наслідування, а часто й інструкцією для поведінки [1].

Між іншим, сучасний медіапростір безперервно трансформується та перетворюється. А разом із ним – і окремі його складники. Перетинаються тенденції стандартизації та індивідуалізації споживання інформації. Глобалізацію, пов'язану зі все більш широкою аудиторією, супроводжує зворотний процес демасифікації, що демонструє спеціалізацію, звуження аудиторії за інтересами. Спостерігається конгломерація – об'єднання медіа в єдині конгломерати, а також конвергенція, яка виявляється в тому, що різні медіа зближуються, використовуючи технології один одного. Це, безумовно, призводить до значних змін усередині окремих медіа: радіо, телебачення, інтернет, періодичних видань тощо. Тому сьогодні слід ще раз замислитися про його специфічні ознаки [2].

На думку дослідників, жодне з традиційних медійних засобів не має такої видовищності та наочності, як телебачення, жодне не виховує настільки пасивних споживачів, жодне так переконливо не видає свої історії за правду, не маючи можливості її досягти, а часто й не прагнучи до неї. Воно створює життєві моделі, повсякденно пристосовуючи і привчаючи до них людину, при цьому часто маніпулюючи її свідомістю. Що ж до нових форм медіакультури, то слід зауважити, що вони мають активнішу аудиторію, яка здатна більш критично оцінювати подану інформацію. На відміну від традиційних медіа, альтернативна медіакультура розкриває нові можливості для розвитку суспільства. Відхід від «масовості» та конвеєра споживацького характеру має змінитися на користь критичного підходу до процесів у глобальному світі.

Пасивність можна викорінювати критичним та інтелектуальним осмисленням проблеми, активною життєвою позицією [9].

Нова технологія пов'язує всіх нас із природою та один з одним. Штучні відмінності між людьми, класами й навіть релігіями знищуються, оскільки той особливий статус, без якого людина раніше не могла отримати доступ до інформації, втрачає своє значення. Електронний зв'язок знищує цивілізацію освічених людей, яких, утім, змушують взаємодіяти один з одним. Більше немає того, що називається «особистим простором». У сучасному світі ми постійно піддаємося вторгненню. Медіа створюють відчуття, що вся наша планета – суспільний простір. Тому моральна втеча стає майже неможливою.

Аудиторія новітніх форм медіакультури активніша, більш здатна до критичного осмислення отримуваної інформації. Ці здібності виховуються під впливом зростання нових альтернативних медій. Вплив масових смаків і конвеєрного тиражування образів та ідей, культивованих суспільством масового споживання має поступитись вихованню критичного мислення [3; 4].

Сучасний медіапростір зазнає безперервних трансформацій та перетворень у цілому і в окремих складових частинах. Цей процес має внутрішньо суперечливий характер через взаємодію в ньому тенденцій стандартизації та індивідуалізації споживання інформації, глобалізації, пов'язаної з розширенням аудиторії, та спеціалізації аудиторії за інтересами. Медії конвергують, використовуючи технології один одного, об'єднуються в єдині конгломерати. Вищезначені зміни розкривають нові перспективи розвитку суспільних комунікацій та культури в цілому. Зазнає змін і людська свідомість. Беззастережна довіра до інтелектуальних машин позбавляє нас претензії і шансу на самостійне пізнання, у чому й полягає одна з найбільш руйнівних небезпек для інтелектуальності та людської ідентичності загалом.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М.М. Pro et contra. Творчество и наследие М.М. Бахтина в контексте мировой культуры / сост. и коммент. К.Г. Исупова; библиогр. О.Ю.

- Осьмухиной, Т.Г. Юрченко, О.Е. Осовского, Н.Б. Панковой. СПб.: РХГИ, 2002. 712 с.
2. Беляев И. Спектакль документов. Откровения телевидения [Текст]. М.: Гелеос, 2005. 169 с.
 3. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.
 4. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. Київ: ІЗМН, 1996. 232 с.
 5. Казаков М. ТВ – утонченное чудовище [Текст] // Осторожно, телевидение. – М.: [б. и.], 1992. – 239 с.
 6. Лотман Ю.М. Тезисы к проблеме «Искусство в ряду моделирующих систем» [Текст] // Об искусстве. СПб.: [б. и.], 2000. 387 с.
 7. Михалкович В. О сущности телевидения [Текст]. – М.: Изд-во ИПК работников ТВ и РВ, 1998. 49 с.
 8. Онкович Г.В. Медіаосвіта як інтелектуально-комунікативна мережа. URL: http://edu.of.ru/mediaeducation/default.asp?ob_no=30060.
 9. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні // Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80/page>.

У статті йдеться про роль медіакультури в сучасному соціумі, її вплив на розвиток особистості. Оскільки телебачення стосується всіх аспектів життєдіяльності людського суспільства, то воно, безумовно, є соціальною інформаційно-комунікативною системою. А також його слід розглядати, як особливу сферу, яка вбирає в себе весь художній світ, створений людством та наявний навколо нас у часі та просторі.

Ключові слова: медіакультура, радіо, телебачення, Інтернет, сучасний соціум.

The article deals with the role of media culture in contemporary society, its influence on the development of personality. Since television concerns all aspects of human society, it is, of course, a social information and communicative system. It

should also be considered as an artistic system, because it absorbs the entire artistic world created by mankind and is available around us in time and space.

Key words: media culture, radio, television, Internet, modern society.

Тетяна Сукаленко

кандидат філологічних наук, доцент

Університет державної фіскальної служби України

Ольга Позднякова

студентка Університету державної фіскальної служби України

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ У СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Засоби масової інформації є потужним інструментом формування суспільної думки. На початку ХХ ст. інформаційний простір публіцистики, на думку багатьох дослідників, визначає здатність мови впливати на формування масової культури і свідомості. «Публіцистичний простір охоплює функціонування ідей, думок і положень соціального, політичного, ідеологічного, світоглядного характеру. Це дуже масштабна, потужна сфера, у якій ідеї розповсюджуються з метою впливу на думки і почуття» [14, с. 25].

Мета наукової розвідки полягає у виявленні особливостей вживання та функціонування публіцистичного стилю у текстах ЗМІ.

Над теоретичними аспектами публіцистичних текстів працюють такі науковці: Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько, С. Я. Єрмоленко, О. А. Стишов, Л. І. Шевченко, Т. А. Коць, П. С. Дудик та ін.

Публіцистика, як зауважують дослідники, «є ніби проміжною сферою художнього, ділового і наукового спілкування, вона синтезує в собі частину функцій, мовних ознак та засобів художнього, ділового, наукового стилів» [8, с. 270].

Корені публіцистичного стилю сягають давньої полемічної української літератури [8, с. 270].

Вперше проаналізував процес становлення української публіцистики О. Маковей у праці «П'ятдесятилітній ювілей руської публіцистики».

Наприкінці 20 – на початку 30-х рр. XX ст. актуальним є питання про розвиток публіцистичного стилю в українській мові. У газетах і журналах з'являється рубрика «Проблема газетної мови» [7].

Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько зауважують: «Публіцистичний стиль української мови започатковувався одночасно з художнім, офіційно-діловим, науковим. Проте тривалий час публіцистичний стиль не мав повноцінного розвитку через втрату українським народом державності, через постійні заборони української мови. Публіцистичний стиль – це стиль суспільної комунікації, громадського життя...» [8, с. 270].

С. Я. Єрмоленко публіцистичний стиль визначає як «1) один з функціональних стилів літературної мови, що використовується у сфері масової інформації; 2) емоційно забарвлена, піднесена мова з ознаками вольової оцінності (в цьому значенні виступає синонімом до понять «ораторський стиль», «риторичний стиль»)). Як мова засобів масової інформації публіцистичного стилю характеризується популярним, чітким викладом, орієнтованим на швидке сприймання повідомлень, на стислість і зрозумілість інформації. У другому значенні мовні засоби призначені для емоційного впливу на читача, слухача» [4, с. 562].

Л. І. Шевченко зауважує, що публіцистичний стиль «акумулює ззовні суперечливі тенденції, оскільки поєднує як динамічність, так і консерватизм, як еталонність і залежність від норм літературної мови, так і зумовленість добору та формування функціональної норми відповідно до уподобань часу, соціально стратифікованої групи та ін. <... > Синтез стандарту та експресії є результатом установки на інформування та переконання; зіткнення протилежних тенденцій визначає також лабіальність мовного узусу і формування функціональної норми, що і є одним із критеріїв розвитку функціонального стилю» [13, с. 5].

П. С. Дудик наголошує: «Лінгвістично і в той час вичерпно осмислити публіцистичний стиль мови і мовлення непросто, бо лексично й граматично він неоднорідний. Цей стиль різножанровий, через що й розлогий стилістично, і водночас за багатьма визначальними ознаками помітно індивідуальний.

Мовлення у виявах публіцистичного стилю – це мовлення за-собів масової інформації: радіо, телебачення, преси тощо» [3, с. 86].

Публіцистичний стиль об'єднує усну і писемну форму літературної мови.

Публіцистичне мовлення як в усній, так і в писемній формах характеризується інформативністю, доцільністю змісту, воно є всеохоплюючим, оскільки в мові немає таких слів, словосполучень, речень, яких не можна було б використати в публіцистичному стилі.

Публіцистичне мовлення, на думку П. С. Дудика, «найповніше, найкомпактніше й найпоказовіше реалізується в писемній формі – у газетах, в іншій суспільно-політичній літературі. Менш повно воно виявляється в усній формі. В обох формах публіцистики спільного значно більше, ніж особливого, індивідуального. Їм притаманна трафаретність висловлювання, тобто вживання специфічно-стилетвірних слів, словосполучень і речень найрізноманітнішої будови. Обидві форми публіцистичного стилю (писемна й усна) мають своєю метою висвітлення актуальних суспільно-політичних та інших проблем сучасності. Справжній творець публіцистичного слова прагне досягти мовленнєво-стилістичної майстерності, щоб постійно висловлюватись у засобах масової інформації найбільш логічно, образно, емоційно» [3, с. 86].

Публіцистичний стиль характеризується практичним спрямуванням – реалізовувати інформаційну, коментарно-оцінну, пізнавально-просвітницьку функції впливу ЗМІ. Для різних публіцистичних жанрів існують певні вимоги до внутрішньої стилістики, особливо якщо це специфічна тематика.

Проте журналістська діяльність є надзвичайно динамічним процесом, засоби та прийоми постійно змінюються, відповідно до трансформаційних процесів у суспільстві, і тому залишаються актуальною сферою для науково-прикладних досліджень. Крім того, цікавими є дослідження потенціалу застосування публіцистичного стилю та його вплив на суспільство.

Головним завданням журналіста є віднайдення свого місця в тексті, формуючи власний публіцистичний стиль. У своїй праці [6] В. Ф. Іванов, В. Є. Сердюк вважають «нейтральність» окремою проблемою журналістських

матеріалів: «Журналіст повинен бути нейтральним, коли працює в інформаційному жанрі. Створюючи аналітичний чи художньо-публіцистичний твір, він має повне право на висловлення своєї позиції. Потрібно тільки, щоб аудиторія могла чітко відділити цю позицію від інших думок та викладу фактів» [6, с. 18].

Діапазон підходів до можливості адекватного відображення дійсності в журналістських текстах надзвичайно різноманітний і полярно протиставлений – від проголошення повної «втрати сенсу» в просторі ЗМІ до визнання за журналістикою здатності консолідувати суспільство і зобразити життя у всій його складності і повноті. Ці погляди спираються на філософські доктрини, які можна об'єднати в два великих табори – реалістів, які визнають пізнаваність реального світу, і конструктивістів, що виходять з того, що образ світу є конструкцією людської свідомості. Однак більшість дослідників однастайні в думці про те, що формування публіцистичного стилю викладу матеріалу в ЗМІ, незалежно від авторського підходу чи жанру, спиратиметься й на лінгвістичні засоби виразності. Безсумнівно, варто погодитися з І. Р. Гальперінім, що стояв, по суті, біля витоків розвитку лінгвістики тексту і який стверджував, що: «...не можна говорити про який-небудь об'єкт дослідження, в цьому випадку про текст, не назвавши його категорій» [2]. Деталізуючи зазначене, вкажемо, що такі специфічні прийоми публіцистики як експресиви найширше застосовуються в текстах сучасних мас-медіа.

Категорія експресивності реалізується в публіцистичному медіатексті з метою надання більшої виразності нейтральному викладу матеріалу, а також служить способом вираження суб'єктивної думки автора.

Публіцистичні тексти різних жанрів повинні мати комунікативну спрямованість. Так, наприклад, у газетах, журналах, у виступах на радіо і телебаченні важливо висловлювати свою думку точно і образно з метою впливу на читачів (слухачів або глядачів), на їхнє мислення, свідомість тощо.

Треба також зазначити, що вимоги щодо збереження фактів є провідними для публіцистичного стилю викладу у журналістиці. Авторська позиція

журналіста – складна й багатовимірна категорія. Проте в контексті досліджуваної теми варто зазначити, що публіцистичний текст має відповідати таким вимогам:

1. Точність. У публіцистичному стилі точність описуваної події журналісти насамперед повинні співвідносити з новинними матеріалами і дією інформаційної функції [1; 5], що проявляється у використанні термінології, спеціальної лексики з різних галузей знання і професій; вживанні власних імен (географічні назви, найменування установ і організацій, аббревіатури і словоскладання). Проте лінія між точністю і приблизністю частіше є пунктирною, визначається жанром, у якому подається текст, ситуацією спілкування, прагматичними цілями і інтересами спеціаліста, котрий пише текст, необхідністю узагальнення або деталізації та репрезентації в тексті відображуваного явища.

2. Об'єктивність – це здатність неупереджено вникати в зміст справи, представляючи об'єкт так, як він існує сам по собі, незалежно від суб'єкта [9; 12]. Вимога об'єктивності інформації, як і її достовірності, посідає важливе місце у підручниках, етичних кодексах, інших нормативних документах з журналістики: об'єктивність – головна вимога до журналістського матеріалу. Об'єктивність та чесність – головні принципи журналістської творчості та ін. Питання про природу об'єктивності співвідноситься в журналістиці передусім з фактичними відомостями, відбір яких починається на етапі пошуку інформації та завершується включенням фактів у текстову частину. Об'єктивний матеріал з точки зору журналістики – «це той, який заснований на фактах, а не на домислах, вигадках або фантазіях», що спирається на емпіричні свідчення, логічні обґрунтування і незалежність суджень [9]. Спотворення реальної дійсності на догоду авторської фантазії «йде врозріз із законами та етикою журналістики» [12].

3. Інформативність. Основне призначення інформації в публічній сфері – забезпечення аудиторії актуальними, своєчасними, достовірними відомостями практично з усіх форм і видів людської діяльності (політика, економіка, наука,

ідеологія, релігія, мистецтво, моральні цінності та ін.). Засадничими для теорії журналістики є поняття соціальної інформації та її різновидів – масової і журналістської. Журналісти мають справу з соціальною інформацією, яка «виробляється в процесі людської діяльності, відображає факти з точки зору їх суспільної значущості і служить для спілкування між людьми і досягнення ними своїх цілей, обумовлених їх соціальним становищем» [10; 11]. Масова інформація, як частина соціальної інформації, призначена для всіх соціальних груп (кількісний параметр), а тому є загальнозначущою і загальнодоступною (якісний параметр). Важливим є поділ соціальної / масової / журналістської інформації на потенційну (інформація до зіткнення зі споживачем), прийняту (інформація, сприйнята аудиторією) і реальну (інформація, використана аудиторією).

Потужним аспектом української журналістики вважається аналітичність підходу до висвітлення подій у контексті їх викладу в публіцистичному стилі. Саме в посиленні дослідного початку міститься важливий резерв підвищення ефективності та впливовості сучасної преси. На журналістиці лежить величезна відповідальність за правильне осмислення і точну систематизацію, трактування різноманітних фактів.

На нашу думку, для сучасної публіцистики та журналістики характерна тенденція до різноманітності форм подачі матеріалу, відхід від інформативності, що створює стилістичну строкатість, швидку зміну мовних планів. Присутність автора в медіатекстах, ступінь його активності, характер його участі в подіях визначають прогрес сучасної журналістської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Изд. 4-е, стереотипное. М: КомКнига, 2006. 144 с.
3. Дудик П. С. Стилїстика української мови: навчальний посібник. К.: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с. (Альма-матер).

4. Єрмоленко С. Я. Публіцистичний стиль // Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 562.
5. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : [підручник]. 2-ге вид., перероб. і допов. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.
6. Іванов В. В., Сердюк В. Є. Журналістська етика : підручник. [2-ге вид., випр.]. Вища школа, 2007. 231 с.
7. Коць Тетяна. Перші лінгвістичні розвідки про публіцистичний стиль української мови. Електронний ресурс. Режим доступу: http://old.journ.lnu.edu.ua/movazmi/body/visnyk23/Statti_Kots.htm
8. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. та ін. Стилїстика української мови: підручник / За ред. Л. І. Мацько. К.: Вища шк., 2003. 462 с.
9. Минемуллина А. Р. Адъективная оценочная лексика в заголовке публицистического текста // Ярославский педагогический вестник. Гуманитарные науки. Ярославль: РИО ЯГПУ, 2014. № 4. Т. I (Гуманитарные науки). С. 166–170.
10. Нерух О. О. Першооснови журналістської творчості: навчальний посібник для студентів філологічного факультету, спеціальність «журналістика» Харків: Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2002. 110 с.
11. Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації. Вид-во АН України, 1993. 194 с.
12. Серажим К. С. Текстознавство : [підручник]: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 527 с.
13. Шевченко Л. І. Концепти теорії інтелектуалізації літературної мови в контексті розвитку стилю масової інформації // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: [Зб. наук. праць]. К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. Випуск 7. С. 3–15.

14. Язык современной публицистики: [сб. статей] / Сост. Г.Я. Солганик. М.: Флинта: Наука, 2005. 232 с.

У статті проаналізовано специфіку функціонування публіцистичного стилю у текстах ЗМІ. Здійснено короткий огляд основних питань, якими займаються дослідники у контексті вивчення медійного дискурсу.

Ключові слова: публіцистичний стиль, медійний простір, журналістські тексти, мас-медіа.

The paper deals with the analysis of the specifics of functioning of the publicistic style in the media texts. A brief overview of the main issues that researchers undertake in the context of the study of media discourse are carried out.

Key words: publicistic style, media space, journalistic texts, mass media.

Вадим Ткачук

Ірпінський коледж економіки та права

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА

ЯК МІРИЛО ПОЛІТИЧНОЇ ЗРІЛОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Зрозуміти менталітет і духовність будь-якого етносу неможливо без глибокого знання його політичної культури. Політична культура є складовою частиною загальної культури людства й відіграє інтегрувальну роль у формуванні соціальних цінностей. Саме завдяки культурі став можливим цивілізований розвиток людства. Аналіз політичної культури дає змогу визначити місце і роль духовних детермінант у політичному житті суспільства [3, с. 258]. У суспільному житті політична культура є важливим засобом взаємодії особистості й політичної влади. Основне призначення політичної культури полягає не у відчуженні, а в залученні людей до політичної системи і політичної діяльності. Сама діяльність людей у суспільстві не обмежується лише сферою матеріального виробництва, а охоплює і сферу духовного виробництва, і процеси вдосконалення самої людини. Держава, право, мораль, наука, релігія – також специфічні види виробництва[1, с. 220].

Політична культура є мірилом політичної зрілості всього суспільства і держави в цілому, лише політично зріле суспільство може контролювати державу як інститут, спрямовувати її розвиток. Тому питання політичної культури досить актуальним в наш час. Її досліджували в своїх працях такі вчені як Г. Алмонд, Г. Пауелл, К. Клакхон, Н. Літтон, Т. Парсонс та інші. Мета дослідження – виокремити уявлення про політичну культуру як невід’ємну складову загальної культури людства.

Поняття «політична культура» уперше ввів у науку відомий мислитель епохи Просвітництва І. Г. Гердер. Політична культура – це своєрідний синтез політики й культури, вона відображає політичну сферу суспільства. Численні дослідження сутності та змісту політичної культури дають змогу простежити її роль і функції в суспільному житті. Г. Алмонд і С. Верба запропонували своє бачення політичної культури та її визначення, що вважається класичним. Під політичною культурою вони розуміли сукупність індивідуальних позицій та орієнтацій учасників політичної системи; суб’єктивну сферу, яка лежить в основі політичних дій і надає їм певного значення [1, с. 221].

Таким чином, політична культура включає в себе:

- знання політики, політичних явищ і процесів, зацікавленість ними;
- оцінку політичних явищ, оцінкові судження щодо того, як треба здійснювати владу;
- емоційну сторону політичних позицій (особисте ставлення до явищ і процесів);
- визнання зразків (норм, принципів) політичної поведінки суспільства, які визначають особистісну поведінку [3, с. 260]. Політична культура поставала насамперед як витворені історично і спрямовані в світ політики психологічні орієнтації, ментальність, самосвідомість, діяльні політичні позиції [4, с. 256]. Як свідчить практика, політична свідомість суб’єктів та їхня політична культура нестабільні, рухливі, подекуди невизначені. У теоретичному плані проблема співвідношення політичної свідомості й політичної культури набуває певних протилежних трактувань. Одні вчені (Д. Ольшанський) вважають, що

політична культура є більш широким явищем, ніж політична свідомість, інші (Є. Баталов) – протилежної думки [2, с. 205].

Зміст політичної культури відображає сукупність духовних цінностей, уявлень, орієнтацій, пов'язаних із ставленням суб'єктів до політичної влади, політичної системи, що дістає відображення у політико-управлінській діяльності й політичній поведінці соціальних спільнот, осіб.

Необхідно зауважити, що політичні знання та уявлення, як і політична свідомість у цілому, функціонують на двох рівнях: буденному та теоретичному. Буденна політична свідомість – це сукупність ідей, уявлень та знань, які виникають безпосередньо з буденної практики того чи іншого класу, соціальної верстви або групи людей чи окремих індивідів. Буденна політична свідомість, як це заведено вважати, відбиває досить поверхово процеси й відносини, не аналізуючи їхніх сутнісних характеристик. Але не слід зневажливо ставитися до цього рівня політичної свідомості. Виявляючись як «здоровий глузд», «народна мудрість», вона має певну пізнавальну цінність, може бути одним із джерел теоретичної та ідеологічної свідомості. Теоретична свідомість – стрижень політичної ідеології. Політична ідеологія – це систематизоване, цілісне концептуальне відбиття засадних інтересів певного класу, верств, груп, індивідів, інтересів, що пов'язані з боротьбою за владу, її реалізацією та захистом з метою забезпечення цих інтересів [1, с. 226].

Політична культура суспільства в процесі історичного розвитку пристосовується до соціальних, у тому числі й до класових інтересів, носії яких посідають у політичній системі панівне становище. Під тиском історичних, економічних та інших факторів домінуюча політична культура зазнає певних змін, які не відбуваються швидко й автоматично, оскільки в даному разі порушуються політичні цінності та уявлення, що глибоко вкорінилися в суспільстві.

Так, наприклад, за умов сталінізму правляча верхівка «втискувала» в політичну свідомість і поведінку населення норми авторитарно-патріархальної політичної культури. Перехід від авторитарної до плюралістичної

демократичної політичної системи неможливий без радикального подолання старої політичної культури. І однією з найбільш суттєвих суперечностей, що постали в політичному розвитку нашого суспільства на сучасному етапі, є те, що заходи організаційно-політичного та організаційного характеру для розвитку гласності й демократії, котрі впроваджуються «згори», накладаються на авторитарно-патріархальну політичну культуру, яка й донині панує в широких верствах суспільства.

Для сучасного періоду суспільного розвитку все більш характерною ознакою є те, що сприяння розвитку політичної культури народу стає найважливішою функцією держави та політичних партій. Можна визначити деякі напрямки формування політичної культури:

- організація через систему навчальних закладів та самоосвіти вивчення політичної науки (політології), соціально-політичних учень минулого й сьогодення, політичних документів держави, конституції та інших законів;
- широке використання для формування політичної свідомості громадян засобів масової інформації (газети, журнали, радіо, телебачення, кіно тощо);
- залучення до участі в політичному житті громадян держави: вибори, референдуми, збори і т. д.;
- широке використання в політичній пропаганді історичних традицій, ідеалів та цінностей;
- заохочення громадян до самостійного аналізу явищ політичного життя як у країні, так і за рубежом і т. д. Слід підкреслити, що зростання значення та ролі політичної культури народу в суспільному житті є об'єктивною закономірністю розвитку й функціонування демократичного суспільства і держави. Суспільна практика переконливо свідчить: що вищим є рівень політичної культури громадян, що повніше люди поінформовані про те, що насправді відбувається в країні та за її межами, то відповідальніше вони ставляться до власних справ, до справ держави та суспільства [1, с. 230].

Сьогодні всі поринули у політику, засліплені безпосередньою участю в її зламах і фарсах, захмеліли від шаленої втечі від старих міфів і гонитви за новими примарами. Настав час зупинитися і спробувати піднятися над нашим розшарпаним буттям. Майбутнє залежить від того, як ми зможемо подолати сьогоднішню кризу. Реальний погляд на політичну культуру, що дісталася нам у спадщину від минулого, не дає ілюзій щодо майбутніх змін, але він допоможе тверезо оцінити особливості сучасного політичного життя. Сьогодні найважливішою політичною проблемою залишається одвічна відсутність у мільйонів людей потреби у політичній культурі. Подолання відірваності владних структур від народу — об'єктивна умова формування демократичних структур політичної системи вільної, незалежної України [2, с. 216].

Отже, політична культура в демократичному суспільстві повинна спрямовуватися на виховання громадян, яке неодмінно має опиратися на українські традиції, ментальність, історію, без яких неможливе формування політичної культури суспільства.

Список використаних джерел:

1. Брегеда А. Ю. Основи політології: навч. посібник / А. Ю. Брегеда. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Київ: КНЕУ, 2000. – 312 с.
2. Дзюбко С., Панібудьласка В. Ф., Шемшученко Ю. С. Політологія: Курс лекцій: Навч. посібник/ С. Дзюбко, В. Ф. Панібудьласка, Ю. С. Шемшученко та ін.; За заг. ред. І. С. Дзюбка.– Київ: Вища шк., 1993. – 252 с.
3. Кирилюк Ф.М., Обушний М.І., Хилько М.І. Політологія. Навчальний посібник / Ф.М. Кирилюк, М.І.Обушний, М.І.Хилько. – К.: Здоров'я, 2004. – 776 с.
4. Сас П. М. Історія української культури. У п'яти томах. Том 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII століть)/ П.Сас. – Київ: «Наукова думка», 2001. – 326 с.

У статті розглядаються особливості формування політичної культури молодого покоління в умовах трансформаційних процесів українського соціуму. Автор акцентує, що зростання значення та ролі політичної культури

народу в суспільному житті є об'єктивною закономірністю розвитку й функціонування демократичного суспільства і держави.

Ключові слова: менталітет, духовність, політична культура, соціальні цінності.

The article deals with the peculiarities of the formation of the political culture of the younger generation in the conditions of the transformational processes of the Ukrainian society. The author emphasizes that the growth of the importance and role of the political culture of the people in public life is an objective regularity of the development and functioning of a democratic society and the state.

Key words: mentality, spirituality, political culture, social values.

Олена Чорна
кандидат філологічних наук, доцент
Університет державної фіскальної служби України

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Оскільки українська наукова термінологія є складником лексичної системи загальнолітературної мови, то внормування термінології тісно пов'язане з унормуванням мови загалом. При оцінюванні того чи того мовного явища вихідним стає поняття норми як об'єктивної категорії.

Говорячи про термінологічну норму, розуміємо її як загальноприйняте, закріплене у мові вживання терміна і як рекомендації, стандарти, наведені у словниках чи довідниках. Беручи до уваги той факт, що головна роль термінології – задоволення потреб професійного спілкування, зазначимо, що термінологічна норма не зводиться лише до фіксації вживання певної лексеми. Має існувати відповідність між «професійним варіантом норми» (термін В.П. Даниленко), вимогами професійної комунікації та нормалізаторською діяльністю [5, с. 74].

Одним із першочергових завдань українського термінознавства є дослідження історії формування національних терміносистем, поглиблення вивчення теорії терміна, його місця в системі літературної мови, співвідношення національних і міжнародних компонентів у сучасних терміносистемах, шляхи їх творення та збагачення. Дослідження природи терміна зближує мовознавство не лише з різними галузями наукових знань, але й з різними сферами виробничої практики, професійної діяльності. Тут яскраво простежується зв'язок розвитку мови, її лексичної системи з історією матеріальної і духовної культури народу. Таким чином, термінознавство має міждисциплінарний характер, зумовлений об'єктивною природою терміна – виражати поняття певної галузі науки засобами природної мови і термінології – сукупності знаків (термінів) на позначення цих понять.

Термінознавство як науково-прикладну дисципліну умовно можна поділити на теоретичне і практичне. Теоретичне термінознавство передбачає

поглиблення вивчення природи терміна, закономірностей творення термінологічної лексики, її структури, семантики, шляхи поповнення терміносистем. Це стає можливим за умови наукового дослідження становлення та розвитку природно сформованих терміносистем.

В Україні цій проблемі приділяється значна увага, зокрема досліджено біологічну (Л.О. Симоненко), ботанічну (І. Сабадаш, М.М. Фещенко, А.Й. Капська), будівельну (В.С. Марченко), військову (Л.В. Мурашко, Н.О. Яценко, Я.М. Яремко), друкарську (Е. Огар), видавничу (М. Процик), судової медицини (Т.В. Лепеха), ринкових відносин (О.А. Покровська), спортивну (О.В. Боровська, М.М. Паночко), органічної хімії (Н.А. Цимбал), землеустрою та кадастру (О. Тур), податкової сфери (О.В. Чорна), менеджменту (Н.Л. Краснопольська), бджільництва (І.В. Шматко) та низки інших терміносистем. З'явилися цікаві дослідження, присвячені детермінологізації термінів (Н. Непийвода, О. Жирик). Такі дослідження дають можливість простежити історію розвитку терміносистем, процес номінації спеціальних понять, який проходить кілька стадій (період початкового позначення понять, етап термінологізації загальноновживаних слів); виявити каркасні моменти системної організації термінів на рівні номінації та парадигматики; виявити лінгвістичні та позалінгвістичні чинники, що впливають на побудову термінів, розвиток і становлення терміносистем; сприяють процесові унормовування та кодифікації терміноодиниць, уможливленню прогнозування тенденцій подальшого розвитку як окремих терміносистем, так і всієї національної терміносистеми, крім того вони дають багатий фактичний матеріал для створення лексикографічних праць, а також переконують у тому, що основою кожної з них є власне національні слова, що зафіксували початкову сходинку в русі пізнавальної думки і стали на сучасному етапі «представниками наукового поняття» [1, с. 83]. Досліджуючи ту чи іншу терміносистему, виникає потреба у залученні до дослідження інших, здебільшого слов'янських мов.

Системний характер термінології виявляється в різноманітних парадигматичних зв'язках і відношеннях між лексичними одиницями [6,

с. 255]. Перші спроби системного розгляду мовних явищ зроблено ще в ХІХ ст., проте принцип системності мови став основним для лінгвістики лише у ХХ ст., основи його були закладені В.В. Виноградовим. Сучасним системним дослідженням лексики передували різноманітні праці з теорії семантичних полів, основоположниками яких вважають Г. Іпсена та Й. Тріра [7, с. 198].

Сьогодні у вивченні спеціальної (професійної) мови настав такий період, коли потрібна якомога повніша, всебічна її атестація як своєрідної семіотичної системи, що діє попри всі свої особливості в певних межах наявних засобів комунікації, природно модифікованих і пристосованих. Загальні тенденції в розвитку мови спеціального призначення зачіпають вузлові питання термінотворення і терміновживання, до числа яких найперше необхідно віднести входження в українську мову нових іншомовних слів та їхній правопис.

Водночас по-новому постало й питання співвідношення в українській науковій термінології питомих і запозичених (часто не безпосередньо з мови-джерела, а через російське посередництво) елементів, питання українськості терміносистем, відповідності її елементів системі нашої мови. У цих часто гострих наукових дискусіях необхідно знайти ту рівновагу, яка забезпечила б тяглість українськомовної термінології, традиції її творення за умови збереження зв'язків з європейськими науковими традиціями. Саме на пошуки засад опрацювання в нових умовах терміносистем різних галузей знань, на формування рівноваги між питомими та генетично неукраїнськими елементами галузевих термінологій було спрямовано роботу групи наукової термінології впродовж останніх років.

Синхронний огляд сучасної наукової термінології української та інших споріднених і неспоріднених мов, показує наскільки вона своєрідна і гетерогенна за походженням, часом появи окремих термінів, а то й цілих терміносистем, способами номінації. Поряд з цим досить чітко простежуються і спільні закономірності розвитку як окремих терміносистем, так і термінологічної системи в цілому. Зокрема терміносистеми будь-якої мови

поповнюється шляхом термінологізації загальновживаних слів цієї мови. Активного розвитку на сучасному етапі набуває процес ретермінологізації – переходу термінів із однієї галузі в іншу, напр.: *канікули* – *податкові канікули*, *гавань* – *податкова гавань*.

Спільними є й основні способи творення нових термінів: морфологічний (або синтетичний) спосіб, аналітичний або синтаксичний спосіб (композиції, словосполучення), аббревіація, символотерміни.

Зважаючи на хвилеподібний розвиток української наукової термінології, починаючи з 20-х років XX ст., за якого вона кілька разів піднімалася на гребені хвилі: перший раз у 20-х – поч. 30-х років минулого століття (орієнтування національної термінології та номенклатури на рідномовний ґрунт, з уникненням іншомовних слів та їх компонентів); другий – кінець 50-х років (наближення української термінології до російської, за якого основним шляхом термінотворення стає калькування і прямі запозичення з російської, в тому числі й запозичення через російську мову), третій – у 90-х роках XX – початку XXI ст. (відродження української мови як державної). Важливою проблемою сучасного термінознавства, пов'язаного з потребами державотворення, є практичний аспект: систематизація, упорядкування, уніфікація та стандартизація наукової термінології вилученням з неї невинуватених слів-покрутів, відродження окремих забутих або несправедливо «репресованих» термінів; створенням підручників, посібників, довідників, військових статутів, державних стандартів на терміни та визначення, виробленням різних законотворчих актів державною мовою.

Процес уніфікації та кодифікації терміносистем вчені різних шкіл і регіонів вбачають по-різному: одні (не без активної підтримки діаспори) намагаються повністю відновити термінологію 20-х років, інші – занадто захоплюються запозиченнями з європейських мов. У одному й другому постулаті є як позитивні, так і негативні моменти. Адже відомо, що штучна реставрація, нав'язування діалектних, застарілих термінів, власних уподобань ведуть до самоізоляції не лише наукової мови, а й самої науки, з одного боку, а з другого

– надмірне захоплення іншомовними термінами призведе до втрати національної самобутності.

Унормування терміносистем відбувається на кількох рівнях: поняттєвому, лексико-семантичному, словотвірному, морфологічному та правописному, що передбачає приведення терміносистем до існуючих у мові лексичних норм та словотвірних типів, де в першу чергу орієнтуються на вимоги, які висуваються до наукового терміна, – відповідність його змісту відображуваному науковому поняттю, адже відомо, що історія будь-якої науки неминуче включає в себе історію розвитку понять та термінів у цій галузі. Такі вимоги сприяють семантичній чистоті терміносистеми, за якої з терміносистеми вилучаються терміни, що не відповідають сучасному рівневі розвитку суспільних відношень, науки, техніки тощо.

Систематизація та унормування терміносистем має особливе значення на сучасному етапі – етапі активного входження наукової термінології у всі сфери людської діяльності та державне законотворення, розбудова якої, її широке функціонування засвідчують високий науковий потенціал країни [2, с. 21]. В Україні вперше з'являються україномовні правові Кодекси (Кримінальний кодекс, Кримінально-процесуальний кодекс, Цивільний кодекс та ін.), військові статuti тощо. Незважаючи на певні мовні огріхи: вживання слів та конструкцій, невластивих українській мові (*строк, виїмка, промотання, членоушкодження, явка замість термін, вилучення, марнотратство, самокалічення, з'явлення*); невідповідність терміна поняттю (останнім часом набув поширення термін «**відмивання грошей (коштів)**», що є калькою з російської мови «**отмывание денег**».

В обох мовах названий термін не розкриває суті поняття. «Відмивання грошей» є не чим іншим, як їх легалізація, тобто узаконення вкладанням коштів у будь-які структури, аналогічно: **попереднє слідство** замість **досудове слідство** та ін.; наявність розгалуженої синонімії (напр., поняття «заподіяти комусь муки, страждання, фізичного болю» у різних статтях Кримінального кодексу України іменується: **знущання, мучення, мордування, катування,**

названі документи сприяють розвиткові та впровадженню в життя української термінології. На зміну радянським ГОСТам в Україні розробляються і видаються Державні стандарти на терміни та визначення. На сьогодні розроблено та затверджено близько 600 термінологічних стандартів на терміни та визначення, які охоплюють терміни практично з усіх сфер діяльності [3; 4].

У термінотворенні спостерігається тенденція до відновлення органічних для української мови словотвірних моделей, які з різних причин були обмеженими в науковому вжитку. Це, зокрема, використання словотвірних типів віддієслівних іменників із суфіксами на **-ння**, **-ття** на позначення дій, процесів, станів замість широкоживаних в російській мові іменників з суфіксом **-к**: **оброблення** замість **обробка**, **грунтування** замість **грунтовка**, **окантування** замість **окантовка** та ін.; відносних прикметників із суфіксом **-ов** (*осадовий, посадковий*) замість прикметників з суфіксом **-очн** (*осадочний, посадочний*); віддієслівних прикметників на **-альний** (*фільтрувальний, генерувальний*); заміна префікса **обез-** на **збез-**, **зне-** тощо [3, с. 23] (*зневоднення, знеструмлення, знецукрення*).

Упорядкування й унормування терміносистеми будь-якої мови починається з виявлення системних відношень між матеріальними об'єктами, а це можливо лише при створенні термінологічних словників, які виконують три функції: навчальну, довідкову й систематизувальну [4, с. 163]. Словникам належить велика роль у збереженні наукової термінології. Словник – це не лише безперервний кругообіг набутих і втрачених слів, а й пропагандист уніфікованої та кодифікованої термінології відповідної мови.

Наслідком співпраці науковців різних галузей знань є видання за роки незалежності України близько 600 галузевих словників різного типу й призначення [3; 4]. Видані словники умовно можна поділити на кілька типів: за орієнтацією: загальнонаукові, багатогалузеві (універсальні), галузеві, вузькогалузеві; за кількістю залучених мов: одно-, дво-, три- і багатомовні; за призначенням: навчальні, інформативні, довідкові, переважно тлумачні, які переслідують суто прикладну мету. До них відносяться словники-довідники,

енциклопедичні словники та енциклопедії відповідних галузей знань, в яких реєстр складається з чітко встановлених смислових і граматичних категорій.

На жаль, не всі видані лексикографічні праці можна назвати словниками в широкому розумінні слова, як за обсягом, так і за опрацюванням лексичного матеріалу, це пояснюється тим, що з одного боку, не всі укладачі мають достатній досвід лексикографічної роботи, а з іншого – при їх укладанні часто ігнорувалися закономірності розвитку не лише мови, а й самої галузі знань, не кажучи вже про усталені лексикографічні канони: добір реєстру, відображення у словнику лексико-семантичних відношень у терміносистемах (синонімії, омонімії, полісемії), принципи й методи передавання значень термінів вихідної мови у мові перекладу, граматична, стилістична характеристика та акцентуація термінів.

Незважаючи на титанічну працю термінологів і фахівців різних галузей знань, нерозв'язаною залишається ще низка проблем, пов'язаних з виробленням чіткої концепції щодо створення термінологічних словників, оскільки у виданих словниках спостерігається безсистемний набір термінів, відсутність чітко окреслених меж відповідних терміносистем, порушення норм чинного правопису, що пояснюється відсутністю єдиної методологічної основи укладання словників; незавершеним процесом вироблення концептуальних засад терміноутворення та правопису новостворених термінів та ін. Для підготовки висококваліфікованих фахівців необхідно ввести в програму ВНЗ курс з термінознавства на всіх факультетах, оскільки, як зауважував Г. Холодний: «не знаючи термінології, не можна ні науку вперед посувати, ні передавати її здобутки народові» [5, с. 11].

Список використаних джерел:

1. Кужина Л.Л. Языковые процессы, возникающие при становлении научных систем / Л. Л. Кужина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. М., 1970.
2. Селігей П. Що нам робити з запозиченнями / П. Селігей // Українська мова. № 4. К., 2007. С. 16–32.

3. Симоненко Л.О. Лінгвістичні проблеми унормування наукової термінології / Л. О. Симоненко // Українська наукова термінологія. Зб. наук. праць. – Вип. VII. К., 2007. С. 21–25.

4. Симоненко Л.О. Систематизація та кодифікація національних терміносистем / Л. О. Симоненко // Слово и словарь Vocabulum et vocabularium. Сб. научн. Трудов по лексикографи. Гродно, 2002. С. 162–165.

5. Туровська Л.В. Роль мови спеціального призначення в унормуванні української термінології // Тенденції та перспективи формування професійної лексики : Доповіді VII Міжвузівського науково-практичного семінару, присвяченого питанням функціонування професійного мовлення, лінгвокультурологічному та соціокультурному аспектам філології. Вип. VII. Ірпінь: УДФС України, 2019. С. 74–84.

6. Холодний Г. До історії організації термінологічної справи на Україні / Г. Холодний // Вісник Інституту української наукової мови. Вип. 1. К., 1928.

7. Чорна О.В. особливості вияву родо-видових відношень в українській податковій терміносистемі // Наукова термінологія нового століття : теоретичні і прикладні виміри 6 збірник наукових праць / [відп. ред. Л.Д. Малевич]. – Рівне : НУВГП, 2016. С. 254–257.

8. Чорна О.В. Принципи системного аналізу українських податкових термінів // Термінологічний вісник : збірник наукових праць / [відп. ред. Л.В. Туровська]. – К. : Інститут української мови НАНУ, 2017. Вип. 4. С. 198–205.

Статтю присвячено вивченню дослідження історії формування національних терміносистем, поглиблення вивчення теорії терміна, його місця в системі літературної мови, співвідношення національних і міжнародних компонентів у сучасних терміносистемах, шляхи їх творення та збагачення; синхронному оглядові сучасної наукової термінології української та інших споріднених і неспоріднених мов.

Ключові слова: наукова термінологія, термінологічна норма, професійна комунікація, термінознавство, терміносистема.

The article is dedicated to the study of the history of the formation of national terminology systems, the deepening of the study of the theory of the term, its place in the system of literary language, the ratio of national and international components in modern terminology systems, ways of their creation and enrichment; синхронному оглядові сучасної наукової термінології української та інших споріднених і неспоріднених мов.

Key words: scientific terminology, terminology norm, professional communication, terminology, terminology system.

Анна Швець

учениця 11 класу гімназії № 2 м. Хмельницького

науковий керівник: **Наталія Осатюк,**

заступник директора з навчально-виховної роботи гімназії № 2

м. Хмельницького, учитель української мови та літератури

КЛЮЧОВІ ЕКЗИСТЕНЦІАЛИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ЛІРИЦІ ПАВЛА ГІРНИКА

Духовний неспокій, соціальні потрясіння у 80-ті – 90-ті роки ХХ століття по-особливому впливають на творчість українських письменників, що дало підставу літературним критикам говорити про руйнування канонів соціалістичного реалізму у мистецтві посттоталітарного суспільства. Відчутними стають екзистенційні мотиви свободи та самотності, вибору, бунту проти абсурдного світу.

Талановитим і неординарним представником покоління вісімдесятих є і подолянин П. Гірник. Аналіз джерел про письменника дає підстави стверджувати, що інтерес до його поезії великий. Свої думки висловлюють письменники, друзі поета, у передмовах до збірок. Кожен із авторів пише про неординарність особистості П. Гірника, наголошує на потужності його таланту, бунтівничій натурі та щирості душі, на продовженні у його творчості шевченківських традицій [8, с. 4–11]. Літературний портрет П. Гірника подає М. Якубовська у львівському виданні «У дзеркалі слова», акцентуючи на безкомпромісності і принциповості митця, на самотності як способі вияву буття особистості ліричного героя, на вболіванні за долю народу та України як

визначальній темі творчості поета, на віддзеркаленні у конкретних художніх деталях драматичних колізій епохи [11, с. 571–577]. Художнє вираження екзистенціалу самотності в поезії П. Гірника досліджувала Н. Анісімова на прикладі збірки «Коник на снігу» [1]. Про перевагу в поезії митця екзистенційних мотивів писав В. Івашко, рецензуючи збірку «Спрага» [6, с. 159–164].

Метою нашої статті є дослідити екзистенціальний світ поезії П. Гірника на прикладі збірок «Летіли гуси» (1988), «Се я, причинний» (1994), «Китайка» (1994), «Посвітається» (2008), виокремити ключові екзистенціали. За своєрідний орієнтир ми взяли думки філософа Ж.-П. Сартра та поета І. Іова. Екзистенціаліст Ж.-П. Сартр відстоював положення про те, що свобода людини є у виборі свого буття: людина така, якою вона себе вільно вибирає. Поет І. Іов у передмові до збірки П. Гірника «Вибране» зазначив: «Для того, щоб пізнати поета, потрібно зняти шапку у його духовному соборі» [7, с. 4].

На наш погляд, саме філософська лірика дає можливість зрозуміти духовний мікрокосм автора, те, чим живе душа поета. Український філософ П. Юркевич у праці «Серце та його значення в духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого» писав: «Найкращі філософи й великі поети усвідомлювали, що саме серце було місцем народження тих ідей, які вони передавали людству у своїх творах: свідомість же (думка й органи чуття) лише дала цим ідеям ясність і визначеність... Світ існує і відкривається передовсім для глибинного серця, а вже потім для розуміючого мислення» [9]. Якщо з філософської точки зору людина живе душею, то філософська лірика відображає сферу життя душі поета.

Досліджуючи філософську лірику П. Гірника, ми виокремили низку екзистенційних мотивів. Одним із провідних, на нашу думку, є мотив самотності людини. Причому самотність сприймається двояко: з одного боку – це вічний фатум людини, який приносить страждання; з іншого – необхідність, стан, який дозволяє осмислити свою сутність, духовно відродитись. Ще Г.

Сковорода розглядав самотність як передумову духовного буття людини, пізнання нею свого місця у світі.

Ліричні герої Гірникових поезій поділяються на два типи. Перший тип – це ті, які не бояться самотності, бо часто це єдиний спосіб врятувати своє «Я». Тому самі шукають самоти, втомлені життєвими проблемами:

*Дайте напитися волі, що світ продима,
І наодинці почути, як важко – бідую! –
Камінь росте на могилі і гусне пільма
Там, де пороги ростуть під ясною водою...
Дайте почути, як в серці клекоче гроза... [2, с. 9].*

Другий тип – це ті, хто страждає від самотності, «самотіє душею».

На думку іспанського філософа-екзистенціаліста Х. Ортега-і-Гасета, самотність є першопочатковим станом людини: «З глибин першопочаткової самотності, якою, безперечно, є наше життя, ми час від часу прагнемо вибратися назовні, досягти такою ж мірою справжнього спілкування. Ми прагнемо іншої людини, чиє життя цілком і повністю злилося і з'єдналося б з нашим. Звідси безкінечні відчайдушні спроби знайти інших». Для ліричного героя поезій П. Гірника ці спроби виявляються марними:

*Ти вовк. Ти ніч. Ти порошок не землі.
Тобі нема й не хочеться нічого...
Ти сам. Ти сам! Немає каяття.
Тебе ніхто на світі не впізнає [3, с. 27].*

Образи «кладочки життя», перекинутої через «провалля ночі» (безмежна порожнеча, а в ній – самотня істота), «потойбічної ріки» забуття, через яку має перелетіти одинока душа, спрямовані на утвердження мотиву самотності.

У вірші «Часом сниться мені ледь задихане скло...» автор описує символічний сон, що передає відчуття самотності: «холодна-холодна безлюдна дорога» у «забуте село», де не чути нікого, ліричний герой стукає в двері і намагається покликати тих, «кого не зустрів і кого вже немає».

Як відомо, під час сну на рівні підсвідомості людина переживає те, що з нею трапляється в реальному житті. У такому випадку ліричний герой відчуває себе самотнім скрізь: і у реальному житті, і у своїх фантасмагоріях. Тому, прокинувшись, не може розпізнати реальність і сон:

*...Скло поволі тьмяніє, і сірий пісок
Завіває чийсь голоси на папері,
І здається мені, що це зовсім не сон,
І нікого нема, а я стукаю в двері...*[2, с. 34].

Ще один екзистенціал, який ми виокремили у філософській ліриці поета, – двоїстість людської натури. Великий український філософ Г. Сковорода висловив ідею про дві натури і, слідом за давніми греками, закликав: «Пізнай себе! – пізнаєш світ», – вкладаючи в це не тільки інтелектуальний сенс, а й передовсім сенс духовний: людина може наблизитись до вищого ідеалу шляхом заглиблення в себе. Унаслідок цього весь світ, може, і не зміниться, проте зміни відбудуться в ній самій.

Про двоїстість людської натури пише і П. Гірник:

*Не судіте.
Є воля, якої ні в кого нема,
І у кожному з нас є такий Божевільний Месія,
Що розіпнеться просто під настрій, напівжартома,
І Господь не побачить, і тіла ніхто не обмиє...*[4, с. 13].

У душі ліричного героя змагаються дві сили – світла і темна, до голосу яких він прислухається, обираючи свій шлях. Чи правильний він, можна переконатися лише з часом – така ідея вірша «Повертається осінь...» [4, с. 13].

У вірші «Оранта» поет змальовує алегоричну картину:

*...Орали город мій знесилені коні
І падали в борозні.
Над ними знущався батіг і погонич:
– Гаття, вороні, гат-тя! –
Крилами поле орали коні,*

Які обтяло життя [2, с. 24].

Автор сам розшифровує створене:

Той погонич, і кінь, і крила –

Це все моє і в мені.

Тобто, в людині одночасно є сила, яка змушує діяти, і, разом з тим, безсилля або зневіра і розпач. Тому з уст ліричного героя зривається риторичне питання:

Чи ти вгамуєшся, ситий світе,

Чи зійде віще зерно,

Чи допоможе мені злетіти

Крилате, але – ярмо?! [2, с. 24]

Така боротьба двох сил породжує філософську проблему, яка була актуальною для людини в усі віки, – пошуки сенсу буття. Життя людське – це мить в історії Всесвіту. Як пише П. Гірник, «непомітно – крізь пальці збігають і дні, і літа» [2, с. 59] і приходить вічний спокій.

В ніч прозору і тиху, коли обпече

Твої крила гусині хустинка дівоча,

Небо руку важку покладе на плече

І подивиться в очі.

Час летіти...

І нема вороття. І нема самоти.

Навіть болю немає – а туга і туга [4, с. 35].

За цей короткий час, відведений людині Богом, вона більше, здається, отримує страждань, ніж щастя, часом витрачає такий дорогоцінний час на вирішення проблем, які потім здаються нікчемними, але нічого не повернеш.

Чому життя – святкова вулиця,

Де продаємо не своє,

Чому усе обридло подумки,

А не рубається з плеча,

І час гайнується на помилки,

Яких було і вистача? –

з розпачем запитує ліричний герой поезії «Ні, не спинитися – подихати...» [5, с. 60].

А герой вірша «Ти від вогню...», підкреслюючи складність і проблематичність людського існування, каже:

Чи ти себе пізнаєш по перерві,

Як доля воскресатиме німа?

Усе святе гайдається на нерві,

Який от-от порветься, а трима [5, с. 17].

Але перед обличчям смерті здаються мізерними всі колотнечі:

Павутинко життя на осінньому сивому вітрі,

Що тобі колотнечі, і підступи, і вороги?

Ти вже нині не звідси, ти вийшов з людської домівки,

Залишивши комусь і хлібину, і сіль, і ключі...

І махнула тобі на прощання відчахнута гілка.

І заснула сова на плечі при останній свічі [3, с. 28].

Іноді людина, не витримуючи двобою з життям, сама себе віддає у руки смерті. Але автор у вірші «Сіється сніг...» підводить до висновку: навіть у безвиході, на зламі потрібно триматись за життя:

Сіється сніг, сутеніє дорога.

Може, й нема вороття.

Слухай, козаче, ти справді до Бога,

Чи збайдужіло життя?

Тут тільки воля тебе підночує.

Як не хили голови,

Як не благай – але мати почує

І не повірить – живи! [4, с. 18]

Західноєвропейський психолог В. Франкл писав, що добровільний відхід від життя не може бути морально виправданим. Оскільки воно не тільки позбавляє людину можливості розвиватись і нагромаджувати досвід у результаті особистих страждань, але й позбавляє можливості спокутувати

страждання, яких вона завдала іншим. Самогубство ніколи не розплатиться за минуле. Замість того, щоб покінчити з нещастями і несправедливістю, самогубець покінчує з власним «Я». В. Франкл цитує слова Ф. Ніцше: «Якщо в людини є підстави для життя, вона перенесе будь-які його умови». Під підставами розуміється сенс. Сам В. Франкл зазначає: «Якщо весь сенс життя звести до задоволення, то в кінці кінців ми дійдемо до того, що життя буде позбавленим будь-якого сенсу». Далі стверджує, що запитувати про сенс життя взагалі – неправильна постановка питання, оскільки вона апелює до загальних уявлень про життя, а не до особистого, конкретного, індивідуального існування людини [10], тобто кожен повинен відкрити для себе, для чого він живе, здійснити свій екзистенційний вибір. У пошуках сенсу життя перебуває і ліричний герой поезій П. Гірника. Недаремно виникають запитання:

Все табірне, все на межі,

І маєш себе запитати:

– Отямся, спинись і скажи,

Куди ти ідеши, супостате? [3, с. 10]

або

Пощо тобі оце життя –

Кохати? Мучитись? Прозріти?

Читати Біблію?

Сніги

Нести снігами до могили? [4, с. 34]

Запитання залишаються без відповіді. Ліричний герой стає перед вибором, що породжує сумніви, душевні муки:

Полюби. Порятуйся. Сповідуйся. Не проклинай.

Через пекло іди до воріт непотрібного раю.

... Се межа чи безсилля? Початок чи все-таки край?

Народилась душа, перемучилась чи помирає? [4, с. 24]

А читач сам для себе має зробити висновки. В. Франкл у праці «Про сенс життя» писав, що процес «осягнення» сенсу характеризує стадію розвитку

вищу за ту, коли людина присвоює вже відоме їй поняття про сенс життя. Сумніви у ньому відображають істинно людські переживання, вони є ознакою людини в людині. Тільки їй дано побачити проблематичність свого існування і відчувати всю неоднозначність буття, в якому світле і темне, добро і зло живуть разом, ідуть поруч. Боротьбу цих протилежностей досить оригінально показує П. Гірник у вірші «Посівай, бо остання ніч»...[4, с. 6]:

Йдуть у білому сто облич.

Йде у чорному міхоноша.

Постає фантазмагорична картина Різдвяної ночі. Сатана і Месія – поряд.

Посівай, бо остання ніч.

Продима вікно пороша, –

звертається ліричний герой до невідомого співрозмовника, –

Проростає твоє зерно,

Що вустами посіяв.

Вірш має алегоричний зміст. Остання ніч, на наш погляд, – життєва дорога, що наближається до кінця, коли людина підбиває підсумок прожитого. Ще є час осягнути помилки, врятувати душу, перемогти зло в собі самому; недаремно у фіналі вірша поряд із людиною автор ставить Бога, а образ міхоноші у чорному зникає:

Йдуть у білому сто облич

Над твоєю судьбою.

Посівай, бо остання ніч.

Бог з тобою [4, с. 6].

Отже, інтерпретація екзистенціалів самотності, двоїстості людської натури, сенсу буття на матеріалі філософської лірики П. Гірника дала можливість стверджувати, що поет хоч і не дає готових життєвих рецептів, але змушує задуматись над буттям. У кожного свій хресний шлях, що обирається свідомо. Головне, на думку автора, не загубити душу, бути на цьому шляху будівничим, а не вандалом.

Список використаних джерел:

1. Анісімова Н.П. «Стоїть душа віч-на-віч з самотою...»: художнє вираження екзистенціалу самотності в поезії Павла Гірника [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litmisto.org.ua> (дата звернення: 29.04.2018). – Назва з титул. екрану.
2. Гірник П. Летіли гуси...: поезії. Київ, Молодь, 1988. 80 с.
3. Гірник П. Китайка: поезії. Хмельницький, 1994. 31 с.
4. Гірник П. Се я, причинний: поезії. Хмельницький, 1994. 95 с.
5. Гірник П. Посвітається: поезії. Хмельницький: А. Цюпак, 2008. 232 с.
6. Івашко В. Чи варто захищати чорного крота: Полемічні нотатки. Вітчизна. 1987. № 6. С. 159-164.
7. Іов І. Передмова. Гірник П. Вибране: Літературно-художнє видання. Городок: Бедрихів край, 1996. С. 4
8. «Посміхнися, брате мій, – світає...»: Павло Гірник та його літературна доля: довід.-інформ. вид. / упр. культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського. Хмельницький, 2011. 28с.
9. Філософія серця П.Юркевича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kimo.univ.kiev.ua/Phil/32.htm> (дата звернення: 20.03.2018). – Назва з титул. екрану.
10. Франкл В. и смысл жизни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://psyera.ru/3208/frankl-i-smysl-zhizni> (дата звернення: 25.03.2018). – Назва з титул. екрану.
11. Якубовська М. На тернистому шляху до істини. Львів: Каменярь. 2005. С. 571 – 577.

У статті подається інтерпретація екзистенціалів самотності, двоїстості людської натури, сенсу буття на матеріалі філософської лірики поета-подолянина Павла Гірника.

Ключові слова: екзистенціал, екзистенційні мотиви, духовний мікрокосм, філософська лірика.

The article provides an interpretation of the existential of loneliness, the duality of human nature, the meaning of being based on the material of the philosophical poetry of the poet Pavlo Hirnyk.

Key words: existential, existential motives, spiritual microcosm, philosophical lyrics.

Жанна Янковська

доктор філологічних наук, доцент
Національний університет «Острозька академія»

ЛЕКСИЧНО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ФОЛЬКЛОРИЗМУ

ТВОРІВ ГАННИ БАРВІНОК

(НА ПРИКЛАДІ ОПОВІДАННЯ ГАННИ БАРВІНОК «НЕ БУЛО ЗМАЛКУ – НЕ БУДЕ Й ДО’СТАНКУ»)

Українська література 30-60-х років XIX століття загалом і в її контексті мала проза зокрема – досить цікаве та унікальне явище. На фоні розвитку романтизму як літературного напрямку, який актуалізував якнайширше та якнайглибше звернення до народної творчості, у становленні розповідних жанрів помітні міцні рецептивні зв’язки із фольклорним наративом на різних рівнях. Вони дуже чітко простежуються в оповіданнях М. Гоголя на українську тематику (збірки «Вечори на хуторі біля Диканьки» та «Миргород», Г. Квітки-Основ’яненка, П. Куліша, Ганни Барвінок (Олександри Білозерської-Куліш), М. Шашкевича, Марка Вовчка (Марії Вілінської) та інших письменників.

Хронологічно специфіка взаємодії фольклору та літератури визначалася засвоєнням іманентних форм та принципів народної творчості авторською. З часом форми кореляції між усною та авторською словесністю дещо змінюються, удосконалюються, а тому сьогодні можемо говорити про дві взаємопроникаючі системи вербальної творчості. Проблема вивчення народних джерел національної культури (в тому числі й літератури) – це, за висловом О. Вертія, «проблема синтезу, діалектичної єдності двох світоглядів, двох систем художньо-естетичних цінностей» [2, с. 31].

Фольклорно-літературні впливи та взаємовпливи сьогодні розглядаються у смисловому полі поняття «фольклоризм літератури», яке є досить осяжним,

неоднозначним, багатовекторним, тому дискурс стосовно його смислонаповнення серед дослідників триває і досі.

Власне, зацікавлення формами впливу та взаємовпливу фольклору і літератури як двох художніх систем виникло разом із творами, позначеними рисами таких рецептивних зв'язків, тому перші дослідження їх з цієї точки зору належать тим же письменникам і фольклористам, які в даному випадку виступають ще і в ролі перших літературних критиків. Це знову ж таки М. Максимович, М. Костомаров, П. Куліш, О. Бодянський, І. Срезневський, А. Метлинський, П. Лукашевич та інші. Вони свого часу оперували таким поняттям, як «народність літератури». Зараз обрії таких досліджень є набагато ширшими, тому сучасна гуманітаристика як теоретична галузь наукових знань більше послуговується поняттям «фольклоризм літератури», яке, увібравши в себе позитивний досвід попередніх студій, є значно об'ємнішим у частині, де йдеться про принципи та способи співдії народної та авторської творчості.

Проблему фольклоризму літератури плідно аналізували у своїх працях Л. Дунаєвська, І. Денисюк, У. Далгат, Р. Кирчів, С. Мишанич, О. Вертій, В. Давидюк, П. Іванишин, О. Івановська, О. Наумовська, Г. Семенюк, Я. Гарасим, Ю. Шутенко, Р. Марків та багато інших дослідників. Проте, оскільки це явище поліаспектне, то маємо ще досить широкий простір для наукових студій.

Основні напрямки рецептивного розвитку авторської малої прози 30-60-х років XIX ст. охоплюють «формальну» та «змістову» сфери [10, с. 400]. Лексично-стилістичні аспекти фольклоризму літератури належать до «формальної» сфери трансформації уснопоетичних засобів в авторську творчість, що у літературознавстві відносять до стилізації (тому цей аспект можна назвати стилетворчим), маючи на увазі, насамперед, лексичний рівень рецепцій: широке використання діалектної лексики, фразеологізмів, паремій (найбільш помітними серед яких є прислів'я і приказки), порівнянь, епітетів, усіх типів переносних значень – тобто народно-художньої тропіки, а також прямих цитувань із фольклорних творів (досить часто – пісенних, навіть у прозі), що зумовлює відповідну поетику авторського тексту. Стилізація загалом

охоплює також граматичний, синтаксичний та семантичний рівні. Але, аби звужити предмет дослідження до визначеного обсягу, ми акцентуємо увагу на найбільш стійких лексичних одиницях стилізації.

Елементи уснопоетичної тропіки, потрапляючи в силове поле авторського задуму, теми, творчого процесу, таланту письменника, відповідно «переплавлялися», синтезувалися, являючи в результаті «синкретизм фольклору та літератури на високому художньому рівні, що народжується в процесі тривалої різнобічної взаємодії та взаємовпливу двох художніх систем» [10, с. 400].

Власне «зовнішні» лінгвістичні засоби стилізації в авторському творі є надзвичайно важливі, оскільки, як пише Я. Гарасим, «у мові розкривається дух народу, у мові і через мову пізнається народ, тут джерела і спосіб народного самопізнання і пізнання себе як нації» [3, с. 93]. Ці засоби широко використовувалися у творах фактично всіх письменників згаданого періоду. Проте, зважаючи на обсяг цієї статті, звернемося для прикладу до прози Ганни Барвінок, яка чи не найменше піддавалася аналізу літературознавців стосовно зазначеної теми.

Саме Ганна Барвінок стояла біля витоків української жіночої прози з усіма її принципово відмінними рисами. Спонукана своїм чоловіком П. Кулішем, який першим помітив у неї талант письменниці, вона вже у 40-х роках ХІХ століття починає записувати фольклор на Чернігівщині й частково на Полтавщині. Пізніше письменниця, виходячи уже із власних зацікавлень, зробить ще дуже багато цікавих фольклорних записів, гідних, аби її вважати (особливо на той час) справжньою фольклористкою. Тоді це було цілком природно, що література загалом, і авторська проза зокрема, перебуваючи у процесі становлення, спиралася на фольклорний зразок. До того ж, не варто відкидати і той факт, що паралельно із виданням перших фольклорних збірників (щоправда, в основному пісенних) через літературу народна творчість популяризувалася і закріплювалася в друкованому тексті, що сприяло збереженню та трансляції етнічної пам'яті на рівні носіїв різних культурних

пластів. Тому головна вимога доби – «повернутися обличчям до народу» для Ганни Барвінок, як і для інших письменників, була цілком зрозумілою і по-своєму, дуже по-жіночому, у письменницькій діяльності зrealізованою.

Перш ніж звернутися до більш конкретного аналізу мови творів Ганни Барвінок, зазначимо, що термін «стилізація» у літературно-критичній інтерпретації використовується як із позитивно-нейтральною, так і з негативною семантикою. У першому випадку маємо на увазі «свідоме наслідування творчої манери певного письменника, зовнішніх формальних ознак його стилю, певного фольклорного чи літературного жанру, стилю, напряму», при чому «вкраплення чужорідних стильових властивостей в авторський текст відбувається через переборення внутрішньотекстової опозиції («чужий голос» – авторський голос»), витворюючи своєрідне «двоголосся» з перевагою того чи іншого протилежного компонента» [6, с. 640-641]. Коли ж відбувається «втрата чуття естетичної міри», що призводить до «порушення внутрішньотекстової опозиції, до нівеляції “авторського голосу”, зумовлюючи епігонство» [6, с. 641], то термін використовується із негативним значенням.

Таке детальне звернення до трактування терміну в даному випадку важливе, оскільки за радянських часів (особливо, у першій половині ХХ століття) у літературознавстві побутувала думка про надмірне використання Ганною Барвінок у її оповіданнях фольклорних засобів. Очевидно, це стосувалося в більшій мірі саме «ненормованої» з літературознавчої точки зору форми передачі тексту, тому що мова її творів не просто близька до місцевого діалекту Чернігівщини, – вони написані цим діалектом з деякою літературною коректурою. У зв'язку з цим можемо говорити про комплексне використання письменницею діалектного мовлення, а не лише про окремі діалектизми. Своєрідною реабілітацією авторки в очах літературних критиків став виступ Ю. Яновського 1952 року під час обговорення макету «Історії української літератури», витяг із якого наведений у статті В. Дроб'язко «Плекаймо, як очі, слово народне». У цьому виступі відомий письменник просив «пом'якшити» термінологію щодо характеристики мови творів Ганни Барвінок: «Не було у неї

ні стилізації, ні епігонства. У неї була дуже точна, науково точно передана мова того часу, мені здається, точніша, ніж у Марка Вовчка» [Див.: 4, с. 75-76]. «Точно передана мова» тут якраз і зумовлює рецепції на рівні стилізації (в позитивному значенні терміна) у лексичному, граматичному, синтаксичному та семантичному аспектах. Тому нижче при конкретному текстовому аналізі ми тільки побіжно згадаємо про використання окремих лексем-діалектизмів, хоч виділити у тексті їх можна багато, оскільки вони є частиною того мовленнєво-діалектного комплексу, яким написано її твори. Це і була мова народу з регіональними особливостями, зафіксованими у конкретний історичний період його розвитку.

Формат трансформації фольклорного твору в літературний може бути дуже різним: на рівні теми, ідеї, мотиву, лексичних та іншого роду запозичень і т. п.. Проте згадана вище «формальна» сфера рецепцій – це той пласт мовленнєвих схем, який залишається незмінним і транслює сталі смисли у сферу «змістову». У Ганни Барвінок ці компоненти є частиною діалектної канви її оповідань. За структурою та способом вираження можемо поділити їх на такі лінгвістичні пласти: власне діалектна лексика; лексика експресивно-забарвлена; стала художня тропіка (епітети, порівняння, метафори); фразеологія; паремії.

Аби не бути голослівними, звернемося безпосередньо до творів письменниці. Проте, обсяг дослідження є обмеженим, а частотність використання мовленнєвих одиниць, які належать до вищезгаданих пластів, надзвичайно щільна та висока, то сконцентруємо увагу на одному оповіданні – «Не було змалку – не буде й до'станку» [1, с. 53-75], де, вважаємо, вони виражені надзвичайно чітко.

У контексті загалом діалектного мовлення вищезазначеного твору варто бодай побіжно згадати конкретні лексеми-діалектизми, які рішуче засвідчують свою приналежність до Чернігівщини, де найбільше здійснювала свої фольклорні записи Ганна Барвінок: веретище, такеньки, костомарувате чоло, скірен, улля, стуга, плахти картацькі, захиріла, валасалася, повіз лісу (понад

тином), необзир, стьонжки, п'ятаччя, личмани, болізько, приспа і т. п. Легкість та природність використання цих та інших мовленнєвих одиниць із лексично відмінної складової цього діалекту, очевидно, можна пояснити ще й тим, що він був рідним авторці, яка народилася і більшу частину свого життя провела на Чернігівщині.

Щодо експресивно-забарвленої лексики, то за її допомогою в оповіданні передаються різноманітні емоції, почуття та переживання героїв: любові (зіронька, губоньки, рученята, галонька, голубка, рибонька), благання (ядиночко, подруженьки), смутку, туги (світонько, горенько, хвилечка, ділечко, голівонька, годиночка) і т. п. Цей пласт лексики разом із постійним зверненням до констант «доля» («доля наша така красна»; «цвітом зацвіла знов наша доля»; «хоч ряба і погана, да її доля кохана»; «нема мені долі, ні ладу, ні складу» та ін.) і «серце» («серце несеться вслід»; «серце так у мене колотиться»; «няньчусь із своїм серцем»; «навіки zostавсь у моєму серці»; «щось од самого серця й покотиться»; «з серця не западала»; «серце боліло»; «серденько, я вже й забула»; «дитино моя, серце моє»; «не зломлю, серце, закону»; «в серці мов цуркою крутить»; «серце ние»; «любо да тихо на серденьку»; «кипоть на серці осів»; «багато карбів лягло на мойому серці» і т. п.) свідчать про симпатії письменниці до сентименталізму та щирої жіночої прихильності її до кордоцентричного напрямку як питомої складової національної філософії (Г. Сковорода, П. Куліш, П. Юркевич), що знайшов своє відображення і в літературі цього періоду.

Завдяки підтримуваній романтизмом «філософії серця» бачимо, що в центрі уваги Ганни Барвінок не зовнішні умови та обставини життя сироти Зіньки, яка, втративши батьків, живе за доньку у бездітної багатой дядини, живе спочатку добре, щасливо. Але кохання дівчини до кріпака Федора все змінило. Її несподівані, уявні та нерозсудливі, як на погляд тієї ж дядини, вчинки, яка мислить предківськими категоріями традиційної звичаєвості в рамках загальновідомого постулату «Знайся віл з волем, а кінь з конем», вплинули на її вчинки і на подальше життя загалом. Ці вчинки героїні, на думку В. Подзігун,

це – «наслідок іншого, внутрішнього життя – життя серця, на тонкому й глибокому дослідженні якого і зупиняється дослідниця» [8, с. 22]. У авторки зазначеного оповідання вагома кордоцентрична складова її творчості якраз і розкривається через емоційно-забарвлену лексику та фольклорні сентенції, що найбільш влучно і глибоко характеризують цю сферу людського життя, про що йтиметься дещо пізніше.

Стосовно рецепцій на рівні художньої тропіки як елемента фольклоризму зазначеного твору, то тут можна назвати насамперед художні епітети, окремі з них у фольклористиці та літературознавстві класифікуються як постійні (вишневий сад; весела розмова; парубок молодий, чорновусий, смуглявий, високий; врода горда, пишна; непочата вода; молода берізка; розумна жона; червоний сап'ян і т. п.), деякі тяжіють до народнопісенної поетики, оскільки містять повні нестягнені прикметникові форми (зоря ясная, доля красная). Ці епітети закріплюють за об'єктом чи то суб'єктом статичні характеристики, що утвердилися серед представників народу.

Досить численними в оповіданні «Не було змалку – не буде й до'станку» є й художні порівняння («дядинині речі наче грім прогрімів»; «він гнеться як гичечка з туги»; «люди точаться, як бджоли з улля»; «парубок, як квітка»; «очі як терен»; «хата біліє, як маківка на воді»; [парубок] «стоїть, як місяць над зорями»; «дівчата як утки пливуть»; «стою, мов скаменіла»; [парубок] «полощеться було сам, наче селех на воді»; «горнулася до мене, мов щира правда» і т. п. – пунктуація збережена авторська). Вони засвідчують глибину образного мислення народу, що формувалося в безпосередній близькості та співдії з природою, а тому відображають подекуди давні пласти міфологічного світогляду через посередництво фольклору.

Якщо говорити про символізм фольклорних постійних епітетів та порівнянь, що найчастіше використовує Ганна Барвінок та інші вищеназвані автори, то для прикладу візьмемо лише один ряд: дівчина найчастіше є красною (гарною), у порівняннях – як калина, як зоря, як сонце, як квітка, у яких іде звернення насамперед до червоного кольору. О. Потебня пише, що калина

стала символом дівчини за тим самим способом, за яким дівчина названа красною: «Епітети слова калина – ясна, красна, жарка, червона так рішуче відносять це слово до поняття вогню, що немає сумнівів у тому, що воно має спільне походження з калити, розкаляти» [9, с. 8]. Такі засоби не лише наближають саму оповідь до народного стилю, за їх допомогою змальовано народно-естетичний образ героя.

Близькими за семантикою і походженням у текстовому просторі даного твору (як і інших) є метафори з тією різницею, що у порівняннях проглядається більш предметно-об'єктна (суб'єктна) схожість, тоді як метафора відображає вищий рівень абстрагування суб'єктно-об'єктних відношень, а тому ширше охоплює сферу уявлень (туга взяла; хата мов усміхається; думка молодіє; душа туди рветься; ноги не несуть; тане він у моїх очах; не знаю, куди очі свої повести; усе кругом мене мов усміхається; я горіла аж два дні; музика так і ріже горлиці, журавля; уста горять; сади всміхаються і багато інших).

Метафоризоване мовлення свідчить не лише про високий ступінь абстрактно-фантастичних уявлень наших предків, їх поетичне мислення. Як вважав М. Міллер, «давня метафора найчастіше є наслідком необхідності», представник соціуму породжує метафору, оскільки без неї не може «освоїти зовнішній світ, пізнати і осмислити його, досягнути та назвати його реалії» [Цит. за вид.: 5, с. 350].

Але найбільш стійкими мовленнєвими елементами при трансформації із фольклорного в авторський твір виявилися ідіоми та паремії, що теж повністю вписуються в полотно місцевого діалекту. У фольклорних записах Ганни Барвінок досить помітне місце займають фразеологізми, прислів'я, приказки, прокльони, привітання. Частина паремій із цих записів надрукована у збірці М. Номиса (1864) [7], більшість використана в її оповіданнях.

Хоча фразеологізми та паремії виникали у мові паралельно, є надзвичайно близькі за своєю стійкістю, формальністю та смисловим наповненням, проте не варто забувати про те, що фразеологізми – це лексичні одиниці, а паремії – синтаксичні. Перші (особливо ідіоми) художньо-образною

словесною формулою влучно відображають лексему, яка фокусує у собі її зміст («світ зав'язала» – забув про все; «хисткий, за вітром пішов би, якби пустив» – худий, немічний; «на край світу від людей бігла би» – будь-куди; «й рісочки не було в роті» – голодний; «він з мене очей не зведе» – тут: милується; «ушки сміються» – тішитися, радіє; «руки опустила» – тут: зневірилась; «нудити світом» – сумувати; «як водою змито» – зникнути безслідно; «чужі пороги терла» – наймитувала; «дух з мене встановивсь» – злякалась; «іще моя пара десь, видно, на припічку кашу їсть» – мала, не виросла; «вольні козаки, на всю губу» – багаті, заможні; «пляму на наш рід покладати» – осоромити; «не зломлю закону» – не відступлюсь від традиції; «на Божій дорозі» – перед смертю та інші).

Із паремій на особливу увагу заслуговують прислів'я та приказки, які у цьому творі значно переважають за чисельністю.

Розлогі двочленні прислів'я, концентруючи в собі морально-дидактичний зміст, в усному мовленні трансляторів часто корелюються, скорочуючись до одночленної структури, а тому переходять у приказки. Власне, заслуговує на увагу вже той факт, що назва аналізованого оповідання передається прислів'ям у місцево-діалектному звучанні («Не було змалку – не буде й до'станку»), яке в середньоукраїнському варіанті найчастіше використовується: «Як не було щастя змалку, то не буде й до останку». Цікаво, що мовленнєві сентенції, в яких випускається ключове слово (в даному випадку «щастя»), використовуються не просто з метою скоротити звучання паремії. Це пояснення було би занадто примітивним. У таких випадках паремія скоріше рефлексує до замовлянь. Коли за змістом текст містив негативну настанову на майбутнє, то таку лексему пропускали, щоб «не злякати» те ж саме «щастя», «не перекрити» категорично-дієвою формулою «не буде» можливість його повернення для того, про кого йдеться, чи існування для того, хто про це говорить. Адже наші предки вірили, що все, виражене словом, здатне здійснюватися, а тому думки і слова, націлені у прийдешнє, мали звучати тільки позитивно, або не промовлялися, аби «заблокувати» негативний потік словесної енергії, а отже, і можливе вирішення

ситуації. Часто з такою метою прислів'я недовмлюються, перетворюючись на приказку («Не було змалку»). Сталість паремії передбачає, що кожен представник певного соціуму кінцівку знає і сам, тому не обов'язково її промовляти.

Використання письменницею прислів'я у якості назви твору – також дуже цікавий прийом, що заслуговує на увагу. Така назва у формульній, закодованій формі заключає в собі тему, яка цілком логічно розростається у фабулу. З цією метою якраз і застосовується не номінативна одиниця, а сентенція, що не просто привертає увагу до головного об'єкта чи (частіше) суб'єкта, а фактично влучно і містко «програмує» колізію, пов'язану із ним. Назва аналізованого твору містить в собі не лише тему, але й зав'язку («змалку») та розв'язку («до'станку»). Мабуть, важко було би передати будь-якою іншою назвою стільки інформації.

Окрім цього, в оповіданні використано ще два повночленні прислів'я («Чорт бери й сrebro, як жить не добро» та «Розумна жона як стуга пшона, а як нема, дак і дурна»), які також за контекстом у найбільш напружені моменти акумулюють у собі смислову енергетику, передаючи глибокий зміст, концентрацію думки, почуттів.

До речі, передавати назву твору народною сентенцією – не поодинокий випадок у творчості Ганни Барвінок. В цьому ж ряду можна згадати її оповідання «Лихо не без добра», «Восени літо», «Треба набігти тропи», де приказки використано за аналогічною схемою.

Натомість самих приказок у зазначеному творі дуже багато. В устах героїв вони використовуються легко, доречно, влучно характеризуючи когось із персонажів чи ситуацію («не так пани, як паненята»; «гроші і камінь довбають»; «сії дівчата – чужа користь»; «смерти – не одперти»; «матюр не купити, не заслужити»; «запобігайте світа, поки служать літа»; «ні родини, ні доброї години»; «двічі літа не буває»; «з будня свято зробила»; «з чужого поля ягоди не бери»; «худоба за плечима, а лихо перед очима»; «посієм наволоком, уродить як нароком»; «близько, да слизько, далеко, да легко»; «свого одбіг, а

чужого не доскочив»; «не родись у платтячку, а родись у щастячку»; «як що болить, то й сорочка водить» і багато інших).

Варто зазначити, що фразеологізми та паремії можна вважати межовими засобами стосовно «формальної» та «змістової» сфери фольклоризму літератури 30-60-х років XIX століття (як і окремо взятого твору), оскільки вони одночасно є й елементами стилізації, і, разом з тим, відображають ту народно-місцеву стихію, ті сконцентровані високо змістовні згустки народного досвіду, філософії, психології, бачення світу й естетичного відношення до нього, почуттів, морально-етичних відносин та інших сфер національного буття. У контексті твору вони відіграють роль своєрідних регуляторів людських стосунків, як міжособистісних, так і групових, акумулюючи в собі влучну характеристику героїв, виражають позитивне чи негативне ставлення до когось із них чи то при звичайному спілкуванні, чи при вирішенні конфліктів, ретроспектуючи до часів «природного» (міфологічного) періоду буття людини, вбираючи всі етапні зміни його розвитку, трансформовану давню чи корельовано часом звичаєвість, традицію загалом через посередництво фольклору.

Отже, романтизм як напрям у 30-60-х роках XIX століття не лише активізував рух по фіксуванню та збереженню явищ народної культури в усій багатоманітності її формовиявів, він фактично дав цій культурі нову площину, нове поле життя, зумовивши фольклорні рецепції в різні галузі професійного мистецтва: живопис, музику, архітектуру і, зокрема, літературу, що і стало об'єктом нашого дослідження.

Про фольклоризм української літературної прози першої половини XIX ст. можна говорити, маючи на увазі всі можливі варіанти впливу фольклору на текст авторський: від свідомого використання стилістичних особливостей організації текстопростору, рецепцій на рівні народної поетики, сюжетів, мотивів, образів, символіки до неусвідомленого, часто інтуїтивного звернення до фольклорного першоелемента, в межах якого використовується

безпосереднє цитування фольклорного твору чи його частин, трансформація, переосмислення, а також фольклорні асоціації, ремінісценції тощо.

У нашій статті на прикладі лише одного оповідання Ганни Барвінок зроблено спробу виділити лінгвостилістичні аспекти фольклоризму малої української прози 30-60-х років XIX ст. Такий підхід загалом може бути використаний для аналізу творів і зазначеної авторки, й письменників конкретно взятого періоду розвитку літератури загалом, звичайно, з поправкою на індивідуальні стилеві особливості творчості.

Стосовно ж самої Ганни Барвінок, то нехай це буде найменша частка на шляху вивчення творів письменниці та повернення її несправедливо забутого імені.

Список використаних джерел:

1. Барвінок Ганна. Твори у двох томах. Т. 1 / Упорядники В. Шендеровський, В. Яременко. Львів: БаК, 2011. 572 с.
2. Вертій О. Народні джерела національної самобутності української української літератури 70-80-х років XIX століття: Монографія. Суми: Собор, 2005. 486 с.
3. Гарасим Я. Нариси з історії української фольклористики: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2009. – 301 с.
4. Дроб'язко В. Плекаймо, як очі, слово народнє // Мовознавство, 1987. №4. С. 75-76.
5. Кассирер Е. Сила метафори // Теория метафори. Сборник. М.: Прогресс, 1990. С. 173-193.
6. Літературознавчий словник-довідник / За редакцією Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
7. Номис М. Українські приказки. Прислів'я і таке інше. Збірка О. В. Марковича і других. Спб., 1864. 685 с.
8. Подзігун В. Творчість Ганни Барвінок в українському літературному процесі другої половини XIX століття // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 –

українська література. К.: Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова, 2006. 178 с.

9. Потебня А.А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. Х., 1860. 155 с.

10. Українська фольклористика. Словник-довідник / Укладання і загальна редакція Михайла Чернопиского. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.

Заявлена у статті тема знаходиться у семантичному полі дослідження фольклоризму літератури, зокрема – української літературної прози періоду романтизму. Оповідання Ганни Барвінок, «праматері» національної жіночої прози, дає для цього надзвичайно цікавий та досить об'ємний матеріал, як і загалом твори цього часу (становлення нової української літератури) і напряду, що, особливо на початковому етапі, великою мірою були зорієнтовані на фольклор.

Творчість Ганни Барвінок недостатньо оцінена в нашій науці. Разом з тим, оповідання письменниці є цікавими не лише з літературознавчого погляду.

Ключові слова: українська проза 30-60-х років XIX століття, оповідання Ганни Барвінок, фольклоризм.

The topic, stated in the paper, belongs to the semantic field of the research of literature folklorism, namely of the Ukrainian literary prose in the period of Romanticism. Short stories by Hanna Barvinok, a “Foremother” of national women’s prose, provide a considerable bulk of a particularly interesting material, as well as other works of this period in general (the period of formation of new Ukrainian literature). Her works were directly oriented towards folklore, especially at the initial stage.

The works of Hanna Barvinok are insufficiently appreciated in our science. However, her short stories are interesting not only from the point of view of literary criticism.

Key words: Ukrainian prose of 30-60ies of the nineteenth century, short stories of Hanna Barvinok, folklorism.

**УКРАЇНСЬКА МОВА ТА КУЛЬТУРА
В СУЧАСНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ЧАСОПРОСТОРІ:
АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ**

**ЗБІРНИК
МАТЕРІАЛІВ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ**

21 ЛЮТОГО 2019 РОКУ

Матеріали друкуються в авторській версії

Здано до друку 22.02.2019. формат 60x84/14
Папір офсетний №1. Гарнітура «Times New Roman».
Друк офсетний. Ум.-друк.арк. 9.
Друк.арк. 8,5. Тираж 100 прим.

Віддруковано у друкарні Університету ДФС України

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 1858 від 30.06.2004 р.*